عقیده پوهنه

قاضي حفيظ الله بناد جبارخيل

۱۳۹۳

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

عقیده پوهنه

www.melitahrik.com
0777 400 116

قاضي حفیظ الله ښاد جبارخېل

۱۳۹۳ل کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کتاب ځانګړني :

د کتاب نوم: عقیده پوهنه

لیـــکوال : قاضي حفیظ الله ښاد جبارخېل

خپرندوی: د ملي تحریک فرهنګي ځانګه

د خپرندوی پرله پسې نومره: (۱۳)

کمپوز: ظفر اقبال

پښتی ډیزاین: فیاض حمید

چاپشمېر: ۱۰۰۰

چاپ وار: لومړی

چاپکال: ۱۳۹۳ل

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

لړلیک

ګڼه	سرلیک	مخ
۱	د دین لومړی بنسټ	۱
۲	د دین دوهم بنسټ	۳
۳	د دین دریم بنسټ	۱۲
۴	د دین څلورم بنسټ	۱۸
۵	د نړیوالو عقیدې	۲۰
۶	کافران	۲۱
۷	زندیقان	۲۹
۸	مسلمانان	۳۱
۸	مذاهب	۳۴
۹	په فروعو کې د صحابه وو او تابعینو د اختلاف اسباب	۳۵
۱۰	د فقهاوو د مذاهبو د اختلاف اسباب	۳۹
۱۱	د اصحاب الرای او اهل حدیث ترمنځ د اختلاف سببونه	۴۴
۱۲	د خاوند تعالی پېژندنه	۵۲
۱۳	د الله تعالی پېژندنې ته اړتیا	۵۳
۱۴	د الله تعالی پېژندنې فطري غریزه	۵۶
۱۵	په علم د خدای تعالی پېژندنه	۶۰
۱۶	خاوند تعالی پېژندنه په مادي فلسفه کې	۶۵

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۷	عقل	۷۵
۱۸	احتمالي خطر	۷۸
۱۹	حدیث هلیله	۸۱
۲۰	اضطراري منطق	۸۵
۲۱	میتافیزیکي منطق	۹۱
۲۲	خدای پېژندنه په دین او فلسفه کې	۹۷
۲۳	خدای پېژندنه د یونان فلسفه کې	۹۹
۲۴	سوفستایان	۱۰۳
۲۵	خدای پېژندنه د ابي کوریایانو او رواقیانو له نظره	۱۱۲
۲۶	خدای پېژندنه د نویو افلاطونیانو له نظره	۱۱۷
۲۷	خدای پېژندنه د مسلمانانو فلاسفه وو له نظره	۱۲۰
۲۸	خدای پېژندنه د غرب د معاصرو فلاسفه وو له نظره	۱۲۸
۲۹	د خدای پېژندنې عقیدې اثبات	۱۴۲
۳۰	د توحید عقیده	۱۴۵
۳۱	ماخذونه	۱۵۰

www.meltahrik.com 0717 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تحریک یادښت

فرهنګي څانګه د افغانستان ملي تحریک له اساسي څانګو څخه یوه ده. د دې څانګې دنده داده چې هېوادوالو ته فرهنګي خدمات وړاندې او ګټور فرهنګي کارونه ترسره کړي. د تاریخي، ملي، کلتوري ورځو او تاریخي او ملي شخصیتونو نمانځل د دې څانګې نورې دندې دي.

د هېواد د لیکوالو د علمي، دیني، روزنیزو او معلوماتي اثارو چاپ هم د دې څانګې له اساسي دندو څخه ګڼل کېږي. له هغې ورځې راهیسې چې تحریک خپل عملي فعالیتونه پیل کړي دي، نو د دې څانګې هم ورسره سم خپل فعالیتونه چټک کړي دي. تاریخي ورځې یې نمانځلي، تاریخي واټونو ته یې لوحې جوړې کړي. علمي سیمینارونه او ورکشاپونه یې جوړ کړي دي.

د تحریک دې څانګې د تحریک د عمومي هدفونو په رڼا کې وټاکله چې په یوځایي ډول (شل عنوانه) کتابونه چاپ کړي. په دې اثارو کې اکثره دیني او علمي اثار شامل دي چې درنو هېوادوالو ته یې وړاندې کوي.

دا اثر (عقیده پوهنه) چې ستاسو په لاس کې دی، ښاغلي (قاضي حفیظ الله ښاد جبارخېل) لیکلی او د همدغو شلو عنوانو اثارو له جملې څخه دی. هیله ده درانه لوستونکي ترې ښه ګټه پورته کړي. تحریک خپلو هېوادوالو ته ډاډ ورکوي چې په راتلونکي کې به هم خپلو دې ډول هڅو ته دوام ورکړي.

د هېواد د فرهنګ د بډاینې په هیله

په درناوي

د افغانستان ملي تحریک

فرهنګي څانګه

www.meltahrik.com 0777400116

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

د دین لومړی بنسټ

نوې او پوره امنت بالله

اٰمَنْتُ بِاللّٰه بِوَجُوْدِه الْوَاجِبِ وَ اَسْمَائِه وَ صِفَاتِه وَ تَوْحِیْدِه بِلَا شَرِیْکٍ وَ قَضَائِه وَ قَدْرِه وَ اسْتِوَائِه عَلَی الْعَرْشِ بِلَا کَیْفٍ وَ غَیْرِ مُحْتَاجٍ اِلَیْهِ کَسَائِرِ الْمُتَشَابِهَاتِ الْقُرْآنِ مَا هُوَ اَعْلَمُ بِمُرَادِه وَ بِرَبُوْبِیَّتِه وَ تَنْزِیْهِه مِنَ الشِّرْکِ وَ الْکُفْوِ وَ الْمِثْلِ وَ الشَّبِیْهِ وَ الْوَلَدِ وَ الْوَالِدِ وَ النَّوْمِ وَ الْاَکْلِ وَ الشُّرْبِ وَ الزَّمَانِ وَ الْمَکَانِ وَ الْجِسْمِ وَ الْاِحْتِیَاجِ وَ کُلُّ مَا یُنَافِیْ بِاُلُوْهِیَّتِه وَ بِمَلٰئِکَتِه وَ کُتُبِه وَ اَنْبِیَائِه وَ قَبِلْتُ جَمِیْعَ اَحْکَامِه وَ اَرْکَانِه وَ بِخَبَرِ مِعْرَاجِ رَسُوْلِه وَ بِوُقُوْعِ عَلَامَاتِ یَوْمِ الْقِیَامَةِ وَ اَسْئِلَةِ النَّکِیْرِ وَ الْمُنْکَرِ وَ الضُّغْطَةِ وَ التَّنْعِیْمِ وَ التَّعْذِیْبِ فِی الْقَبْرِ وَ بِاِحْیَاءِ الْمَوْتٰی وَ بِالْیَوْمِ الْاٰخِرِ وَ حِسَابِه وَ مِیْزَانِه وَ بِحَوْضِ مُحَمَّدٍ صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمْ وَ شَفَاعَتِه وَ بِاِزَاعَةِ کُتُبِ الْاَعْمَالِ وَ قَدْرِ الْخَیْرِ وَ الشَّرِّ مِنَ اللّٰه تَعَالٰی وَ بِالصِّرَاطِ وَ الْجَنَّةِ وَ الْجَحِیْمِ وَ بِرُؤْیَتِه فِی الْجَنَّةِ وَ اِقْرَارٍ بِاللِّسَانِ وَ تَصْدِیْقٍ بِالْقَلْبِ وَ بِجَمِیْعِ مؤمن بِهِ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژباړه

په الله ایمان لرم او د هغه په واجب وجود او په نومو، صفتو بلاشریکه توحید، قضا او قدر یې او په بلا کیف استوا کې په عرش باندې چې احتیاج ورته نه لري، لکه د قرآن نورو مشابهاتو باندې چې دی یې په مراد ښه پوهیږي او په ربوبیت یې او په تنزیه یې له شرک، سیال، مثل، شبیه، ولد او والد، خوب، خوراک، څښاک، زمان، مکان، جسم، احتیاج او په پرښتو یې، کتابو یې، انبیاوو یې او د ده ټول احکام مو منلي دي او په خبر د معراج د رسول یې او په راتلو د علامو د قیامت باندې او په پوښتنو د نکیر او منکر او کیښکلو، تنعیم او تعذیب په قبر کې او په ژوندي کولو د مړو او په ورځ د آخرت او په حساب یې، په میزان یې او د محمد صلی الله علیه وسلم په حوض او شفاعت کولو یې او په عملنامو او له الله تعالی د خیر او شر په اندازه کولو او په پل صراط او په جنت او دوزخ او په لیدلو د الله په جنت کې او اقرار په ژبه دی او تصدیق په زړه.

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دین دوهم بنسټ

اسلام لـه پنځو بناوو لـومړۍ بنا د اسـلام مقدس دیـن (ایمـان، اسـلام او شرایع) منل یعني ایمان راوړل او مسلمانیدل او ټول شرایع منل دي، چې سم له بلوغ سره شاهدي ووایي پر دې، چې:
((لا اله الا الله محمد رسول الله))[1] یني نشته لایق د عبادت مگر الله دی او محمد د الله رسول (استازی) دی. او تصدیق وربانـدې وکړي او ایمان لـرل دي پـر دې چې الله او د الله تعـالی پرښتـې، کتابونـه، رسـولان، د قیامـت ورځ، د خیر او شر اندازه له الله تعالی څخه ده. پس له مړینې ژوندي کیدل، حساب، میزان، جنت، دوزخ، د الله تعالی نومونه، ذاتي او فعلي صفتونه، د انبیاوو معجزې، قبر کې د اولیاوو کرامات، شفاعت د انبیاوو، حوض د نبي صلی الله علیه وسلم، په قیامت کې قصاص او قبر کې جسم تـه د روح اعاده، د نکیر او منکر پوښتنې، ضغطه، تنعیم او عـذاب پـه قبر کـې، د معراج خبر، د قیامت له علامو د دجال، یاجوج ماجوج راوتل، لـه لویـدیز د لمـر راختـل، د عیسـی علیـه السلام نزول او نـورې علامـې چې صـحیحو احادیثو کې بیان شوي دي حق او ثابـت دي او عملنـامې نیکـانو تـه پـه ښي لاس او بدانو ته په چپ لاس د قیامت په ورځ ورکول کیږي.
او ایمان لرل دي پر دې چې:
۱ـ الله واحد دی شریک نه لري نه له حیث د عدد ځکه چې عدد اصعاف او اجزا لري او الله تعالی له هغو منزه دی.

---

[1]. یو ځلی سم له بلوغ د کلمې ویل فرض دي او که چا وویل چې کلمه ووایه او یا په خپلـه چـا په جهر کلمه ویله پر تا د هغې ویل واجبیږي او غیر له هغه به نورو حالاتو کې یې چې څومره وایي مسـتحب ده، کـه څوک کـافر شي بیـا د ذکـر شـوې کلمـې ویـل وربانـدې فرضـیږي. (د اسلام پنځه بناء د سرمحقق قاضي حفیظ الله ښاد جبارخیل تالیف)

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲_ الله نه زيږيدلی دی، نه څه شی ترې زيږيدلی دی، نه سيال لري، نه مشابه او نه ده ته څه شی ورته دی.

۳_ الله او د الله تعالی نومونه، ذاتي او فعلي صفتونه قديمي او ابدي دي.

۴_ نوی نوم او صفت نه ورته پيدا کيږي، فاعل الله تعالی دی او مخلوق يې مفعول دی او د الله فعل مخلوق نه دی، د الله تعالی صفتونه ازلي دي نوي پيدا شوي نه دي. که څوک يې مخلوق يا نوی پيدا شوی وبولي هغه کافر کيږي.

۵_ قرآن مجيد د الله تعالی کلام دی. په مصاحفو کې ليکل شوي، په زړو کې حفظ شوی او په ژبو قرائت شوی او پر نبي صلی الله عليه وسلم نازل شوی دی، زمونږ تلفظ او ليکل په قرآن باندې مخلوق دی. او الله تعالی چې په قرآن کې د موسی او نورو انبياوو عليهم الصلوة والسلام او د فرعون او ابليس خبرې ذکر کړي دي ټولې د الله تعالی خبرې دي چې د هغوی اخبار دی نو د الله تعالی کلام مخلوق نه دی او د موسی او نورو مخلوقاتو کلام مخلوق دی او قرآن د الله کلام دی، نه د هغوی کلام.

۶_ موسی عليه السلام د الله تعالی کلام اوريدلی دی هغه کلام چې د الله تعالی ازلي صفت دی او د الله تعالی ټول صفات په خلاف د مخلوقاتو له صفاتو دي. ځکه چې الله تعالی پوهيږي نه زمونږ د خبرو غوندې، اوري نه زمونږ د اوريدني غوندې له دې امله چې مونږ په ژبه الاتو او حروفو خبرې کوو او الله تعالی بې له الاتو او حروفو خبرې کوي. حروف مخلوق دی، او د الله تعالی کلام غير مخلوق دی.

۷_ الله تعالی شی دی نه لکه نور اشيا يعنې الله تعالی شی دی په دې معنی چې الله تعالی ثابت دی جسم نه لري، جوهر او عرض نه دی، واجب الوجود دی، ضد او مثل نه لري.

۸_ الله تعالی يد ، وجه او ـــ لري، چې د ده بلاکيف صفات دي، له يد يې قدرت نه مراديږي ځکه چې قدرت يې جلا صفت دی نو که يد او قدرت يو

(c) ketabton.com: The Digital Library

څېز وګڼل شي بيا د يوه صفت بطلان منځته راځي نو يد يې جلا بلا کيف صفت دی. لکه غضب او رضا يې چې بلا کيف صفتونه دي.

۹_ الله تعالی اشياء له کوم شي نه دي پيدا کړي، الله تعالی د اشياوو په پيدا کولو مخکې د هغو له پيدا کولو په هغو ازل کې علم درلود. الله تعالی هغه ذات دی چې د اشياوو اندازه او فيصله يې کړې ده. نو په دنيا او اخرت کې هيڅ نه شته مګر په مشيت د ده کې دي او په علم د ده کې دي او په قضاء (حکم) او تقدير د ده کې دي او په لوح محفوظ کې ليکلو د ده کې دي ليکن ليکل يې په وصف دي نه په حکم.

۱۰_ قضاء، قدر او مشيت د الله تعالی ازلي بلا کيف صفتونه دي، نو معدوم باندې د هغه د عدم په حال کې علم لري چې معدوم دی او پوهيږي چې موجودول به يې څرنګه وي؟

او الله تعالی په موجود د هغه د وجود په حال علم لري، چې موجود دی، اوورباندې پوهيږي چې فنا به يې څرنګه وي، او الله تعالی په ولاړ د هغه ولاړې په حال هغه باندې علم لري چې ولاړ دی او کله چې کښيني بيا يې په ناسته د هغه د ناستې په حال علم لري. بې له دې چې په علم کې يې تغيير راشي يا علم ورته پيدا شي ځکه چې تغيير او اختلاف د مخلوق په نزد منځ ته راځي.

۱۰_ الله تعالی خلق له کفر او ايمان خالي پيدا کړل بيا يې مخاطب کړل بيا يې حکم ورته وکړ او منع يې کړل نو هغه څوک چې په خپل فعل خپل انکار او خپل جحود کافر شوی دی ويې نه منل ځکه چې الله تعالی هغوی وښويول او هغو چې په خپل فعل خپل اقرار او خپل تصديق د الله تعالی په نصرت چې ورسره و ومنل او ايمان يې راووړ.

الله تعالی د ادم عليه السلام اولاد د هغه له شار اوويستل عاقلان يې کړل نو مخاطب يې کړل، امر يې ورته وکړ او منع يې کړل نو اقرار يې په ربوبيت ورته وکړ نو دا د دوی له خوا ايمان شو چې په همدغه فطري ايمان

(c) ketabton.com: The Digital Library

تولد کیږي نو څوک چې پس له هغه کافران کیږي هغوی فطري ایمان بدل او تغییر کړی وي او چا چې ایمان راووړ باور یې وکړ پر هغه فطري ایمان ثابت پاتې شو او دوام یې ورکړ، او هیڅوک یې له خلکو په کفر او ایمان مجبور کړی نه دی، بلکې اشخاص یې پیدا کړي دي. ایمان او کفر د بندګانو فعل دی. الله تعالی څوک چې د خپل کفر په حال کې کافر کیږي په کفر پېژني او که دغه ایمان راوړي د خپل ایمان په حال کې یې مؤمن پېژني او محبوب یې ګڼي بې له دې چې د علم یا بل صفت یې پرې تغییر شي.

۱۱ـ د بندګانو ټول افعال: حرکت، سکون په حقیقت کې د دوی خپل کسب دی چې الله تعالی پیدا کړي او دا ټول یې د ده په مشیت د ده په علم او د ده په قضا او د ده په تقدیر سره دي.

۱۲ـ طاعات چې څومره دي ټول واجب دي په حکم د الله تعالی او په محبت د ده او په رضا د ده او په مشیت د ده او په قضاء د ده او په تقدیر د ده او معاصي ټول د ده په علم د ده په قضاء او د ده په تقدیر او د ده په مشیت سره دي نه په محبت د ده سره او نه په رضا د ده او نه په امر د ده.

۱۳ـ انبیاء علیهم الصلوة والسلام له صغیره او کبیره ګناهو، کفر او قبائحو منزه (پاک) دي، سهوې او ښویدنې ورځنې شوي دي او محمد صلی الله علیه وسلم د هغه حبیب، بنده، رسول، نبي غوره کړی او پاک کړی شوی دی. د سترګو د رپ په اندازه یې د بت عبادت نه دی کړی او الله تعالی سره یې شرک نه دی نیولی صغیره او کبیره ګناه یې نه ده کړې.

۱۴ـ وروسته له رسول الله صلی الله علیه وسلم له ټولو خلکو افضل ابوبکر الصدیق بیا عمر بن الخطاب، بیا عثمان ذو النورین، بیا علي بن ابي طالب رضوان الله تعالی علیهم اجمعین دي، په حقه عبادت کوونکي وو تل یې دوست ګڼو او د رسول الله صلی الله علیه وسلم ټول صحابه رضي الله عنهم په خیر سره یادوو.

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۵ـ هیڅ یو مسلمان په ګناه کافر نه ګڼو که څه هم کبیره وي څو پورې یې چې حلال ونه ګڼي او د ایمان نوم نه ترې زایله کیږي. مومن یې بولو او دا درسته ده چې مومن په ګناه سره فاسق شي، نه کافر.

۲ـ مسح په موزو سنت ده.

۱۷ـ هر پاک او فاجر مؤمن پسې لمونځ کول جواز لري.

۱۸ـ نه وایو چې مؤمن ته ګناه ضرر نه لري او نه وایو چې دوزخ ته نه داخلیږي. که فاسق له دنیا ایمان سره تللی وي نه وایو چې تل به په دوزخ کې وي.

۱۹ـ نه وایو چې زموږ نیکۍ قبولې شوې دي او ګناهونه مو بخښل شوي دي (لکه مرجیه چې وایي) لکن وایو چې څوک نیک کار ټولو شرایطو سره سم وکړي له مفسدو او عیبو خالي وي او باطل شوی نه وي او له دنیا مؤمن تېر شوی وي نو الله تعالی یې نه ضایع کوي، بلکې قبولوي یې او ثواب یې ورکوي او کوم ګناهونه یې چې کړي وي غیر له شرک او کفر څخه او توبه یې ترې نه وي ویستلې او مومن مړ شي دی د الله تعالی په مشیت کې وي که خوښه یې شي عذاب ورکوي او که خوښه یې شي بخښنه ورته کوي او ابدي یې دوزخ کې نه په عذابوي.

۲۰ـ ریا که په کوم عمل کې واقع شي ثواب یې باطلیږي، تکبر هم همداسې دی.

۲۱ـ د انبیاوو معجزې او د اولیاوو کرامات حق دی او د الله د دښمنانو لکه ابلیس، فرعون، دجال چې احادیثو کې یې بیان راغلی د هغوی خارق العاده کړنې نه معجزې دي او نه کرامات، بلکې د دوی د حاجتو پوره کېدل دي ځکه چې الله تعالی د خپلو دښمنانو حاجتونه هم پوره کوي، دوی مغروره کوي کفر او طغیان یې زیاتوي، دا ټول کېدونکي او ممکن دي چې استدراج دې دوی ته عذاب پرې ورکول کیږي ځکه (استدراج) ورته وایي.

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

الله تعالی د مخلوق له پیدا کولو مخکې خالق دی او د روزۍ له ورکولو مخکې رازق دی. د الله تعالی رؤیت (لیدل) په اخرت کې حق دي. مؤمنان به یې په جنت کې د سر په سترګوویني. کوم شي ته به ورته نه وي، کیفیت به یې معلوم نه وي، د ده او د خلکو له مخه به یې فاصله نه وي.

۲۴_ ایمان: اقرار او تصدیق کول دي، ایمان د اسمان والاوو او د ځمکې والاوو نه زیاتیږي او نه کمیږي، ټول مؤمنان په ایمان او توحید کې سره برابر دي، په اعمالو کې یو پر بل زیاتوالی لري.

۲۵_ اسلام د الله تعالی اوامرو ته تسلیم او انقیاد (غاړه ایښودل) دي نو د لغت له پلوه د ایمان او اسلام ترمنځ توپیر دی او په شرع کې اسلام بې له ایمان نه وي او ایمان بې له اسلام نه وي نو دواړه لکه مخ او استر داسې دي.

۲۶_ دین: دین نوم دی د ایمان، اسلام او ټولو شرایطو.

۲۷_ الله تعالی پېژنو د ده په حقه پېژندنې سره هغسې چې ده په خپل کتاب کې خپل نفس بیان کړی دی په ټولو صفاتو سره.

۲۸_ هیڅوک نه توانیږي چې په حقه د خدای تعالی عبادت وکړي هغسې چې ده ته ښایي لکن عبادت یې کوي په امرد ده په کوم ډول یې چې حکم شوی دی.

۲۹_ ټول مؤمنان د الله تعالی په معرفت، یقین، توکل، محبت، رضا، خوف، رجا او ایمان کې سره برابر دي او غیر له ایمان نورو شیزو کې متفاوت دي.

۳۰_ الله تعالی څښتن د فضل دی په خپلو بندګانو عادل دی کله څو چنده ثواب ورکوي هغه بنده ته چې لایق یې د فضل وي او کله خدای تعالی د خپل عدل له مخې خپل بنده ته په ګناه عذاب ورکوي او کله یې د خپل فضل له امله عفو کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳۱ـ د انبیاؤ علیهم الصلوة والسلام شفاعت ثابت دی او د محمد صلی الله علیه وسلم د گناه کارانو او د کبائرو گناهو لرونکو لپاره چې مستوجب د عذاب وي شفاعت حق دی.

۳۲ـ د قیامت په ورځ په میزان کې د اعمالو وزن حق دی.

۳۳ـ د نبي صلی الله علیه وسلم حوض حق دی.

۳۴ـ د خصومو او مدعیانو ترمنځ د قیامت په ورځ قصاص اخستنه حق ده که څوک نیکي ونه لري نو د مدعي د گناهونو اچول په دوی باندې حق دی.

۳۵ـ جنت او دوزخ جوړ دی هیڅکله نه فنا کیږي.

۳۶ـ حور عین هیڅکله نه مړې کیږي او د الله تعالی عقاب نه فنا کیږي او نه یې ثواب له منځه ځي.

۳۷ـ د الله تعالی چې چا ته خوښه شي په خپل فضل هدایت ورته کوي او که چا ته یې خوښه شي د خپل عدل له مخې په خپلو گمراه کولو او خپلو خزلان کولو یې گمراه کوي. د خزلان تفسیر داسې دی چې: خپل بنده ته په داسې څه توفیق نه ورکوي چې له ده پرې راضي شي او دا له الله تعالی عدل دی او همدارنگه د مخذول عقوبت د ده په معصیت باندې عدل دی.

۳۸ـ روا نه دي چې څوک ووایي: شیطان په زور او جبر له مؤمن بنده ایمان اخلي لکن ویل کیدلای شي چې بنده ایمان پریږدي دغه وخت کې یې شیطان ترې اخلي.

۳۹ـ په قبر کې د نکیر او منکر پوښتنې، جسم ته د روح اعاده، ضغطه (کېښکل) د ټولو کفارو او مسلمانانو لپاره په عام ډول حق دي او عذاب ورکول کفارو او ځینې گناه گارو مؤمنانو ته په خاص ډول او همدارنگه نعمت ورکول صالحو مؤمنانو ته هم په خاص ډول حق دي.

۴۰ـ ټول هغه څه چې علماوو د الله تعالی له صفاتو په پښتو یا فارسي یا بلې ژبې ذکر کړي دي په هغه قول کول روا دي غیر له (ید، وجه) نو روا دي

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې څوک ووايي : بروی خدا عز و جل بې له تشبيه او کيفيت يا په پښتو (د خدای لپاره) بې د معنی، تشبيه او کيفيت په نظر کې نيولو سره.

۴۱_ د الله تعالی قرب او بعد له طريقه د طول او مسافې څنې نه دی، بلکې په معنی د کرامت (عزت) او هوان (سپکوالی) دی نو مطيع ورته نږدی دی په بې لا کيف نږديوالي سره او عاصي ترې لرې دی په بې لا کيف لريوالي سره، نږديوالی، لريوالی، مخامخ کيدل په مناجات کيږي او په جنت کې به همسايه ګي سره او ودريده د خدای تعالی په مخکې بلا کيف دي.

۴۲_ قرآن په محمد صلی الله عليه وسلم نازل شوی دی. په مصاحفو کې ليکل شوي دي، د قرآن اياتونه د کلام په معنی ټول يو بل سره برابر دي. په فضيلت او عظمت کې مګر ځينې يې په ذکر کولو سره فضيلت لري لکه اية الکرسي چې د خدای تعالی لويي په کې بيان شوې ده او صفات يې په کې راغلي دي نو اية الکرسي کې دوې فضيلتونه دي يو د ذکر فضيلت او بل د مذکور فضيلت او ځينو ته يې يوازې د لفظ فضيلت دی لکه د کفارو قصې ځکه چې هغو کې يې مذکور فضيلت نه لري ځکه چې هغه کفار دي.

همدارنګه نومونه او صفتونه د الله تعالی ټول په فضيلت او عظمت کې سره برابر دي. په منځو کې يې تفاوت نشته.

۴۳_ د رسول الله صلی الله عليه وسلم د پلار او د هغه تره ابو طالب د کفر او اسلام په برخه کې علماوو سکوت اختيار کړی دی. قاسم، ابراهيم يې زامن و. فاطمه، رقيه، زينب او ام کلثوم يې لورګانې وې.

۴۴_ که د عقايدو په برخه کې چا ته مشکل پيښ شي سم له لاسه دې پوه عالم ته ورشي تاخير دې نه راولي او خپل شک دې وباسي او که چا په کې توقف وکړ د کفر وېره يې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴۵_ د قیامت له علامو د دجال، یاجوج او ماجوج راوتل، له مغرب د لمر راختل، د عیسی علیه السلام نزول له اسمان څخه او نورې چې صحیح احادیثو کې راغلي دي حقې او کیدونکې دي.

((والله یهدي من یشاء الی صراط المستقیم))

او د الله تعالی چې چا ته خوښه شي سمه لاره ورښیي.

(دا تېول له فقه اکبر څخه)

www.melitahrik.com
0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دين دريېم بنسټ

د امام اعظم ابي حنيفه رحمهٔ الله وصيت:

امام ابو حنيفه رحمة الله عليه د خپلې ناروغۍ په وخت کې خپلو اصحابو ته داسې وصيت وکړ:

زما ورونو او ملګرو الله تعالى دې توفيق درکړي! د اهل سنت او جماعت په مذهب کې دولس قسمه خصلتونه دي، څوک چې دا خويونه ولري نه به مبتدع وي او نه به صاحب د هواء، نو تاسې دا خصلتونه ولرئ، چې د حضرت محمد مصطفى صلى الله عليه وسلم شفاعت مو د قيامت په ورځ په برخه شي او هغه دا دي:

۱ ـ ايمان: په ژبه اقرار او په زړه باور. يوازې اقرار ايمان نه دی ځکه که يوازې اقرار ايمان وی نو منافقان به ټول مؤمنان وای. همدارنګه يوازې معرفت هم ايمان نه دی ځکه که ايمان وي نو ټول کتابيان به مؤمنان وو.

الله تعالى د منافقانو په برخه کې فرمايلي دي: ((والله يشهد ان المنافقين لکاذبون)) يعنې او الله شاهدي وايي چې بېشکه منافقان خامخا دروغژن دي او د کتابيانو په برخه کې يې فرمايلي دي: ((يعرفونه کما يعرفون ابنائهم... الايه)) يعنې دوی پېژني دی لکه چې دوی خپل زامن پېژني.

ايمان زياتی او کمی نه قبلوي ځکه چې د ايمان زياتوالی نه متصور کيږي مګر په نقصان د کفر نو څنګه کېدلای شي چې يو شخص په يوه حال کې هم مؤمن وي او هم کافر. بل دا چې د مؤمن په ايمان کې شک نشته لکه چې د کافر په کفر کې شک نه وي. الله تعالى فرمايلي دي: ((اولئک هم المؤمنون حقاً و اولئک هم الکافرون حقاً)) يعنې دا کسان همدوی په حقه مؤمنان دي او دا کسان همدوی په حقه سره کافران دي، او د محمد صلى الله عليه وسلم د امت ګناه ګاران په حقه مؤمنان دي کافر نه دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲ـ عمل غیر له ایمان او ایمان غیر له عمل دی ځکه چې ډېر ځلې عمل له مؤمن پورته شي نو روا نه ده چې وویل شي له ده ایمان پورته شوی دی. لکه حائضې نه چې لمونځ پورته کیږي او نه دي روا چې وویل شي : ایمان ترې پورته شوی دی او دې ته شریعت حکم کړی چې روژه پریږده بیا یې قضایي ونیسه او روا نه ده چې ورته وویل شي ایمان پریږده بیا یې قضایي راوړه. او دا روا ده چې مسکین ته وویل شي : په فقیر زکات نشته او دا روا نه ده چې ورته وویل شي چې په فقیر ایمان نشته، او که څوک ووایي : د خیر او شر اندازه له غیر د الله تعالی څنې ده هرو مرو کافر کیږي او که توحید لري توحید یې باطلیږي.

۳ـ اقرار کوو چې اعمال درې قسمه دي: فرض، فضیلت او گناهونه نو فرض به امر د الله تعالی وي او په مشیت د ده او په محبت د ده او په رضا د ده او په قضا د ده او په تقدیر د ده او په ارادې د ده او په توفیق د ده او په تخلیق د ده او په حکم د ده او په علم د ده او په لوح محفوظ کې په لیکنه د ده. او فضیلت په امر د الله تعالی نه وي لکن په مشیت د ده وي او په محبت د ده او په رضا د ده او په تقدیر د ده او په توفیق د ده او په تخلیق د ده او په ارادې د ده او په حکم د ده او په علم د ده او په لوح محفوظ کې په لیکنه د ده.

او معصیت په امر د الله تعالی نه وي، بلکې په مشیت د ده وي او په محبت د ده او په قضا د ده، نه په رضا د ده، او په تقدیر د ده نه په توفیق د ده او په خذلان د ده او په دغه معصیت نیول کیږي ځکه چې د خدای تعالی په علم او لوح محفوظ په لیکنه کې وي.

۴ـ اقرار کوو چې الله تعالی په عرش استوی کړې ده بې له دې چې حاجت ورته ولري او پر هغه قرار لري او دی د عرش او د غیر له عرش ساتونکی دی، که دی ورته محتاج وای د عالم په پیدا کولو او په تدبیر به یې قادر نه وو لکه مخلوق او که په عرش کښېناستلو او قرار ته محتاج وی نو مخکې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عرش له پیدا کولو چېرته وو؟ نو الله تعالی له دې منزه دی په لوېې لویۍ سره.

۵ـ اقرار کوو چې قرآن د الله تعالی کلام او د ده وحي نازل کړی شوی او صفت د ده دی نه عین او نه غیر د ده دی، بلکې په تحقیق هغه صفت د ده دی په مصاحفو کې لیکل شوی او په ژبو لوستل شوی او سینو کې ساتل شوی بې له دې چې څه شي کې حلول وکړي حروف رنګ، کاغذ او لیک یې ټول مخلوق دي ځکه چې د بندګانو افعال دي او د الله تعالی کلام مخلوق نه دی ځکه چې لیک، توري، ګړې او ایاتونه یې ټول د قرآن اسباب او الات دي چې بندګان ورته اړتیا لري او د الله تعالی کلام د ده په ذات قایم دی. د هغه معنی په دغو اشیاوو معلومېږي، که څوک ووايي چې د الله تعالی کلام مخلوق دی کافر کېږي. الله تعالی معبود دی همیشه دی لکه چې همیشه وو او کلام د ده لوستل کېږي، لیکل کېږي، یادول کېږي بې له دې چې له هغه ذایله شي.

۶ـ اقرار کوو چې د دې امت افضل شخص پس له نبي زمونږ محمد رسول الله علیه الصلوة والسلام ابوبکر دی، بیا عمر، بیا عثمان، بیا علي رضي الله تعالی عنهم اجمعین دي ځکه چې الله تعالی فرمایلي دي: ((والسابقون السابقون اولئک المقربون فی جنت النعیم)) یعنې ړومبنی تلونکی ړومبنی ساتونکی دی. دا کسان له نزدیکانو د الله تعالی دی په جنتو د نعمتونو کې به وي هر هغه څوک چې ړومبی دی نو هغه غوره دی او هر پرهیزګار مؤمن باندې ګران دی او د هر شقي منافق بدا بسېږي.

۷ـ مونږ اقرار کوو چې بنده له خپلو اعمالو خپل اقرار او خپل معرفت سره مخلوق دی نو هر کله چې فاعل (کارکوونکی) له خپلو کارونو سره مخلوق دی نو په طریق اولی سره به مخلوق پیدا کړی شوی وی. دوی طاقت نه لري ځکه چې ضعیفان او عاجز دي، او الله تعالی خالق او رازق دی. لپاره د دې قول د الله تعالی چې فرمایلي یې دي: ((والله خلقکم ثم یمیتکم ثم

(c) ketabton.com: The Digital Library

یحییکم)) یعنې او الله پیدا کړئ تاسې، بیا تاسې مړه کوي بیا مو ژوندي کوي.
او په علم سره ګټه کول حلال دي او له حلالو جمع کول د مال حلال دي او جمع کول د حرام مال حرام دي.
خلق درې قسمه دي : په خپل ایمان کې مخلص مؤمن، په خپل کفر کې منکر کافر او په خپل نفاق کې مداهن منافق. نو الله تعالی په مؤمن باندې فرض کړی دی، په کافر یې ایمان راوړل فرض کړی دی او پر منافق یې اخلاص فرض کړی دی. په دلیل د دې قول د الله تعالی:
((یاایها الناس اعبدوا ربکم)) یعنې ای مؤمنانو اطاعت کوئ درب خپل او ای کافرانو ایمان راوړئ او ای منافقانو اخلاص وکړئ.
۸ـ مونږ اقرار کوو چې قدرت او اطاعت له فعل سره دی، نه مخکې له فعل دی او نه وروسته له فعل دی؛ ځکه که له فعل مخکې وی نو بنده به د کار کولو په وخت کې له الله تعالی مستغني شي او دا د نص په خلاف دی لپاره د دې قول د الله تعالی : ((الله تعالی غني دی او تاسې فقیران یې)) او که پس له فعل وای نو محال به و ځکه چې بې له فعل او بې له قدرته د یوه شي حصول امکان نه لري.
۹ـ اقرار کوو چې مسح پر موزو باندې جائزه ده د مقیم لپاره یوه ورځ او شپه او د مسافر لپاره درې شپې او ورځې ځکه چې حدیث شریف داسې وارد شوی دی. څوک چې ترې انکار وکړي د کفر وېره یې ده ځکه چې په متواتر حدیث شریف ثابت شوی دی او قصر او افطار رخصت دی په سفر کې د کتاب په نص چې الله تعالی فرمایلي دي ((و اذا ضربتم فی الارض فلیس علیکم جناح علیکم ان تقصروا من الصلوة)) یعنې او هر کله چې سفر کوئ تاسې په ځمکه کې پر تاسې ګناه نشته چې په لمانځه کې قصر وکړئ)) او په افطار کې د دې قول د خدای تعالی په استناد چې فرمایلي یې دي : ((فمن کان منکم مریضاً او علی سفر فعدة من ایام اخر)) یعنې نو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځوک چې له تاسې څخه ناروغه وي یا مسافر وي نو هغه باندې په شمار سره دي د نورو ورځو (روژې نیول).

۱۰_ اقرار کوو چې الله تعالی قلم ته امر وکړ چې ولیکه: قلم وویل: څه ولیکم ای زما ربه؟ الله تعالی ورته وفرمایل: څه چې د قیامت تر ورځې پورې کیږي لپاره د دې فرمودې د الله تعالی ((و کل شیء فعلوه فی الزبر و کل صغیر و کبیر مستطر)) یعنې او هر شی چې دوی کوي په صحیفو کې او وړې او لویې لیکل شوي دي))

۱۱_ اقرار کوو چې د قبر عذاب کیدونکی دی او د نکیر او منکر پوښتنې ثابتې دي په دلیل د احادیثو چې په دې برخه کې وارد شوي دي.

جنت او دوزخ ثابت دي او دواړه پیدا شوي دي نه فنا کیږي په دلیل د دې قول د الله تعالی: ((اعدت للمتقین)) یعنې جنتونه د متقیانو لپاره تیار کړی شوي دي او د دوزخ په برخه کې یې فرمایلي دي: ((اعدت للکافرین)) یعنې تیار کړی شوی دی لپاره د کافرانو دواړه (جنت او دوزخ) الله تعالی د ثواب او عذاب لپاره پیدا کړی دی.

میزان حق دی په دلیل د دې فرمودې د الله تعالی ((والوزن یومئذن الحق)) یعنې او تول په دې ورځې حق دی.

او دا فرموده د خدای تعالی ((اقراء کتابک)) یعنې او ولوله کتاب (عمل نامه) خپله او ((و کفی بنفسک الیوم علیک حسیبا)) یعنې کافي دی نن ستا نفس پر تا باندې حساب کوونکی.

۱۲_ اقرار کوو چې الله تعالی دغه نفسونه پس له مړه کیدلو د قیامت په ورځې د سزا او ثواب او د حق ادا کولو لپاره راژوندی کوي په دلیل د دې فرمودې د الله تعالی ((و انالله یبعث من فی القبور)) یعنې او ببشکه چې الله تعالی به پورته کړي هغه ځوک چې په قبرونو کې دي)).

او د الله تعالی سره ملاقات د جنتیانو لپاره بلا کیف چې نه شبیه لري او نه جهت، حق دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

او شفاعت د محمد صلی الله علیه وسلم حق او ثابت دی هر هغه چا ته چې هغه جنتي وي که څه هم کبیره گناه یې کړې وي.
او عائشه رضي الله عنها پس له حدیجة الکبری رضي الله عنها ځنې د ښځو افضله ده او دا د مؤمنانو مور، له تهمت نه پاکه ده.
او جنتیان به په جنت کې تل تر تله وي او دوزخیان به په دوزخ کې تل او همېشه وي په دلیل د دې فرمودې د الله تعالی په حق د مؤمنانو کې: «اولئک اصحب الجنة هم فیها خالدون» یعنې دغه کسان ملگري د جنت دي دوی به په هغه کې همېشه وي او په حق د کافرانو کې یې فرمایلي دي: «اولئک اصحاب النار هم فیها خالدون» یعنې چې دغه کسان ملگري د دوزخ دي دوی به په هغه کې همېشه وي.

www.melitahrik.com
0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دين ځلورم بنسټ

د عقيدې ځلوېښت شمېرې:

رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي، چې:

۱_ په الله ايمان لره.

۲_ د اخرت په ورځ ايمان لره.

۳_ په پرښتو ايمان لره.

۴_ په کتابو ايمان لره.

۵_ په انبیاوو ايمان لره.

۶_ پس له مرگ نه په ژوندي کيدلو ايمان لره.

۷_ د الله تعالی له طرفه د خير او شر په تقدير ايمان لره.

۸_ شاهدي وایه چې: ان لااله الاالله و ان محمداً رسول الله.

۹_ په ښه کامل اودس لمونځ کوه.

۱۰_ زکوة ورکوه.

۱۱_ د رمضان روژه نیسه.

۱۲_ که مال لرې د کعبې شريفې حج وکړه.

۱۳_ په هره شپه او ورځ کې کم له کمه دوه دېرش رکعته لمونځ کوه.

۴+۱۰+۴+۵+۹ = ۳۲

۱۴_ په هره شپه کې وتر مه پرېږده.

۱۵_ الله تعالی سره هېڅ شی مه شريکوه.

۱۶_ د مور او پلار عاق نه ځان ساته.

۱۷_ په ظلم د یتیم مال مه خوره.

۱۸_ شراب مه څښه.

۱۹_ زنا مه کوه.

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲۰_ په دروغو قسم مه خوره.
۲۱_ په ناحقه شاهدي مه وايه.
۲۲_ په خپل خواهش باندې عمل مه کوه.
۲۳_ د خپل مسلم ورور غيبت مه کوه.
۲۴_ محصنې ته قذف مه وايه.
۲۵_ مسلمان ورور مه غولوه.
۲۶_ لوبې مه کوه.
۲۷_ عبث کوونکو سره عبث کارونه مه کوه.
۲۸_ خنډ سړي ته د عيب په اراده خنډی مه وايه.
۲۹_ هيچا پورې تمسخر مه کوه.
۳۰_ د دوه ورونږو ترمنځ نمامي (چوغلي) مه کوه.
۳۱_ د خدای تعالی په نعمتو شکر باسه.
۳۲_ په بلا او مصيبت صبر کوه.
۳۳_ د الله له عذاب په امن مه اوسه.
۳۴_ له خپلوانو سره خپلوي مه قطع کوه.
۳۵_ خپلوانو سره خپلوي کوه.
۳۶_ د الله مخلوق کې هيچا باندې لعنت مه وايه.
۳۷_ تسبيح، تحميد تکبير او تهليل ډېر زيات وايه.
۳۸_ د جمعې او اخترو لمونځونه مه پرېږده.
۳۹_ پو شه چې هر هغه خيز چې تا ته رسيدونکی دی له تا به خطا نه شي او هر هغه خيز چې له تا خطا کيږي هغه به درونه رسيږي.
۴۰_ د قرآن قرائت مه پرېږده.

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نړیوالو عقیدې

www.melitahrik.com
0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

کافران

کفـر پـه لغـت کـې د انکـار، ناشـکرۍ او پټولـو معنـی لـري او د شـرع پـه اصطلاح کې کفر عبارت دی له مومن به ثیزونو انکار کول یا یې سپکاوی که له یوه مؤمن به انکار وشي یا یې سپکاوی وشي بیا هم کفر بلل کیږي.

کافران هم په دوه ډوله دي: یو یې ملحدان (له خدای (ج) منکر) او بل یې د خدای (ج) منونکی او هر یو ډول یې ثو ډولونه لري، چې د لاندې شکل سره سم یې هر ډول لنډ شرح کیږي.

د نړیوالو عقاید

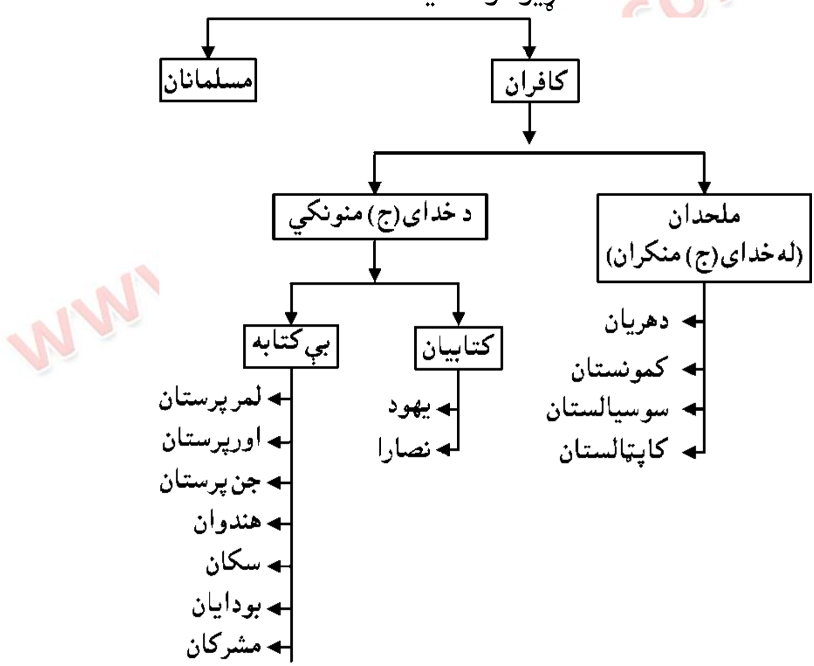

الحاد :

الحاد په لغت کې کږېدلو، مسخ، او لـه سمې لارې کږې لارې تـه اووښتلو ته وایي او پـه اصطلاح کې هغې عقیدې تـه وایي، چې لـه مـادي ثیزونو

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرته بل هیڅ نه مني. له مومن په شیونو بالکل منکر وي. کائنات د طبیعت او مادي تغیراتو مخلوق او پیدا ښت بولي. صرف په ماده او مادیاتو ایمان او یقین لري، له مادي څیزونو اخوا څیزونو نه منکر وي، د دغې عقیدې څښتن ته ملحد او دغې عقیدې ته یې الحاد وايي.

۱: ملحد :

ملحد هغه څوک دی، چې له خدای (ج) او مادي شیانو اخوا څیزونو نه منکر او د پورته یاد شویو عقیدو لرونکی وي. دوی مختلفې ډلې لري چې ځینې یې دا دي :

۱ـ دهریان (ماده پرستان) یا Matrealests ماتریالستان :

ماده پرستان غیر له مادي جهان نور هیڅ نه مني او کوم څه چې مني هغه هم د مادي تغیراتو نتیجه بولي، په دې عقیده روح او عقل د مادې تغیراتو نتیجه ګڼي، له خدای (ج) بالکل منکر دي، د کائناتو خالق طبیعت ګڼي، څه چې حس کیږي هغه مني او څه چې نه حس کیږي د هغو په موجودیت قانع نه دي.

۲ـ کمونستان :

کمونستان ځانونه ماده پرستان بولي او د ماتریالیزم عقیده لري او د هغو په اصولو تګ کوي، د شخصي (فردي) مالکیت په خلاف او د ټولنیز مالکیت طرفداري کوي، فرد سره هیڅ نه پریږدي ټول شیان حکومت ته سپاري. د خپل حکومت مشر لکه ستالین د ځان د روزي ورکوونکی ګڼي. هر څه چې کوي څوک یې مخه نه شي نیولی، زر، ځمکه حتی ښځه هم شریکه بولي، د دغې عقیدې لپاره په لکونو خلک وژني خو خدای پرستان یې مخه نیسي او وخت په وخت یې ټکوي. په اوسني وخت کې دا سې پټ دي، چې هیڅ ځان نه معرفي کوي.

۳ـ سوسیالستان :

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوسیالستان هم د کمونستانو غوندې د ماتریالیزم (ماده پرستی) په اصولو ولاړ دي خو دوی فردي ملکیت ته یوه اندازه جواز ورکوي. صرف لوی صنایع او طبعي منابع دولتي ګڼي، د مارکس په نظر سوسیالیزم د کمونیزم لپاره یو پل دی، چې په هغه باندې ورته رسیږي.

۴_ کاپټالست:

کاپټالستان په ظاهره ځانونه د ماتریالیزمانو مخالف بولي خو په حقیقت کې دوی هم مادیون دي، ځکه چې د هغوی هر کار د مادي ګټو لپاره وي، دوی هاند کوي، چې په هره طریقه وي ګټه وکړي او مادي وسایل په لاس راولي، کاپټالستان کوم مشخصه نظریه نه لري چې په فکري میتود وي، خو ټول کړه یې ماوراء طبیعت په وړاندې ماتریالستانو ته ورته دی، دوی په مذهب او روحاینت باندې عقیده نه لري.

۲: خدای منونکي کافران:

د کافرانو ځینې ډلې کتابیان او ځینې یې کتابه دي چې په لنډ ډول لاندې معرفي کیږي:

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱_ کتابیان (یهود او نصارا) :

کتابیـان خپـل پیغمبـران او د هغـوی کتابونـه منـي او لـه نـورو پیغمبرانـو انکار کوي. له دې کبله چې لـه محمـد (ص) منکـر دي لـه هغـه وروسـته دوی کافران ګڼل کیږي. لکه چې الله تعالی فرمایلي دي :

((یا اهل الکتب لم تکفرون بایات الله والله شهید علی ماتعملون. (ال عمران ۹۸)

ترجمه : ای اهل کتابه (یهود او نصاراوو) ولې تاسې د خدای له ایاتو انکار کوئ او پرې کافران کیږئ. حال دا چې خدای (ج) ستاسې پـه ټولـو کـارونو باندې ګواه او خبردار دی.

یهود :

یهـود د موسـی علیـه السـلام امـت دی. څـه مـوده وروسـته لـه اسـماني لارښوونو واوښتل پـه تـورات کې یې تغییرات او تحریفات راوستل، پـه بډو او حرام خوړلو یې پیل وکړ د مخورو او بډایانو لپاره یې د خدای (ج) احکـام تغییـر او تبـدیل کـړل بـالاخره خـدای تعـالی د دوی د هـدایت لپـاره عیسی (ع) راواستاوه لـه څو ټولګیـو پرتـه نـورو ټولـو یهـودو یـې مخالفـت وکړ. بالاخره یې د دار تر څایه ورساو.

نصارا:

نصارا یا عیسـایان هم د یهـودو غونـدې د عیسـی (ع) او د هغـه د کتـاب لـه هدایاتو واوښتل، عیسی (ع) یې د خدای زوی وباله او د تثلیث عقیـده یـې منځ ته راوړه او په خپل کتاب کې یې تغییرات او تحریفات راوستل.

د تثلیث عقیـده : دوی درې تنـه خدایان ګڼـي العیـاذ بـالله (عیسـی، مـریم، خدای تعالی).

۲_ بې کتابه کافران :

بې کتابـه کـافران هم ډېرې ډلـې دي چې ځینـې یـې لانـدې پـه لنـډ ډول ذکـر کوو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

لمر پرستان :

لمر پرستان لمر ته سجده کوي او خدای یې ګڼي لکه چې الله تعالی فرمایلي دي :

وجدتها و قومها یسجدون للشمس من دون الله .. (النمل۲۴)

ترجمه : وې موندله دا ملکه او قوم د دې چې پرته له الله یې لمر ته سجده کوله.

اور پرستان:

دا ډله اور ته عبادت کوي او خدای یې بولي. دوی د اسلام د ظهور په وخت ایران کې ډېر وو او د کسری سلطنت د همدوی ځای وو.

جن پرستان:

داسې وګړي هم شته، چې د پیریانو عبادت کوي او په خدایۍ یې نیولي دي د دوی په برخه کې قرآن کریم کې راغلي دي :

بل کانوا یعبدون الجن اکثر هم بهم مؤمنون. (سبا ۳۱)

ترجمه : بلکې دوی د جنیاتو عبادت کوي او زیات د دوی په جنیاتو ایمان لرونکي دي.

هندوان:

هندوان د (وید) په کتابو عقیده لري تناسخ فی الارواح ته ترجیح ورکوي، رهبانیت ته زیات اهمیت ورکوي، د قیامت له ورځې منکردي،د خاصو بتانو عبادت کوي. لکه : برهما – وشنو – شیو.

غوا ته عبادت او احترام کوي له انسان یې افضله ګڼي حتی له خپلې مور یې پورته بولي.

ګاندي ویلي:

غوا له موره راته ګرانه او محترمه ده. د غوا خوشایي دارو دي، غوښه یې حرامه ده. په ذات پات کلک ولاړ دي.

ذات پات:

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

ذات پات په هندوانو کې څو طبقې جوړې کړې. یوه یې (برهمنان) بله یې (کشتریان) دریمه یې (شودر) ده.

برهمنان : برهمنانو به یوازې کتاب لوست او خلکو ته به یې د عبادت ورزده کول خپله دنده ګڼله او له هر قسم نعمتونو یې برخه اخیستله.

کشتریان : د دې خلکو دنده د مقدسو کتابو لوستل او حکومت کول و.

شودریان : دې ډله به هندوان انسانان هم نه بلل، له ځانه به یې لرې ساتل، د دوی کار د خلکو چاکري وه او بس د مقدس کتاب لوستل او اوریدل یې ورته ناروا ګڼل.

سکان:

سکان د ګرونانک او د هغه د کتاب (ګرنګ) پیروان دي، د ګرونانک تعلیمات اسلامي تعلیماتو ته نږدې دي او له اسلامي نظریاتو متاثر شوي دي.

بودایان:

بودایان د بودا پیروان دي. ګوتم بد هندو د هندوانو په مذهب کې تغیرات راوستل او د نجات لپاره یې ځانته لاره غوره کړه. دی د ذات پات سخت مخالف و. ګوتم بد د آخرت له ورځې منکر او صرف دنیا یې منله.

بودا :

د بودا په تعلیماتو کې د آخرت د ورځې هیڅ یادونه نه ده شوې او نه یې د خدای (ج) په هکله څه ویلي دي. هغوی چې په کومو خدایانو عقیده لرله تر دریدیرش زرو پورې رسیدلي وو نو ځکه په صحیح توګه سړی نه شي ویلای چې د هغوی تعلیمات په خدایي تصور باندې ولاړ وو.

بودایي مذهب نسبت هندو مذهب ته نوی شکل لري او ځینې کارونه یې اصلاح کړي لکه ذات پات او د نجات لارې.

مشرکان:

www.melitahrik.com 0771 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

شرک : له خدای (ج) سره په ذات یا صفاتو کې بل څوک یا بل څیز برابر یا له هغه پورته ګڼلو ته شرک وایي. شرک نه بښونکې ګناه ده. الله سره هیڅوک شریک نشته او نه شریک نیولو ته اړه لري. ټول امور په خپله اداره کوي. په خپله اداره او نظم کې هیڅا ته د مداخلې حق نه ورکوي او دا نه مني چې څوک ورسره د شریکېدلو دعوی وکړي. الله تعالی فرمایلي دي : ان الله لا یغفر ان یشرک به و یغفر ما دون ذلک لمن یشاء (النساء ۱۱۲)

ترجمه : یقیناً الله (ج) نه بښي دا ګناه چې شریک ورسره ونیول شي او پرته له دې نه چې چا ته یې خوښه وشي ګناهونه یې بښي.

د مشرکینو ځینې ډولونه :

۱ــ مشرک بالطاغوت :

طاغوت : طاغوت له طغیان اخستل شوی د مبالغې صیغه ده. ډېر زیات سرکش ته وایي، چې د خدای (ج) حکم اوامر نه مني او خلک خپل امر او حکم منلو ته بولي، خلک له اسلامه کفر ته لېږدوي. نو طاغوت د سرکشه، باغي، بت او شیطان معنی لري.

الله تعالی فرمایلي دي :

فمن یکفر بالطاغوت و یؤمن بالله فقد استمسک بالعروة الوثقی (البقره ۲۵۶)

ترجمه : نو هغه څوک چې د طاغوت له اطاعت نه منکر شي په خدای باندې ایمان راوړي نو هغه په مضبوطې رسۍ باندې منګلې ولګولې، چې هغې ته بالکل پرېکړون نشته. الله تعالی د کافرانو په برخه کې فرمایلي دي :

یؤمنون بالجبت والطاغوت (النساء ۵۱)

ترجمه : دوی په خرافاتو (اوهامو) او طاغوت باندې ایمان راوړی.

۲ــ مشرک الاصنام :

دا ډله بتان له خدای تعالی سره شریک ګڼې وایي ځینې واړه کارونه یې دوی ته هم پرېښي دي.

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

مرتدان :

ارتداد :

ارتداد د اوښتلو معنی لري او د شریعت په اصطلاح کې له اسلام نه گرځېدل او د بل دین اختیارولو ته وایي.

مرتد :

مرتد هغه شخص ته وایي، چې اول مسلمان وي بیا کافرشي.

د مرتد حکم :

د مرتد مرگ روا دی، خو د امام اعظم رح په نزد د بیا اسلام راوړلو په خاطر درې ورځې مهلت ورکول کیږي، خو دا کوم لازمي شرط نه دینو د دغه شرط له پوره کېدلو مخکې یې هم مرگ روا دی. لکه چې د بخاري په یوه حدیث شریف کې راغلي دي:

من بدل دینه فاقتلوه (بخاري)

څوک چې خپل دین بدل کړي نو هغه ووژنئ.

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

زندیقان

زندیقیت :

زندیقیت داسې تغیر ته وایې، چې ذات یې هماغه وي او د هغه په وصف کې تغییر صورت وموومي او د شریعت په اصطلاح کې زندیقیت عبارت دی له اسلام نه بیا بیا گرځېدل دا عمل تکرارول. دین پورې مسخرې کول. په محمد صلی الله علیه وسلم باندې بد او رد ویل او د هغه مبارک توهین کول. په ښکاره د اسلام او په پټه د دهریت او الحاد عقاید لرل (العیاذ بالله).

منافقان

نفاق :

نفاق په لغت کې خطا دوه رنگۍ او دوه مخۍ ته وایې او د شریعت په اصطلاح کې په مؤمن به شیانو باندې پوره باور او یقین نه لرل او په هغې کې شک او تردید کول او یا یې په باطن کې بالکل نه منل عبارت له منافقت څخه دی.

مثال یې د مدینې لوی منافق عبدالله بن ابی سلول دی. د ده په برخه کې الله (ج) فرمایلي دي :

ان المنافقین یخدعون الله و هو خادعهم (النساء ۱۴۲)

ترجمه : منافقان له الله جل جلاله سره دوکې او چل کوي (په خوله یې یو څه او په زړه یې بل څه وي) مگر الله جل جلاله دوی ته د دغې دوکې او چل جزا ورکوونکی دی.

منافقان دوه رنگي لري له کافر سره کافر او مسلمان سره مسلمان وي، ایمان او یقین یې پوخ نه وي. په تزلزل او بې تصمیمۍ کې ژوند تېروي نه

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کافرانو خوا ته په مکمل ډول ولاړ وي او نه د مسلمانانو خوا ته په مکمل ډول ولاړ وي. لکه چې الله تعالی فرمايلي دي :

مذبذبين بين ذلک لاالی هولاء و لا الی هولاء (النساء **۱۴۳**)

ترجمه : متردد د دواړو (کافرانو او مسلمانانو) ترمنځ نه د مسلمانانو څخه دیاو نه د کافرانو څخه دی.

www.melitahrik.com
0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

مسلمانان

اسلام :

اسلام له تسلیم څخه اخستل شوی، چې د انقیاد او تابعدارۍ معنی لري او د شریعت په اصطلاح کې اسلام د خدای جل جلاله ټولو احکامو ته په پوره ډول تسلیمېدل او پر ځان یې عملي کولو ته وایي.

ایمان :

په ټولو مؤمن به څیزونو باندې په ژبه اقرار کول او په زړه باور او تائیدول عبارت له ایمان څخه دی یعنې ایمان له اقرار او تصدیق (باور) څخه عبارت دی.

د ایمان او اسلام اړیکی :

ایمان د زړي او اسلام د بوټي په څېر یو په بل تکیه دی. لکه، چې بې زړی بوټی منځ ته نه راځي همدا ډول کله چې ایمان نه وي هلته اسلام نه صحیح کیږي او کله چې اسلام نه وي. هلته ایمان نه ښکاره کیږي او نه خپلې نتیجې او ثمرې ته رسیږي. ځکه چې دانه بې ونې او ونه بې دانې او بې مېوې اهمیت نه لري. الله تعالی فرمایلي دي :

قالت الاعراب امنا قل لم تؤمنوا ولکن قولوا اسلمان و ما یدخل الایمان فی قلوبکم (الحجرات ۱۴)

ترجمه : اعرابي وویل مونږ ایمان راوړی دی، دوی ته ووایه (ای محمده) چې تاسې حقیقتاً ایمان نه دی راوړی مگر ووایئ، چې مونږ منقاد شوي یو لا تراوسه ایمان ستاسې زړونو ته نه دی درننوتی.

تقوی :

(c) ketabton.com: The Digital Library

تقوی په لغت کې پرهېز او ځان ساتنې ته وايي او په شرعي اصطلاح کې د خدای تعالی په اوامرو او احکامو باندې عمل کول او له نواهيو يې ځان ساتل او په دې برخه کې هر وخت له خدای (ج) وېره او ډار لرل دي.
وېره د دې لپاره پکار ده، چې په احکامو کې ترې سستي ونه شي يا په کومه ګناه اخته نه شي. الله تعالی فرمايلي دي:
يا ايها الذين امنوا اتقوا الله حق تقاته (العمران ۱۰۴)
ترجمه: ای مؤمنانو له خدای (ج) څخه وېره وساتئ په حقه وېره سره.

احسان:

احسان نيکي کولو ته وايي او د شريعت په اصطلاح کې د خدای (ج) داسې عبادت کول دي، چې د عبادت کولو په وخت د خدای (ج) د ليدلو احساس کوي. که د دې مقام استعداد ونه لري نو دا خو ضرور احساس کړي، چې پاک خدای (ج) دېويني. بل دا چې خپل ځان د حق په پرتله وروسته کول او بل مسلمان له ځان نه وړاندې کول هم عبارت له احسان څخه دي. د بندګۍ آخري پړاو احسان او د اسلام ښکلا او ښايست پرې پيدا کيږي.
په حديث شريف کې راغلي دي:
"الاحسان ان تعبد الله کانک تراه فان لم تکن تراه فانه يراک" (مشکوة حديث جبرائيل)
يعنی احسان دې ته وايي، چې ته خپل خدای (ج) ته داسې عبادت وکړې لکه چې ته يې مخامخ ګورې، که ته نه شی کولای چې هغه وګورې نو هغه خو تا حتماً ګوري.

توبه:

توبه په لغت کې رجوع او پښېمانۍ ته وايي او د شريعت په اصطلاح کې ګناه باندې پښېماني ښکارولو ته توبه وايي.
توبه درې شرطونه لري:

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱_ له مخکنیو گناهو پښېماني د هغو عفو غوښتل که مالي یا بدني عوض ولري د هغو ادا کول.
۲_ بیا هیڅکله د هغو گناهو قصدنه کول.
۳_ د اینده لپاره اصلاح کولو ته د ځان تیارول.

عبادت:

عبادت په لغت کې د تضرع، بې قید او شرط د ځان تسلیمول او ځان ټیټ گڼل، اطاعت کول، امر منل، بې له فکر کولو د امر منل او عملي کول، پرستش او بندگي کول، سجده ایښودل او داسې نورې معانې لري.
او د شریعت په اصطلاح کې د خدای تعالی د اوامرو منل او عمل کول په تضرع او عقیدې سره عبادت دی.

www.melitahrik.com
0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

مذاهب

www.melitahrik.com
0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

په فروعو کې د صحابه وو او تابعينو د اختلاف اسباب

د رسول الله صلی الله علیه وسلم په وخت کې فقه تدوين شوې نه وه او دومره اختلافونه هم په کې نه وو ځکه چې صحابه وو کرامو د رسول الله صلی الله علیه وسلم اودس، لمونځ، حج او نور احکام ليدل هماغسې به دوی هم ادا کول نو پوښتنې ته حاجت نه و.

د رسول الله صلی الله علیه وسلم په وخت کې د ابن عباس په روايت صرف ديارلس پوښتنې شوې، کومې چې د دوی په ګټه وې، چې هغه ټولې په قرآن کې راغلي دي. لکه د سپوږمۍ، د اشهرالحرام مياشتو کې جګړه کول، په حيض کې جماع او داسې نورې.

نو صحابه وو به د هغه څه پوښتنه نه کوله کومه به چې لا پېښه شوې نه وه، خو سره له دې رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه به چې ځينې پېښو کې فتوی غوښتل کېدله ده مبارک به په ټولنو کې فتوی ورکوله، چې په کولو او يا نه کولو به يې ورته لارښوونه فرمايله.

همدارنګه ابوبکر صديق او حضرت عمر فاروق رضي الله تعالی عنهما به چې په کومه مسئله علم نه درلود له خلکو به يې پوښتنه کوله، چې په هغې موضوع کې چا له رسول الله صلی الله علیه وسلم حديث اوريدلی؟ لکه چې ابوبکر صديق رضی الله عنه چې د ماسپښين لمانځه پسې د نيا د ميراث په برخه کې د رسول الله صلی الله علیه وسلم د حديث پوښتنه وکړه. مغيرة

(c) ketabton.com: The Digital Library

بن شعبة وويل : رسول الله صلی الله علیه وسلم شپږمه ورکړې. بیا ابوبکر رضي الله عنه وویل چې آیا بل څوک په دې مسئله علم لري؟ محمد بن مسلمة وویل : د مغیره بن شعبة خبره رښتیا ده؛ نو ابوبکر رضي الله عنه شپږمه ورکړه. همدارنګه په احادیثو کې د حضرت عمر رضي الله عنه پوښتنې او د رسول الله صلی الله علیه وسلم د حدیث پیدا کوونې ډېرې راغلې دي، خو کله چې اسلام خپور شو او صحابه کرام نورو وطنو کې خواره او هر یو د ځانګړې ناحیې مقتدا شو واقعې زیاتې شوې نو په مسئلو کې له دوی فتوی ګانې غوښتل کیدلې. دوی هر یوه د خپل علم او حافظې په تناسب داسې فتوی ګانې ورکولې، چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم له حکم سره یې سم په نصوصو کې دوران درلود نو که په نص کې به صراحت نه و هر یوه به د خپل اجتهاد له مخې فتوی ورکوله. هاند به یې کاوه، چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم له اغراضو سره یې فتوی سمون ولري. په دې ډول د دوی ترمنځ اختلاف واقع شو لکه چې نسایي او نورو نه روایت دی، چې ابن مسعود رضي الله عنه څخې د کونډې په برخه کې د دې د مړه مېړه له مال نه پوښتنه وشوه. ده وویل په دې حصه کې مې رسول الله صلی الله علیه وسلم څخې څه نه دي لیدلي یوه میاشت پرې تېره شوه اخر یې په خپل اجتهاد وویل : دې ته مهر او میراث شته او عدت هم وربانديې لازم دی نو معقل بن یسار ودرید او ویې ویل : شاهدي وایم، چې نبي صلی الله علیه وسلم یوې ښځې ته همداسې حکم فرمایلی دی. نو ابن مسعود رضي الله عنه ډېر خوشحاله شو، چې په اسلام کې بله داسې خوشحالي نه وه ورته پېښه شوې. بل مثال د ابو هریره رضي الله عنه مذهب و، چې څوک به جنب وه روژه یې نه کیدله خو د رسول الله صلی الله علیه وسلم له پاکو بیبیانو یې چې واوریدل د جنب روژه صحیح کیږي. پس له هغه خپل مذهب نه وګرځید او په حدیث یې عمل وکړ او عمر بن الخطاب رضي الله عنه ته فاطمه بنت قیس شاهدي ورکړه، چې دا په درې طلاقو

(c) ketabton.com: The Digital Library

طلاقه شوه رسول الله صلی الله علیه وسلم نه نفقه ورته مقرره کړه او نه یې هستوګنځی ورته وټاکه خو حضرت عمر رضي الله عنه د دې شهادت رد کړ ویې ویل د یوې ښځې په وینا د خدای قول نه شم پرېښودلی زه نه پوهیږم چې دا رښتیا وایي که دروغ؟ نو په درې طلاقو طلاقې شوې ته یې نفقه او سکنی ورمقرره کړه او د هغې شهادت یې رد کړ، عائشې رضي الله عنها ورته وویل : ای فاطمې ته په دې خپل شهادت له خدایه نه وېرېږې چې وایي ثلاثه مطلقې ته سکنی او نفقه نشته؟ نو د صحابه وو کرامو مذاهب هغه څه و چې په هغه کې به اساني وه ځینې قولو ته به یې په ځینې نورو ترجیح ورکوله. که څه هم له لویو صحابه وو به روایت شوی و.

همدارنګه د تابعینو علماوو په وخت کې هرې منطقې کې د مذهب امام و لکه په مدینه کې چې سعید بن مسیب او سالم بن عبدالله بن عمر وو او په مکه کې عطاء ابن ابی رباح وو او په کوفه کې ابراهیم النخعي او الشعبي وو او په بصره کې الحسن البصري وو، او په یمن کې طاوس بن کیسان وو، او په شام کې مکحول وو، الله تعالی دوی ستر عالمان پیدا کړي وو. له دوی به حدیثونه او د صحابه وو رضوان الله علیهم فتوی ګانې اخیستل کېدلې، د دوی مذاهب او تحقیقاتو نه له خپلو ځانو وو، دوی ته به قضیې ورتلې او فتواګانې به ترې اخیستل کېدلې.له دوی نه سعید بن المسیب او ابراهیم النخعی او داسې نورو د فقه بابونه ټول کړل. په هر باب کې یې د خپلو پېشوایانو اصول وو، نو د سعید او د هغو د ملګرو تګ لاره د عمر او عثمان رضوان الله علیهما له قضایاوو او فتاواوو نه وه، دوی په فقه کې د حرمینو اهل له ټولو خلکو ثابت ګڼل، او د عبدالله بن عمر او عائشه او ابن عباس رضي الله عنه فتوی ګانې او د مدینې د قضاتو قضایاوې یې راټولې کړې. هغه څه یې ترې راجمع کړل چې اسان، قوي او ارجحي وي، ددوی تخریج له ایت او حدیث وو او که په دې دواړو کې به نه وو، نو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوښتنې ځواب به يې له هغې اشارې او اقتضاء راوېستله چې دوی نه به ښکاره شوه. په دې ډول هر باب کې زياتې مسئلې ورته څرګندې شوې.
ابراهيم او ملګرو يې نظر درلود، چې عبدالله بن مسعود او د هغه ملګري په فقه کې ډېر ثابت دي. لکه، چې علقمه ويلي دي "تر عبدالله بل څوک ثابت نشته" او ابو حنيفه رح اوزاعي ته ويلي دي چې ابراهيم له سالم ډېر فقيه دی. که عبدالله د اصحابي والی درجه نه لرلې نو ما به ويلي و چې علقمه تر عبدالله بن عمر ډېر فقيه دی. د ده د مذهب اصل د عبدالله بن مسعود له فتاوو او د علي رضي الله عنه له فتواګانو او قضاياوو او د شريح او د کوفې د نورو قضاتو له قضاياوو او فتوی ګانو وو، نو دايې راټول کړل او د فقه مسئلې يې په خلص ډول هر باب کې برابرې کړې.
سعيد بن المسيب د مدينې د فقهاوو ژبه و، د عمر رضي الله عنه په قضاياوو او د ابوهريره رضي الله عنه په حديثو ښه پوه او د هغو حافظ و. همدارنګه ابراهيم د کوفې دفقهاوو ژبه و، دوی دواړو پخوانيو پېشوايانو ته صريحاً يا اشارة اکثره مسئلې منسوبې کړي، نو د دوی د ښارو فقهاوو په دوی دواړو اتفاق کړی، د دوی له عقل او پوهې يې فقه اخيستې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د فقهاوو د مذاهبو د اختلاف اسباب

د رسول الله صلی الله علیه وسلم د فرمودې مطابق "یحمل هذا العلم من کل خلف عدوله" له تابعینو څخه د اوداسه، غسل، لمانځه، نکاح، بیوع او داسې نورو ډېرو پېښوونکو مسئلو سنتونه په مختصر ډول وروستنیو تبع تابعینو ته پاتې شول. دوی د رسول الله صلی الله علیه وسلم احادیث روایت کول د قضاتو فیصلې او د مفتیانو فتواګانې یې اورېدلې، د مسئلو پوښتنې یې کولې او په دې ټولو کې یې جهد او کوشش کاوه، څو چې د قوم مشران او د خپلو استاذانو غوندې بریالي شول، دوی په اثارو او اقتضاءاتو پسې نه ګرځېدل، بلکې دوی په مسند او مرسل ټولو احادیثو تمسک او د صحابه وو او تابعینو په اقوالو استدلال کاوه او له نصوصو یې استنباط او اجتهاد په ښه طریقه کاوه او کومو موضوع ګانو کې به چې اختلاف و او مختلف حدیث به په کې راغلي وو نو د صحابه وو اقوالو ته یې رجوع کوله که هغوی به د ځینو په نسخ قول کړی و او یا به یې په ترک اتفاق کړی و. [٢] په دې ټولو کې به یې د هغوی متابعت کاوه او چې د صحابه وو او د تابعینو په مذهبو کې به اختلاف وو دوی به د خپل ښار د استاذانو لاره غوره کوله ځکه چې هغوی په صحیح باندې ښه علم درلود نو په مدینې کې د عمر، عثمان، عائشه، ابن عمر، ابن عباس زید بن ثابت او د هغوی د اصحابو لکه سعید بن المسیب مذهب او د ابوهریره، عروه، سالم، عکرمه، عطاء، عبید الله بن عبدالله او د دوی په شان د نورو احادیثو تر نورو ډېر مستحق ګڼل کیدل لکه چې نبي صلی الله علیه وسلم د

---

٢. لکه په ولوغ الکلب کې د مالک قول چې ویلي یې دي دا حدیث راغلی خو په حقیقت یې نه پوهېږم او فقهاوو نه دی عملي کړی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مدينې په فضيلت کې احاديث فرمايلي دي او هغه تل د فقهاوو ځای او د علماوو مجمع وه. له دې امله مالک د مدينې داهاليو په اجماع تمسک کاوه او کوفه کې د عبدالله بن مسعود او د هغه د ملګرو مذهب، د شريح او شعبي قضايا او د ابراهيم فتاوی ګانې تر نورو ډېرې مستحقې ګڼلې کيدلې.

نو مالک او محمد بن عبدالرحمن بن ابي ذنب په مدينه کې او ابن جريج او ابن عبينه په مکه کې او ثوري په کوفه کې او الربيع بن صبيح په بصره کې کتابونه تدوين او تاليف کړل او ټولو په دې لاره تګ کاوه. کله چې منصور حج وکړ مالک ته يې وويل زه غواړم ستا کتابونه تکثير کړم او هر ښار ته يې وليږم او امر ورته وکړم چې په هغو عمل کوي، ده ورته وويل: ای اميرالمؤمنين داسې مه کوه ځکه چې خلکو ته قولونه رسېدلي روايتونه او احاديث يې اوريدلي دي هر قوم په هغه څه عمل کوي، چې ورته رسېدلی وي نو خلک پرېږده، چې د هر ځای خلکو کوم څه ځانو ته غوره کړی وي په هماغه عمل وکړي، همدا قضيه يې چې هارون الرشيد سره تېره شوې وه هغه يې هم ورته حکايت کړه. هارون الرشيد له مالک سره مشوره کړې وه چې موطابه په کعبه وځړول شي څو خلک له هغه نه هغه څه واخلي، چې په دې کتاب کې دي نو ده ورته وويل: داسې مه کوه ځکه چې د رسول الله صلی الله عليه وسلم اصحابو (رض) په فروعو کې اختلاف لري او په هر ځای کې متفرق شوي دي. هر حديث چې ورته رسيدلی په هغه يې عمل ته دوام ورکړی دی، ده ورته وويل: الله دې موفق لره.

نو يارانو يې روايتونه او خوښې کړې مسئلې وليکلې او مختصرې يې کړې او شرح يې پرې وکړې. په اصولو او دلايلو يې پرې وغږېدل او لويديز ته يې خواره کړل، چې خدای تعالی د ډېرو خلکو لپاره ګټور وګرځول که څوک دغه معلوماتونه غواړي د الموطا کتاب دې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدارنګه د امام ابو حنیفه رح د مذهب نه که څوک ځان خبروي د ده د یارانو کتابونه دې ولولي، چې د الاثار کتاب د محمد رح دی او د جامع کتاب د عبدالرزاق دی او د ابي بکر بن شیبة تالیفات دي.

د امام ابو حنیفه رح مشهور ملګری ابو یوسف رح دی، چې د هارون الرشید په وخت کې قاضي القضات و، چې د دغه مذهب د ظهور او په هغه د حکم کولو سبب شو او په عراق، خراسان او ماوراء النهر کې خپور شو.

په دې مذهب کې ښه تصنیفونه د محمد بن الحسن دي، چې د امام ابو حنیفه رح او ابویوسف رح څخه فقهي شو، بیا مدینې ته ولاړ موطاء یې له مالک رح ولوستله بیا بېرته خپل وطن ته راغی خپل مذهب یې له الموطاء سره مسئله په مسئله تطبیق کړ نو محمد رح د مرجحو موضوعاتو تصنیف وکړ، چې د ډېرو خلکو د ګټې وړ شو، په خراسان او ماوراء النهر کې خپور شو، د دغه مذهب په المبسوط او الجامع الکبیر کتابو کې کتلای شئ.

د امام شافعي رح مذهب د ذکر شویو دوه مذهبو په اوایلو کې ظهور وکړ. د ده د مذهب مهم کتاب (الام) نومیږي، په دې کتاب کې په مرسل او منقطع احادیثو هم تکیه شوې ده، چې خلل یې وارد کړی نو اصول یې ورته کېښودل، چې دا د اصول فقه لومړی کتاب و. وایي، چې امام شافعي رح محمد بن الحسن کره راغی ورته ویې ویل: ته ثابت کړه، چې په واحد خبر ایه باندې زیاتوالی نشي کیدلی؟ (دا ځکه، چې محمد بن الحسن ویلي: د امام شافعي په مذهب کې په احد خبر ایه باندې زیاتوالی راغلی) محمد بن الحسن ورته وویل: ما ته ثابته ده، چې واحد خبر باندې په کتاب الله زیاتوالی نه راځي مثال یې ورته راوړ: ته وایې چې وارث ته وصیت جائز نه دی دلیل راوړی، چې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي. "لا وصیة للوارث" او الله تعالی فرمایلي: "کتب علیکم اذا حضر احدکم الموت ... الایه" داسې یې نور مثالونه هم ورته راوړل. په دې ډول د محمد بن الحسن خبرې بشپړ شوې. بل دا چې ځینې صحیح حدیثونه د تابعینو

(c) ketabton.com: The Digital Library

علماوو ته نه وو رسېدلي، څو يې د هغو له مخې فتواګانې ورکړې وای نو اجتهاد يې کړی او د خپلو اراو له مخې يې فتوی ګانې ورکړې، خو وروسته چې په دريمه طبقه کې څرګندونې وشوې په هغو يې عمل ونه کړ، ځکه چې د خپلو ځايو د کړنو او لارو خلاف ورته ښکارېدل. يا خو ځينې په دريمه پېړۍ کې هم څرګند نه شول، بلکې وروسته له هغه چې محدثينو د حديثو په راټولولو پسې سفرونه وکړل او په علومو کې يې څېړنې وکړې معلومه شوه، چې ځينې احاديث له صحابه وو رض څخه يوه يا دوه تنو روايت کړي نو فقهاوو نه پټ پاتې شوي وو، چې د احاديثو د حفاظو په وخت کې څرګند شول نو امام شافعي رح ته ښکاره شوه، چې ده د صحابه وو او د تابعينو علماوو په حديث عمل کاو خو چې حديث به يې په کومه موضوع کې ونه مونده بيا يې په نورو دلايلو استناد کاوه. بيا به چې په دغې موضوع کې حديث ورته پيدا شو له خپل اجتهاد به وګرځېدل په هغه پيدا شوي حديث به يې عمل کاوه.[۳]

د امام شافعي رح په وخت کې د اصحابو اقوال راجمع کړای شول ښکاره شول، چې زيات يې له صحيح احاديثو مخالف وو ځکه چې دوی ته دغه احاديث نه وو ورسېدلي نو په هغو اقوالو يې عمل پرېښود او ويې ويل "هم رجال و نحن رجال" يعنې دوی سړي وو او مونږ هم سړي يو.

د ځينې قومو فقهاوو له قياس سره خپل داسې فکرونه ګډ کړي وو، چې شرعي اساس به يې نه وو. کله به يې استحسان ته هڅه کوله کله به يې خپل فکر او کله ګومان او کله به يې مصلحت د حکم علت ګاڼه او قياس خو داسې وي، چې علت له منصوصي حکم راباسي او به هغه حکم دوران پيدا کوي، نو کله چې داسې کړنې وليدل شوې فقه له سره ونيول شوه. اصول ورته وضع شول او فروع ورباندې فرع شول کتابونه تصنيف شول. فقها،

---

۳. دې برخه کې ډېر مثالونه شته که يې ګورئ (کتاب الانصاف) ته مراجعه وکړي، چې د ترکيې د استنبول چاپ دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرې راټول شول تصرفونه يې په کې وکړل کوتاوالی او اوږدوالی يې په کې راوستل، دليلونه يې پرې راوړل او په وطنو کې يې خورا کړل.

دا ډول و د امام شافعي رح مذهب.

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اصحاب الرای او اهل حدیث ترمنځ د اختلاف سببونه

د سعید بن المسیب او د ابراهیم او الزهري د زماني علماوو او د مالک او سفیان په زمانه کې او پس له هغوی خلکو په رای او خپل تعمق عمل بدګاڼه مګر چې داسې ضرورت به پېښ شو چې هېڅ چاره به ترې نه وه او لوی مقصد یې دا و چې له رسول الله صلی الله علیه وسلم نه د روایت شویو احادیثو نه کار واخلي.

له عبدالله بن مسعود نه د یوه څیز پوښتنه وشوه. ده وویل: دا بده ده، چې الله تعالی حرام کړی وي زه هغه درته حلال کړم او چې حلال کړی یې وي زه هغه درته حرام کړم.

همدارنګه معاذ بن جبل به ویل: له نزول د مخه په بلاء ( ) بېړه مه کوئ ځکه چې مسلمانان وپوښتېدل شي بندیږي.

په همدې ډول له عمر، علي، ابن مسعود او ابن عباس نه په هغه څه کې، چې څه نه وي نازل شوي خبرې کول بدې ګڼل کېدې.

ابن عمر، جابر بن زید ته ویلي، چې د بصرې فقهي یې نو بې له هغه څه چې قرآن پرې ناطق وي یا حدیث پرې قضاوت کړی وي فتوی مه ورکوه، که بې له دې بل ډول وکړې خپله به تباه شې او نور خلک به هم هلاک کړې.

شعبي ویلي دي علماوو، چې څه له رسول الله روایت کړي دي په هغو عمل وکړئ او کوم څه یې چې له خپله فکره ویلي دي هغه ایسته وغورځوئ. دغه اثار دارومي راویستلي دي.

له دې کبله په اسلامي هېوادو کې د احادیثو تدوین پیل شو، هر څوک به چې د رای څښتن و د احادیثو یو کتاب به یې درلود چې د خپل ستر ضرورت لپاره به یې تدوین یا نقل کړی و، نو د دې زماني سترو پوهانو

(c) ketabton.com: The Digital Library

حجاز، شام، عراق، مصر، یمن او خراسان ته سفرونه وکړل د احادیثو کتابونه یې راټول کړل او رانقل یې کړل، غریب او نوادر اثار یې معلوم کړل د هر حدیث د استعمال ځای ورته ثرگند شو، ډېر صحیح احادیث یې وموندل کوم چې د مخه د فتوی خاوندانو ته معلوم نه وو. په دې ډول د ټولو هېوادو د فقهاوو د صحابه وو او تابعینو آثار ورسره جمع شول، چې د مخه تر هغه به یې د خپل ښار یا کلي له جمع کړ شویو احادیثو کار اخیست بل معلومات ورسره نه وو. دوی له پخوا نه د روایاتو د عدالت په مراتبو اعتماد کاوه نو د دې زمانې علماوو دغه فن هم مستقل تدوین کړ. په دغه تحقیق او تدوین سره د خفي، متصل او منقطع حالات ورته ثرگند شول، په دې لاره کې سفیان، وکیع او امثالو یې بې انتها هاند کړی دی. د دې طبقې علماوو نزدې څلوېښت زره احادیث ټول کړي وو چې ابوداؤد یې د مرفوع متصل احادیثو شمېر له زرو کم ښودلی او بخاري له شپږ سوو احادیثو او ابي داؤد له پنځه سوه زرو احادیثو خپل تالیفات مختصر کړي او احمد خپل مسند د احادیثو پېژندلو میزان معرفي کړی دی. د دې زمانې د علماوو مشران او سران دغه کسان وو: عبدالرحمن بن مهدي، یحیی القطان، یزید بن هارون، عبدالرزاق، ابوبکر بن شیبة، مسدد، هناد، احمد بن حنبل، اسحق بن راهویه، الفضل بن دکین، علی المدیني او همزولو یې. دا ډله د محدثینو د طبقې لومړنۍ ډله وه. نو څېړونکو پس له دغه د روایت او د احادیثو د مراتبو د پېژندلو له فنونو فقهې ته رجوع وکړه، د دوی رای دا نه وه، چې د هغه چا تقلید وکړي، چې له دوی مخکې تېر شوي وو ځکه چې له دوی سره د دغو مذاهبو د هر مذهب د مناقضو احادیثو روایتونه وو نو دوی د نبي علیه السلام د احادیثو او د صحابه وو او تابعینو د آثارو پېروي په داسې قواعدو کوله چې لاندې په اسانه ډول بیانېږي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوی به چې په مسئله کې د قرآن آیت وموند نو له هغه یې بل شي ته تحول جائز نه ګاڼه او که د قرآن ایت به د څو وجوهو احتمال درلود نو د حدیث په توګه یې پرې قضاوت کاوه او که د کومې مسئلې لپاره به یې په قرآن کې څه پیدا نه کړل بیا به یې په حدیث عمل کاوه. دا حدیث به که ټولو ته معلوم و یا یوه ښار یا یوه کلي ته یو برابر و صحابه وو او فقهاوو به عمل ورباندې کړی و او که نه، او کله به چې په یوه مسئله کې حدیث و په خلاف د هغه اثر یا د مجتهدینو په اجتهاد یې عمل نه کاوه او که په کومه مسئله کې به یې له ډېره کوشش سره حدیث پیدا نکړ بیا یې د صحابه وو او تابعینو په اقوالو عمل کاوو دغو اقوالو به کوم قوم یا ځای پورې اختصاص نه درلود، دا هغه اقوال وو چې له دوی نه مخکې پخوانیو خلفاوو او فقهاوو به پرې اتفاق کړی وو. په هغه یې عمل کاوه او که اختلاف یې په کې درلود بیا یې د هغه عالم په حدیث عمل کاو، چې تر ټولو ستر عالم ډېر متقي، پرهیزګار او مشهور به روایت کړی و او که داسې مسئله به پېښه شوه چې دوه قوله به په کې برابر وو بیا به یې د قرآن، احادیثو اشارو او مقتضیاتو کې فکر کاوه د دې په خبر کومې مسئلې ته به چې ځواب ویل شوی و چې هغه به ورته نژدې وه په هغې به یې حملو له او په دې کې به یې قواعدو او اصولو باندې اعتماد نه کاوه، بلکې په هغه څه یې عمل کاوه چې معقول او زړه به مانه لکه چې د تواتر لپاره د رواتو د شمېر او حال اندازه معلومه نه وي لکن د زړه یقین ورباندې راځي. دا بیان د صحابه وو حالاتو کې مفصل راغلی دی.

دغو علماوو چې دا ډول کوم اصول راویستلي دي د اوائلو تصریحاتو نه یې نشئت کړی دی. لکه چې میمون بن مهران ویلي دي، چې کله به ابوبکر ته خصوم راغلل په کتاب الله کې به یې وکتل. په هغه کې به یې که داسې څه وموندل چې د دوی ترمنځ قضاوت پرې کیدلای شوای نو په هغه به یې قضاوت کاوه او که کتاب الله کې به یې څه ونه موندل نو په احادیثو به یې قضاوت کاوه او که په حدیثو کې به یې هم څه ونه موندل بیا به یې له

(c) ketabton.com: The Digital Library

مسلمانانو پوښتنه کوله، چې څوک په داسې مسئله کې قضاوت رانه غواړي ایا تاسې په دې باره کې له رسول الله صلی الله علیه وسلم څه اوریدلي دي؟ کله به څو تنو په داسې مسئله کې راټول شول د رسول الله صلی الله علیه وسلم د قضاوت بیان به یې ورته کاوه نو ابوبکر رضی الله عنه به ویل : "الحمدلله الذی جعل فینا من یحفظ علینا علم نبینا" یعنی د خدای حمد وایم، چې مونږ کې داسې څوک شته دی، چې نبي صلی الله علیه وسلم علم یې په یاد دی او که په دې ډول به یې هم د نبي علیه السلام لاره نه موندله نو مشران او غوره خلک به یې راټول کړل مشوره به یې ترې وغوښته په کومه خبره به یې چې اجماع او اتفاق وکړ په هغې به یې قضاوت وکړ. شریح نه روایت دی، چې عمر بن الخطاب ده ته ولیکل، چې که په کتاب الله کې څه ومومې په هغه حکم کوه، څوک دې ترې وانهړوي او که داسې موضوع درته راغلې وه، چې په کتاب الله کې یې حکم نه و، حدیثو کې یې حکم گوره او په هغه قضاوت وکړه او که داسې موضوع درته راغله، چې حکم یې نه په کتاب الله او نه په حدیث رسول الله کې و نو په هغه څه حکم وکړه، چې په هغه اجماع شوی وي او که داسې موضوع درته راغلې وه، چې د هغې په برخه کې نه کتاب الله کې او نه حدیثو کې مونده کېده او نه پخوا چا خبره ورباندې کړې وه. بیا دوه لارو نه یوه غوره کړه. یا په خپله رایې اجتهاد وکړه او قضاوت پرې وکړه یا یې وځنډوه څو په ځنډولو کې دې خیر دی.

له عبدالله بن مسعود رضی الله تعالی عنهما روایت دی، چې پس له دې که چا ته د قضاوت موضوع ورشي په کتاب الله دې حکم ورباندې کوي او که داسې موضوع وه، چې کتاب الله کې ورته څه نه و، بیا دې د رسول الله صلی الله علیه وسلم په قضاوت حکم ورباندې وکړي او که نه کتاب الله او نه حدیثو کې څه ورته پیدا شول نو د صالحینو په قضاوت دې حکم پرې وکړي. داسې دې نه وایي، چې زه وېرېږم ځکه چې حلال او حرام څرگند دي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترمنځ يې مشتبهات دي نو د «دع مايريبک الی مالا يريبک» قاعدې له مخې شکمن څېز پرېږده. هغه څه واخله، چې شک درته په کې نه وي. ابن عباس رضي الله عنه نه به چې چا د کومې مسئلې پوښتنه وکړه که قرآن کې به يې ځواب وموند هغه خبر به يې ورکاو او که قرآن کې به نه و له رسول الله صلی الله عليه وسلم به يې چې روايت راغلی و د هغه خبر به يې ورکاوه او که له هغه صلی الله عليه وسلم نه به يې هم خبر ونه موندو نو دابي بکر او عمر رضي الله تعالی عنهما له روايت به يې خبر ورکاوه که نه له خپلې رايې به يې خبراو.

له اوزاعي روايت دی چې عمر بن عبدالعزيز وليکل: هيڅوک په کتاب الله او حديث کې د رای حق نه لري. له رای هغه وخت کار اخيستل کېږي، چې په کتاب الله او حديث کې سابقه ونه لري، دغه آثار دارمي راويستلي دي نو کله يې چې فقه په دغو قواعدو تياره کړه هيڅ يوه مسئله نه وه مگر چې د مخه به خبره په کې تېره شوې وه يا به په ايت يا په مرفوع متصل حديث يا په مرسل يا موقوف صحيح حديث يا د اعتبار وړ حسن حديث يا د شيخينو په آثارو يا د خلفاوو، قضاتو او فقهاوو په استنباط يا د عمومو په اشارې او اقتضا به متکي وه، د دوی په راس کې د سترې رای او فهم څېښتن فقهي احمد بن محمد بن حلبل و، وروسته اسحق بن راهويه و. نو د دوی د فقه ترتيب په دې ډول و چې د ډېرو احاديثو په راجمع کېدلو او اثارو يې عمل کاوه.

له احمد نه چا پوښتنه وکړه، چې د فقه لپاره سل زره حديثونه بس دي؟ ده وويل: نه! حتی پنځه سوه زره حديثونه يې ورته ياد کړل. وې ويل: فتوی بايد په دغه اصل وي.

بيا بله پېړۍ راغله چې علما يې د احاديثو له راټولولو او د فقه له مقدمې بېغمه وو ځکه يې نورو فنونو ته اقدام وکړ لکه د جمع کړ شويو احاديثو د صحيحو بېلول د لويانو محدثينو له مجموعو څخه لکه زين بن هارون يحيی بن سعيدالقطان، احمد، اسحق او احزاب يې او لکه د فقه د

(c) ketabton.com: The Digital Library

احاديثو جمع کول کوم چې د ښارو فقهاوو هغه د فقه اساس او د خپلو مذاهبو اصول ګرځولي وو او لکه حکم په هر هغه حديث چې د حکم مستحق وي او لکه شاذ احاديث چې روايتونه يې نه وو شوي يا يې هغه لارې او طريقې يې له اولو بهتر نه وې راوښتل شوي. کومې، چې په هغو کې اتصال يا د سند لوړتيا يا له فقهي د فقه يا له حفظ د حافظ يا په مثل د دې د علمي مطالبو روايت وي. دا کسان البخاري، مسلم، ابو داؤد، عبد بن حميد، د ارامیو ابن ماجه، ابويعلي، ترمذي، نسايي، دارقطني، حاکم، بيهقي، خطيب، ديلمي، ابن عبدالبر او د دوی په شان نور وو، له دوی څخه ځلور تنه په خپل وخت کې يو بل ته نږدې وو. لومړی يې عبدالله البخاري و د ده غرض دا و، چې صحيح حديث له نورو جلا کړي. فقه، سيرت او تفسير ترې راوباسي نو جامع الصحيح يې تصنيف کړ. د ده د کتاب په فضيلت کې راغلي دي، چې يوه نيک سړي رسول الله صلی الله عليه وسلم په خوب کې وليد ورته ويې فرمايل: ولې د محمد بن ادريس په فقه مشغول يې او زما کتاب دې پرېښی دی؟ ده ورته وويل: ای رسول الله ستا کتاب کوم دی؟ ورته وې فرمايل: صحيح بخاري چې د صحت او قبول درجې ته رسيدلی. دوهم يې مسلم النيساپوري دی. ده خپل کتاب ډېر ښه ترتيب کړی د ټولو احاديثو لارې يې په يوه ځای کې جمع کړي دي. څو د امتونو اختلاف او د سندونو تشعب تصريح شي، د مختلفاتو ترمنځ يې هم جمع کړي، چې چا ته له سنتو د غاړې غړولو عذر پاتې نه شي.

دريم يې ابو داؤد السجستاني دی. ده هغه احاديث راټول کړي، چې د ښارونو د علماوو او د فقهيانو دلايل به په هغو بنا و نو خپل کتاب يې تصنيف کړ. په هغه کې يې صحح، حسن او هغه چې د عمل کولو وړ وې راوړی دی. ابوداؤد ويلي دي: ما په خپل کتاب کې داسې حديث نه دی راوړی، چې په هغه د ترکولو اجماع شوې وي او داسې ضعيف هم په کې نشته چې په ضعف يې صراحت شوی وي، داسې حديث هم په کې نشته

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې په کومه وجه معلول ګڼل شوی وي، بلکې داسې احاديث په کې دي، چې په هغو تګ شوی او عالم استنباط ورڅخه کړی وي. له دې کبله غزالي ويلي دي، چې دا کتاب د مجتهد لپاره کفايت کوي.
څلورم يې ابو عيسى الترمذي دی. ده په خپل کتاب کې د شيخينو او ابوداؤد دواړه طريقې جمع کړي او د صحابه وو تابعينو او د ښارونو د فقهيانو مذاهب يې پرې علاوه کړي دي. د احاديثو طريقې يې په لطيف ډول په کې مختصر کړي. داسې چې يو حديث يې ذکر کړی او هغې موضوع کې يې نورو احاديثو ته صرف اشاره کړې ده او هر هغه حديث يې ښودلی دی، چې صحيح دی يا حسن يا ضعيف دی يا منکر او د ضعف وجه يې هم راوړې ده څو د اعتبار وړ حديث پېژاندل اسان وي، د علماوو، فقهيانو او صحابه وو مذاهب يې چې ذکر کړي د هغوی تسميه حتى کنيه يې هم ذکر کړې ده. ځکه ويل کيږي، چې دا کتاب د مجتهد له پاره بس او کافي دی او مقلدينو ته غني ورپه برخه کوي. د دې په برابرۍ د مالک، سفيان په زمانه کې او له هغوی وروسه پوښتنې او فتوی ورکول بد نه ګڼل کيدل دوی به ويل : د دين بناء په فقه ده. فقه بايد ضرور خپره شي. نو د احاديثو او فقه تدوين منځته راغی. دغو علماوو په خپلو ځانو د لوړې تحقيقاتي درجې عقيده درلوده لکه چې علقمه ويلي او يا له دوی کوم يو شته چې عبدالله نه يې ثبوت وکړي او ابو حنيفه رح ويلي : ابراهيم له سالم نه ډېر فقيه دی که د صحابي والي فضيلت يې نه وی علقمه له ابن عمر ډېرفقيه دی. دوی سره زيرکي، د ذهن د انتقال سرعت او د مسئلو د ځواب په راوېستلو کې (د صحابه وو له اقوالو او هر څه به چې ورته موجود وو) قوي قدرت و نو د تخريج په قواعدو فقه تياره شوه او د هر هغه چا مذهب زيات خپور شو چې کورنيو کې يې چا د قضا او افتا دندې درلودې او تصانيف يې خلکو کې خواره شول او درسونه يې په کې ورکړل.

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

ابو سلیمان الخطابي په خپل کتاب معالم السنن کې لیکلي دي چې زمونږ په زمانه کې علماء دوه ډلې شوي دی. یوه اهل حدیث او بله یې فقهیان دي، چې یوه له بلې جلا کېدلاینه شي ځکه چې احادیث اساس او فقه په هغه لکه فرع په اصل بنا ده. څرنګه چې اصل او فرع یو له بل سره لازم او ملزوم دي نو یو بل ته اړتیا لري چې یو د بل مرستندویې وي نه مخالفت کوونکي خو د اکثرو محدثینو د طبقې هاند یې چې د احادیثو په راټولولو کې شوی. غریب، شاذ او مقلوب احادیث یې هم په کې راوستي دي. نو دوی فقهیان ګرموي چې په دغو احادیثو ولې عمل نه کوي؟ مګر فقهیان د خپل علم له مخې صحیح، احادیث له سقیمو بېل کړي په صحیحو عمل کوي د هر چا روایت یې چې خپل مذهب سره وي په هغو استناد کوي. د امام مالک مذهب د ابن القاسم، اشهب او داسې نورو کسانو روایتونه دلیل نیسي که د عبدالله بن عبدالحکم یا د هغه په څېر د بل چا روایت ورته راشي هغه ته نه ګوري. همدارنګه د ابو حنیفه رح مذهب کې د ابو یوسف، محمد بن الحسن او د هغه د ملګرو روایتونه معتبر ګڼي که د الحسن بن زیاد الولئ او داسې نورو روایت ورته راشي چې د دوی د مذهب په خلاف وي نه یې قبلوي او باور نه پرې کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خاوند تعالی پېژندنه

www.melitahrik.com
0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خاوند تعالی پېژندنه

سریزه

الله ستا حمد وایم او په نازولي پېغمبر حضرت محمد صلی الله علیه وسلم درود وایم. بیا هیله کوم، چې ستا د رضا لپاره د ثقلینو توجه ستا د خدایۍ منلو لوري ته مخ اړولو لپاره ځینې معلومات وړاندې کړم نو داسې توفیق راکړه، چې دا یو بې ساری کتاب او په دې هدف کې خورا مؤثر او مفیدوي. دا کتاب (عقیده پوهنه) په یوه وقایه کې شپږ کتابونه لري :

۱ـ لومړی کتاب : خدای پېژندنه چې د پوهنتونو په یوه سمستر کې مقرر کتاب دی چې د اریانا پوهنتون یې رسماً د جلا لیک په توګه د ساپي پښتو څېړنو او پراختیا مرکز ځنې د چاپولو هیله کړې ده.

۲ـ دوهم کتاب : د نړۍ والو عقیدې ممد درسي کتاب دی.

۳ـ دریم کتاب : مذاهب، دا هم یو ممد درسي کتاب دی.

۴ـ څلورم کتاب : اسلامي فرقې، دا هم یو ممد درسي کتاب دی.

۵ـ پنځم کتاب : د دین بنسټ، دا هم یو ممد درسي کتاب دی.

۶ـ شپږم کتاب : شرک پېژندنه، دا هم یو ممد درسي کتاب دی.

چې هر یو یې جلا جلا د موضوعاتو فهرستونه لري او په آخر کې یې ماخذونه راغلي دي. الله تعالی دې مفید او ګټور کړي.

ښاد جبارخېل

www.meltanrik.com 0777400116

(c) ketabton.com: The Digital Library

د الله تعالی پېژندنې ته اړتیا

کله چې انسان ته کوم سخت مشکل پېښ شي او یا سخت ناروغه شي د ټولو هڅو له ناکامۍ او ناامیدۍ په صورت کې چې سر په سروبړ دي ولګوي اوښکې یې له سترګو راتوییږ شي او له ژوند او هر نجات ورکوونکي یې تمه وشکېږي. د زړه له اخلاصه خپل پیدا کوونکي، مړ کوونکي او نجات ورکوونکي خدای تعالی ته یې رجوع او توجه شي په قوي عزم، اراده او اعتماد د مقتدر څښتن په فکر کې شي، له دې امله ویلای شو، چې: خدای تعالی ته مخ اړول د ټولو ناخوالو لپاره د مقاومت وسیله ده نو په خدای جل جلاله ایمان لرل د بشریت ضرورت او اړتیا ده ځکه چې په خدای تعالی ایمان لرل انسان تقویه او هیله من کوي او له هغه داسې موجود جوړوي، چې پرښتې ورته احترام کوي.[۴]

ایمان د ټولو فضایلو بنسټ او د ټولو بدیو مخه نیوونکی دی، ایمان د قناعت او رضائیت بنیاد دی، ایمان د مزاجونو او ضمائرو استقامت او اعتدال دی، ایمان له مصائبو سره مخامخ کېدلو کې په صبر، ملهم دی، ایمان په سینه کې د امید او هیلو نور دی، نو د ایمان نشتوالي صورت کې به انسان له بد ترینو بوده و او ضعیفو خزنده و او څیرونکو ځناورو نه به هم ډېر ناتوان او بېچاره وي، او له ټولو ژویو به بدتر وي.

ایمان ته د رسیدلو لار خدایي هدایات دي، چې د انبیاوو په وسیله رارسیدلي دي. ایمان ته د رسیدلو بله لاره فکر کول دي، د مخه تر هغه چې انسان د خدای تعالی بندګۍ باندې قایل شي د خپل فکر غلام وي، نو

---

۴. مقدمهٔ کتاب سرگذشت ایمان در فلسفه علم و قرآن.

(c) ketabton.com: The Digital Library

انسان په حقیقي ډول د خدای بندګۍ باندې نه شي قانع کیدلای ځو چې فکر ونه کړي، د فکر په وسیله انسان د نفس، عقل او فکر لرلو له کبله په ځمکه کې خلیفه شو، له پرښتو یې رتبه لوړه شوه، نو که څوک خپل نفس تزکیه او اصلاح کړي بریالیتوب به یې په برخه شي او څوک چې اغوا، طاغي او سرکشه شي ناکامۍ او نا امیدۍ سره به لاس او ګریوان وي. لکه چې الله تعالی فرمایلي دي:

((قد افلح من ذکاها و قد خاب من دساها))[۵] ژباړه: هرو مرو بریالی دی هغه څوک چې پاک وساتي نفس خپل او هرو مرو پاتې ناکام دی هغه څوک چې د خپل نفس پاکي پایمال کړي.[۶]

www.melitahrik.com
0777 400 116

۵. الشمس/ ۹ / ۱۰.

۶. سرګذشت ایمان/ ۵۲۱-۵۲۵.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د الله تعالی پېژندنې فطري غریزه

د خدای پېژندنې غریزه د تغذي، جنسي او داسې نورو غریزو په څېر فطرةً په انسان کې د هغه له پیدا کېدو سره سمه ورسره پیدا کېږي.
غریزه ښوونې او ښوونکي ته اړتیا نه لري په خپله بې تکلفه پرې پوهیږي.
وګورئ ماشوم چې پیدا شي د تغذیې د غریزې په قوه د مور سینې ته ځان رسوي غواړي چې له شودو یې استفاده وکړي. همدارنګه د بوده و بچي چې پیدا شي بې له دې چې څوک یې د مور تی وروښیي په خپله یې غولانځې ته ورځي او شودې ترې روي.
همدارنګه چې انسان پیدا شي د خدای جل جلاله پېژندنې غریزه لري بې له دې چې وروښودل شي د خدای پېژندنې په لټه کې وي، دغه غریزې په ځینو کې قوي او په ځینو کې ضعیفې وي چا کې چې قوي وي سمې پرمخ ځي او په چا کې چې ضعیفې وي انحراف په کې راځي. لکه ماشوم چې د تغذي غریزې په قوه خوړو ته ځان رسوي والدین یې صحي خواړه ورپه مخ کوي او له مضرو خوراکو یې ژغوري او که پاملرنه ورته ونه شي د خاورو یا سکرو یا داسې د بل څیز په خوړلو خوي اخلي منحرف کیږي چې بیا په ډېرو وسایلو هغه بېرته له انحراف سمې لارې ته نه رااوړي.
همدارنګه د خدای پېژندنې د غریزې په قوه چې طفولیت کې د ماشوم مراقبت وشي په سمه لار صحیح عقیدې مخ په وړاندې ځي او که نااهلو سره مل شي په داسې حال کې چې دغه غریزه یې ضعیفه وي هماغو نااهلو سره منحرف او په کږه لاره سم شي، چې بیا یې سمې لارې ته رااړول ستر تکلیف غواړي. له دې کبله رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي :
"الولد یولد علی فطرة الاسلام فابواه یهودانه او ینصرانه او یمجسانه او

(c) ketabton.com: The Digital Library

كما قال النبی صلی الله عليه وسلم" [۷] نو د ضعيفې غريزې څښتنانو باندې چې محيطي اثر پرېوځي او مخه يې ونه نيول شي انحراف مومي. له دې کبله مور او پلار مسوولیت لري، چې خپل ماشومان په فطري ايمان د خدای پېژندنې غريزې په قوه سم پرمخ بوسي او له منحرف کېدلو يې مخه ونيسي.

د خدای پېژندنې فطري غريزې په توگه هر څوک پوهېږي، چې خدای تعالی موجود او واجب الوجود دی خو د ذات له کيفيت يې هيڅوک نه پوهېږي، نو هر انسان ته په کار دي، چې د خدای پېژندنې غريزه ترې منحرفه نه شي، سمه يې وروزي، يعنې هر څوک دې د خدای پېژندنې په لټون کې اوسي څکه چې په دغې لټه کې هرو مرو د خدای پېژندنې هدف ته رسيږي او که چا سره د خدای پېژندنې د لټون فکر نه وي هغه به محروم پاتې شي، دوی باید وهڅول شي او ورته وويل شي چې: که څوک له کور نه د باندې چا ته ووايي، چې "کور دې اور اخستی" که دغه مخبر دروغجن هم وي اوريدونکي ته کم له کمه يو شک پيدا کيږي له دې کبله د خپل کور د خبر اخستلو لپاره کور ته ځي، څو چې د موضوع له حقيقت نه ځان خبر کړي. که دا ذکر شوی خبر رښتيا وي د اور په مړ کولو به لاس پورې کړي او که دروغ وي د خدای تعالی شکر به ادا کړي، نو په همدې ډول چې ۱۲۴۰۰۰ کم يا زياتو پيغمبرانو عليهم السلام مونږ ته د خدای تعالی واجب الوجوديت خبر راکړی نو که د منحرفو کسانو يقين پرې نه راځي کم له کمه خودې شکي کېدلو لپاره د خدای پېژندلو په لټه کې شي، د لټون په هاند او هڅه کې به هرو مرو د خدای تعالی موجوديت درک کړي لکه چې عرب وايي "من جد وجد" يعنې څوک چې د يو څيز په لټون کې شي هغه مومي.

---

۷. ژباړه: ماشوم د اسلام په فطرة پيدا کيږي نو مور او پلار يې يهودي کړي يا يې نصراني کړي او يا يې مجوسي کړي او يا په دې معنی نبي صلی الله عليه وسلم فرمايلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وګورئ چې د الوتکو له اختراع د مخه د فلزاتو لېږدول په هوا ناممکن ښکارېدل خو چې دې لاره کې هاند وشو دغه ناممکن بربښېدونکی کار څرګند شو چې ممکن و.

همدارنګه وسپنه په اوبو کې د غرقېدو خاصیت لري د اوبو په سر یې درول یا لېږدول ناممکن و خو پوهانو دغه ناممکن کار ته ملا وتړله وسپنې نه یې کښتۍ جوړه کړه او د اوبو په مخ یې روانه کړه. په دې توګه یې ناممکن بربښېدونکي کار ته د ممکن صورت ورکړ.

همدا ډول د خدای تعالی منکران که د خدای تعالی د پېژندلو په لاره کې سعي وکړي ضرور به د خدای پېژندلو حقیقت درک کړي او پوه به شي چې خدای تعالی موجود او واجب الوجود دی. نو هغه څه چې انسان خدای پېژندنې ته هڅوي هغه د خدای پېژندنې غریزه ده.[۸]

که د خدای پېژندنې غریزه په شعور[۹] قوي وي داسې فکر[۱۰] ته لومړنی دیني فکر وايي او که فکر او شعور غریزې سره خلط شي او شعور د غریزې په لار کې په لوړه پېمانه په کار واچول شي او فکر له غریزې سره او عقل له عاطفې سره مزج شي نو کوم څیز چې له هغه منځ ته راځي عقل[۱۱]

---

۸. غریزه: هغه قوه ده چې ژوی د هغه په توګه بې د فکر هدایت او تجربې له احتیاج نه هغه څه چې د فرد د حفاظت او د نوع د تسلسل لپاره ضروري دی طوعاً عمل کوي. عریزه ده، غریزه چې په هر ډول وجود ته راغلې وي د ارث په ډول راتلونکي نسل ته نقل کیږي، ځینې انساني غرایزو بریمن کړی لکه د غذا پېژندنې او خدای پېژندنې غریزه.

۹. شعور: شعور بې دلیله ادراک او احساس ته وايي او علماء د انفس د شعور اطلاق په علم کوي چې په نفس کې وي او عقل پرې شامل وي، چې هغه له ادراکاتو، وجدانیاتو او نزعاتو وي له دې امله ویل کیږي شعور درې مظاهر لري: ادراک، وجدان، نزوع (خروج).

۱۰. فکر: د عقل اعمال او په کار اچول دي د مشکل په برخه کې چې حل ته یې ورسیږي.

۱۱. عقل: ما یکون به التفکیر و الاستدلال و ترکیب التصورات و التصدیقات و ما یتمیز به الحسن من القبیح، والخیر من الشر و الحق من الباطل والقلب، والدیت و الحصن والملجاء و جمعها عقول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

او آسماني دين (۱۲) نوميږي، خداى تعالى فکر د الې او مقياس په توګه پيدا کړي څو د ارادې او غريزې په لاره کې خدمت وکړي.
غريزه فکر د خپلو اهدافو په لاره کې استخداموي، غريزه له انسان سره جوخته پيدا شوې خو د فاميل، چاپېريال، ټولنې، تعليم او تربيې امتزاج پرې اثر کوي د هغې تېزوالى سستوي خو بيخي له منځه نه ځي، نو خداى پېژندنه يوه فطري او انساني غريزه ده که په لومړني خالص شکل پاتې شي، چې هاند او هڅې يې پخوانى ديني شکل خوښ کړى. عقل او فکر سره مزج شي د عقل او ارادې په اتفاق يې فکر او عاطفي ديني شکل نيولى وي په زرونو کالو د بشر د امن او راحت موجب څه چې د خداى منني عقيدې لرلو له امله په سمه لاره تدين ته برابريږي.[۱۳] ابراهيم خليل الله په دې برخه کې يې ځرنګه څېړنه وکړه او څرنګه حقيقت باندې يې ځان پوه کړ چې وروسته به يې تفصيل راشي.

يعنې عقل هغه دى، چې فکر او استدلال وربانديې کيږي، د تصوراتو او تصديقاتو ترکيب کوي، ښه او بد پرې جلا کيږي، خير او شر، حق او باطل پرې معلوميږي، د زړه، ديت، قلعه او هستوګنځي معناګانې لري جمع يې عقول دى.
۱۲. دين: الديانه، اسم لجميع ما يعبد يعنې دين ديانت ته وايي او نوم دې د ټولو هغو څيزونو چې عبادت کول کيږي.
۱۳. تجلى خدا در افاق وانفس / ۵۴.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په علم د خدای تعالی پېژندنه

بشري پوهه که هر څومره پرمخ لاړه شي بيا هم د هر څه مسخر کېدلو غرور ورباندې نه دی په کار ځکه که د انسان او د هغه د توان په نسبت د بشر علم ستر عظمت لري. بيا پر ټول عالم د کامل علم په پرتله کوچنی او محدود دی لکه چې الله تعالی فرمايلي دي:

"و ما اوتيتم من العلم الا قليلاً"[۱۴] (او نه مو دی درکړی تاسې ته له علم مګر لږ) نو بشر د خپلې کم علمۍ له کبله څرنګه له داسې وجود انکار کولای شي، چې د کائناتو نظام او د هغه پراختيا او ستروالی د ستايل شوي وجود د قدرت او عظمت د مظاهرو يو جزء دی د سالم عقل لرونکي يې په خپل قضاوت مني بالمقابل د څو محدودو معلوماتو لرونکي مغرور بوالهوسانه ځانته حق ورکوي، چې بې د خپل جهل په نظر کې نيولو او بې له دې فکر کولو چې د نړۍ پر مخ بې شمېره مجهولات وجود لري، چې په دې ضعيفو وسايلو د عالم حقيقي څېره څرګندېدلای نه شي او بې له دې چې د ټول عالم د پيدا کوونکي د وجود په برخه کې لټون، څېړنې، هاند او هڅه وشي له هغه انکار وکړي حال دا چې پوهېږو چې د عالم ماده پر دغې کړې باندې چې انسان ژوند ورباندې کوي خلاصه شوې نه ده، بلکې په زرونو اسرار د کائناتو د اعماقو په تل کې او د اسمانو لارو او ستورو کې

---

[۱۴]. د نويو علومو له مخې د (ژوند) مسئله لا ينحله پاتې ده. دې برخه کې د زياتو معلوماتو لپاره د (زنده خواری و مرده خواری) تحقيقي کتاب ته مراجعه وکړئ، چې د استاد داکتر احمد صبور اردوبادي تاليف دی او دوه ټوکو کې چاپ شوی دی. د دې کتاب ۲۰ مخ وګورئ (اصول و مبانی خداشناسی استدلال د محمد علي سادات تاليف دی او په ۱۳۶۱ ايران کې چاپ شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی، چې تراوسه انسان له هغو یو کوچنی معلومات هم نه لري او زمونږ دغه ځمکه له ټولو رموزو او ګردو اسرارو سره د هغه په څېر د یوه غبار حکم لري نو څرنګه، چې مونږ د خپلې کرې له ټولو اسرارو معلومات نه لرو نو د کائناتو د ټولې دستګاه په پرتله خو د بشر علم که صفر کې نه وي صفر ته خو نژدې دی خو بیا هم هغه څرنګه ځانته اجازه ورکوي، چې دعوه وکړي چې د هستۍ د ستر جهان په وجود علم لري، دعوا آسانه ده نه خرځ لري نه زحمت هر څوک هر ډول دعوه کولای شي خو ادعا چې علمي او منطقي مبنا ولري، د علمي تفکر ملاتړ ورسره وي تر هغې دعوی چې په جهل او ناپوهۍ ولاړه وي توپیر لري پر دې چې جاهل جراح، خدای تعالی د جراحۍ له چړې لاندې لټوي او هغه غافل چې له خپل میکرسکوپ لاندې خدای تعالی غواړي خو چې نه یې مومي انکار ترې کوي، نه پوهیږي، چې د جراحۍ چاړه او مېکروسکوپ خپل ازمایش کې کولای شي چې هر څه له تجربې لاندې ازمېښت کې معلوم کړي؟

ځواب څرګند دی، چې د ازموینې دغه وسایل له خپل تکامل سره سره تراوسه نه دي توانیدلي چې په دې پراخه نه پېژندونکي تیاره عالم کې خپل د ازموینې عناصر وپېژني مثلاً نه دي توانیدلي چې (د ژوند حقیقت) یا د (مادي حقیقت) [۱۵] نه پرده پورته کړي نو د خدای تعالی وجود به په څه

---

[۱۵]. برتر اندراسل د مادې د اصلي ماهیت پېژندلو په برخه کې له ناچارۍ په خپلې ناپوهۍ او مطلق جهل اعتراف کړی دی. (اوترفورد) او (بوهر) له نظره چې اتم له یو شمېر الکترونو او پروتونو جوړ شوی او د الکترونو حرکت د ذرو غونډې و څو ځلې به پراخېدل بیا به ځنبېدل، له دې پراخېدلو سره پس له ځنبېدلو هم الکترون د هغه الکترون په نوم چې مخکې ځنبېدلی و د تشخیص قابلیت یې درلود، خو متاسفانه چې اوس اتومونه له اتومي تجربو لاندې راغلي ښایي له تحولاتو یې ـ انرژي تشعشع پیدا کړي زمونږ حواس متاثر کړي نو هغه څه چې منځته راشي هغه به په لاس راغلي شواهد وي مګر اوس نه پوهیږو چې په اتوم کې څه تیریږي. همدا ډول زمونږ پوهه د مادې بالخاصه د بشر د مغزو په برخه کې محدوده ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورته معلوم شي؟ بلکې خپله ازمېښت کوونکي هم د ده مخلوق دی، اما ځرنګه چې هغه تل دی او یو ځای هم د ده د هستۍ له رڼا خالي نه دی او د هر شي ظهور د ده د وجود په نور کیږي له دې کبله دی مشهود نه دی، که تاریکي نه وای د دې نور او رڼا له درک او فهم به هم (چې ښکاره او ښکاره کوونکې ده) عاجز وو.

حسي علومو او کلاسکي (   ) پوهي که صریح او مستقیم خبر له خالق نه دی ورکړی یا یې د وجود په اثبات کې مستقیم توفیق نه دی حاصل کړی، دا د همدې علومو ضعف او ناتواني ده، چې غیر له ظواهرو خبر ورکولای نه شي او له داسې علومو باید داسې انتظار ونه لرل شي؛ ځکه چې دغه علوم د خپلو څېړنو په ساحه کې د کامل حقیقت له درک عاجز دي او نه دي توانېدلي، چې بې شمېره ناکشف شویو اسرارو باندې پوه شي نو له هغه ستر حقیقت به په خپل محصور او محدود روش ځرنګه مستقیماً خبر شي؛ نو د بشري پوهې د ضعف له کبله د مادي نړۍ د اسرارو کشف او د طبیعت د عالم کامله پېژندنه نه ده شوې، خو دا چې د هستۍ نړۍ یوازې د مادې په عالم کې منحصره نه ده، بلکې د مادې طبیعت تر شا نور عالمونه وجود لري، چې مادي علوم هغو ته هیڅ لار نه لري او نه له هغو کوم خبر لري، او داسې دلیل هم نشته چې د دې مادي عالم تر شا نور عالمونه نه وي، بلکې برعکس د بر عقلي، فلسفي او تجربوي محکم دلایل شته دی، چې داسې پراخه عالم، چې د پراختیا له مخې یې قیاس په مادي عالم نه شي کیدلای، وجود لري.

د مادي طبیعت تر شا عالمونو د منکرینو او همدارنګه له خدای تعالی نه د منکرینو دلایل د حس او ازمېښت له لارې وړاندې کوي. ځرنګه، چې په حسي تجربې د مادې طبیعت تر شا عالمونو اثبات نه شي کیدلای نو عقیده نه ورباندې لري حال دا ، چې له مادي جهان د باندې عالمو د اثبات لپاره (نظري عقل) او (عملي عقل) صلاحیت لري.

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه چې الماني فیلسوف کانت (۱۸۰۴-۱۷۲۴م) چې د غرب ستر فیلسوف دی، دغه نظر څرګند کړی دی او د ده په څېر د اوومې هجري پېړۍ اسلامي فیلسوف جلال الدین محمد بلخي چې په (مولوي) شهرت لري، هم د مادي طبیعت تر شا عالمونو د اثبات لپاره غیر له حواسو په عقلاني قواوو او روحي استعدادو تمسک کړی دی. که داسې ونه شي او یوازې ظاهري عالم باندې اکتفا وشي د ظواهرو زندان کې به بند پاتې یو، نو د دې لپاره چې د هستۍ د نړۍ له ژورو جریانونو څخه خبر شو باید له نورو حواسو څخه چې غیر له دې ظاهري حواسو دي استفاده وکړو.

پورته ذکر شوي مولوي یوه کیسه کړې، چې: (کوم ځای کې چې چا فیل نه و لیدلی فیل راووست او تیاره کوټه کې یې واچاو نو خلک یې راوبلل. یو یوبه یې کوټې ته ورننویسته چې فیل وپېژني نو چې له کوټې به راووت پوښتنه به یې ترې وکړه چې فیل څرنګه څېر و؟ هغه چا به چې په خلتم لاس لګیدلی و هغه به ویل: فیل د ناوې غوندې دی او د هغه چا لاس به چې د فیل په پښه لګیدلی و هغه به ویل: فیل د ستنې غوندې دی او د چا لاس به چې پر شا د فیل لګیدلی و هغه به ویل: فیل د تخت غوندې دی، دا ځکه چې دوی به د لاس په حس حکم کاوه حال دا چې حقیقت په بل ډول و.

هو! دطبعي حواسو تنګ زندان کې د بشري معرفت بندي کیدل تر دې بل لوړ زیری له ځانسره نه لري نو لکه د مخه مو چې وویل: د مادي طبیعت تر شا عالمونو د پېژندلو لپاره نورو قواوو ته اړتیا ده لکه عقل، چې له هغې جملې د خدای تعالی پېژندنه ورباندې کیږي.

د علم له مخې اشیادوه جزء لري: مادي او عقلي خو دا چې الله تعالی له مادي او عقلي اجزاؤ منزه دی. له دې کبله نه شو کولای چې الله تعالی د علم له لارې ومومو. اما د علم له لارې یې په وجود، وجوب او لویو نېکو صفاتو پوهېدلای شو مګر د الله تعالی د ذات کنه او حقیقت له دې لارې نه شو پیژندلی. دلته باید متوجه شو، چې معرفت (پېژندګلوي) له علم

(c) ketabton.com: The Digital Library

(پوهېدلو) توپير لري. د مثال په توگه که ځوک يو ځيز د نښو يا صفتو يا علامو له لارې وپېژني هغه ته معرفت (پېژندگلوي) وايي نه علم (پوهېدل).
مونږ خدای تعالی غير د ماهيت له اجزاو (ماده او قوت، هيولا او صورت) چې خدای تعالی ترې منزه او مبرا دی په زړونو، نورو ځيزونو پېژنو. الله تعالی په صفاتو، صنع او د ده د تجلی په آينو کې، په نيکو ځيزو کې، ښايسته او گڼورو ځيزو کې، په لوړو مبادي، او عالي مثالو کې او په انساني پاکو عواطفو کې لکه محبت، رحمت، شفقت او په سلونو او زرونو نورو په مثل د هغو په زړه او ضمير کې پېژنو او د ابوبکر صديق رضي الله عنه د وينا له مخې د مخلوقاتو د نفسونو د شمېر په اندازه هغه ته لاره لرو.
لنډه دا چې: علم د خدای تعالی د ذات د کنه درک نه شي کولای، خو د خدای تعالی د وجود په موجوديت علم جلا ځيز دی او علم يو له سترو لارښوونکو دی چې مونږ د خدای تعالی وجود ته په لاره وربرابروي (رهنمايي کوي) او علم ډېر ستر شاهد دی په وجود د خدای تعالی. له همدې امله هر ځوک پوهېږي، چې الله تعالی موجود دی او وجود يې واجب دی خو د ذات کنه يې هيچا ته معلومه نه ده[۱۲].

[۱۲]. تجلی خدا در افاق و انفس ۴۹-۲۳.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خاوند تعالی پېژندنه په مادي فلسفه کې

د عقیدې له مخې له طبیعت ماوراء عالم په برخه کې درې فلسفي مکتبونه وجود لري، چې لاندې بیانیږي :

الف ـ هغه فلسفه، چې له طبیعت ماوراء وجود مني او هغه ثابتوي، چې (د متافزیک فلسفه) ورته وایي.

ب ـ هغه فلسفه، چې له طبیعت ماوراء مطلب اظهار نه کوي او ځان د هغه له نفي او اثبات عاجز ګڼي دې ته (لاادریه) وایي.

ج ـ هغه مکتب، چې په کامل یقین او جزم سره له مادې عالم د باندې هر ډول ځانګړی موجودیت نه انکار کوي او یوازې اصیل واقعیت ماده معرفي کوي، چې (مادي فلسفه یا فلسفي ماتریالیزم) یې بولي. د مادي فلسفې له نظره د (مادې د اصالت) د اصل مطابق اصلي او اولی واقعیت غیر له مادې بل څه نه دی او هر څه، چې له فکر، تصور، ادراک او نورو مشاهده کیږي هغه د مادې آثار او انعکاسات دي او ټولې ثانوي پدیدې (ځیزونه) دي، د دې ماتریالیزم فلسفې له نظره ماده په خپل موجودیت او بقا کې له خپل ځان د باندې کوم علت ته اړتیا نه لري، بلکې یو موجودیت دی، چې له هره لحاظه په خپل ځان پوره ده.

مادیون د حسیونو غوندې داسې عقیده لري، چې : د علم د حصول لپاره غیر له حس او تجربې بله وسیله نشته. له دې لامله د دې نظر پیروان (د حس اصالت) مکتب پیروان او تابعداران بلل کیږي. دې برخه کې د توجه وړ خبره دا ده، چې : که څه هم حسیون د علم د حصول وسیله یوازې حس او ازمېښت معرفي کړي، لیکن د دې مکتب د مؤسسینو په اظهاراتو کې لیدل کیږي، چې د دوی په نظر محسوسات او حاصله معلومات د حواسو

(c) ketabton.com: The Digital Library

له لارې يقيني ارزښت نه لري. لکه، چې : ژان لاک – انګليسي فيلسوف د حسي مکتب مؤسس حسي معلومات د ګمانو په څېر ګڼي، چې يوازې عملي ارزښت لري، اما په ورځني ژوند کې له باندينې عالم سره تماس نيولو نه بايد کار واخيستل شي. يعنې حسي مکتب که څه هم د علم د حصول لپاره بې له حس او ازمايش بله وسيله نه پېژني خو هيڅکله حس او محسوسات د حقيقت مقياس هم نه معرفي کوي، په دې نظر د حسي مکتب موضوع له طبيعت ماوراء برخه کې (لا ادري) ده. لکه (اګوست کنت) د حسي فلسفې سرکښ او د تحقيقي مکتب مؤسس چې ويلي : څرنګه چې د موجوداتو له پېل او پای نه بې خبره يو نو د سابقه يا لاحقه موجود وجود اثبات چې نشو کولای هم داسې انکار هم نه شو ترې کولای. لنډه دا چې حسي فلسفه د مطلق جهل په توګه دې برخه کې نظر څرګندولو نه ډډه کوي، همدارنګه فرعي علوم، چې د حسي فلسفې بنسټونه دي بايد د موجوداتو پېل او پای په باره کې له قضاوت ځان وژغوري يعنې د خدای تعالی له علم او حکمت او وجود نه انکار نه کوو، د نفي او اثبات ترمنځ يې بې طرفي وساتو.

"ماترياليزم دياليکتيک" فلسفه چې د حسينو د (حسي اصالت) د اصل او د متافزيک د فلسفې د "تجزم يا دګمانيزم" له اصل د (مادي اصالت) په نوم معجون يې ترې جوړ کړی دی په قطع او کامل يقين يې په محسوساتو کې د (هستۍ) په انحصار حکم کړی دی او څرنګه چې هر محسوس کار مادي وي له دې کبله يې يوازې (ماده) معتبر واقعيت ګڼلی دی او (دمادي د اصالت فرضيه) يا (له مادي د باندې کې د عدم حکومت) د خپل مکتب د اصولو اصل جوړ کړی دی، او دا فلسفه چې : (که د فلسفې نوم ورته کېښودل شي) په دې اساس يې بناشوې ده خو دا چې په څرګند ډول روښانه ده، چې دا (فرضيه) د اثبات قابليت نه لري، او تراوسه د مادي فلسفې رهبرانو نه هيڅا هغه نه ده ثابته کړې. له دې کبله بايد هغه له (موضوعه

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

اصولو) د ماتریالیزم فلسفي ځنې وشمېرو. چې هر ماتریالیستي باید هغه تعبداً ومني ترڅو چې وتوانیږي د (علمي فلسفې) عالم کې قدم کیږدي، اما دا چې آیا واقعاً له حسي او تجربې د باندې کې غیر له محض نیستۍ بل څه وجود نه لري؟

د علومو تاریخ راښيي، چې په تېرو اوږدو پېړیو کې په ملیونو کسان د دې خاورینې کرې په مخ اوسیدلي او تېر شوي دي. بې له دې، چې یوه شي دغه ظاهره، ساکنه او آرامه کره د څو ډوله تېزو حرکتو لرونکې ده، چې یوه شیبه هم نه دریږي. یا دغه لمر، چې د یوه قرص غوندې آسمان کې ښکاري محیر العقول حرکتونه لري ا و تل په چورلېدلو کې دی! همدارنګه دې وروستیو وختو کې د فزیک علم ثابته کړې ده، چې مونږ د شدت او ضعف مختلفو اصواتو ترمنځ یوازې د هغه شمېر صوتونو په اورېدو توان لرو، چې د هغه (فرکاش) یا تناوبي دوره په ټاکلې فاصله کې وي یعنې چې د هغو د (نوسات) شمېر یوه ثانیه کې ۱۲ او ۲۰۰۰۰ وي او که چېرته کوم آواز د فاصلې له دې ذکر شوې حد له (فرکانس) د باندې وي عادي اوازونه د اورېدنې وړ نه وي، له دې کبله به د هغه له وجود بې خبره یو حال دا، چې یوه برخه ژوی د هغو په اوریدلو قدرت لري، چې په دې باره کې ډېرې تجربې سرته رسیدلي او موجودې دي. همدارنګه په باندیني عالم کې مختلف رنګونه پېژنو چې د مختلفو موجو په اوږدو کې ارتعاشونه دي حال دا چې په خارج عالم کې هیڅ رنګ وجود نه لري او هغه څه چې د رنګ په عنوان یې وینو هغه په مخصوص ډول د انسان د بینایۍ حس د جوړښت له کبله د نور د مختلفو موجو په طول کې د مختلفو رنګو په عنوان احساسیږي او دیو شمېر ساکښو د لیدنې جوړښت کې دغه خارجي واقعیت په یوه ډول ښکاري (لکه پشۍ او غویه چې په اشیاوو کې د رنګونو له درک عاجز دی) یعنې هغه څه چې په حواسو حس کیږي د حواسو په خاص جوړښت او توانایۍ پورې محدود دي، له دې کبله د چا د باصرې

(c) ketabton.com: The Digital Library

حس چې د ځینې ناروغیو له کبله لکه (د التونیزم) ناروغي (د التون د یوه انګلیسي شیمې پوه او فزیک پوه نوم دی) چې خپله په دې ناروغۍ مبتلا و داسې ناروغ یوه برخه رنګونه یا ټول رنګونه نه ویني دا ځکه چې د باصرې حس یې ځینې عصبي الیافات ( ) نه لري.

په تېرو زمانو کې چې له وروستیو پرمختګونو په مختلفو څانګو کې هیڅ خبر نه وو ، انسان چې خارج جهان، د مستقیمو حسي تاثراتو له لارې پېژنده له هغه څه چې ننني پوه انسان یې پېژني کاملاً تفاوت درلود ځکه چې د هغه څه ادراک چې د حواسو له لارې په مستقیم ډول کیږي هغه د خارج عالم انعکاس دی، چې د بني آدم د حسي ادراک په دستګاو کې دی، په حقیقت کې د حواسو اینه کې د جهان تصویر دی، اوس ګورو چې دغه تصویر له خارجي واقعیت سره څومره سر خوري؟

ځواب یې د مربوطه علومو په صلاحیت کې دی، د هغو له جملې هغه څه چې نوی فزیک یې رازده کوي دا دی: چې دا ډول تصویرونه یوازې دا چې د باندیني واقعیتونو ماهیت نه بیانوي، بلکې له هغو سره اساسي اختلاف لري. مثلاً هغه څه چې له خارج عالم نه یې حسي تاثراتو سره مستقیماً مومو، صلب، ثابت او ساکن څیزونه دي او د نوي فزیک د راښودنې له مخې دغه اشیا په اصل کې نه صلب او سخت دي نه ساکن او آرام دي او نه ثابت او پایدار دي، بلکې د دغه هر یو څیز ظاهري اختلافات د هغه په اصل کې نشته یعنې دغه ټول سخت او صلب څیزونه په نهایي تحلیل کې د ذراتو یوه مجموعه ده، چې په خلاف د خپلې ظاهري بڼې نه د غلظت او صلابت وصف په کې شته او نه د ارامش او سکون او نه د ثبات او پایه داري، بلکې ټول حرکت، تغییر او تحول دی، په بل عبارت زمونږ حسي دستګاه د حرکت، نقل سیر او چورلښت مجموعه د ثابت او ساکن مجموعې په څېر ښکاري نو په اصل کې یې دغه سکون او ثبات نشته، اوس چې تازه د نوي فزیک په مرسته پېژنو چې تراوسه د خارجي واقعیت

(c) ketabton.com: The Digital Library

کامل تصویر نه وو او کوم تصویر یې چې و هغه تصویر یې (ناقص) او نیمگړې و، نه کامل او تمام ځکه چې دبشر د ادراکي دستگاوو په توانایۍ پورې محدود دي، ځکه چې د خارج عالم تصویر خامخا د ادراکي دستگاوو له مجرا تېرېږي له دې کبله په داسې کامل او واقعیت سره مطابق تصویر باندې لاس بری له وسې وتلی کار دی، نو اوس چې د نویو علومو په مرسته د خارجي جهان له حقایقو څه پېژنو هغه د حواسو د مستقیم درک محصول نه دی، بلکې د دلیل او استنباط محصول دی، یعني هغه څه چې وینو او لمس کوو یې همدغه ظاهري ثیزونه دي چې له حقیقت نه زیاته فاصله لري اما هغه څه چې دلیل او استنباط له مخې مومو د اشیاوو له داخلي ماهیت سره نږدېوالی لري، په بل عبارت: انسان د خپلو طبعي حواسو له لارې ظواهر درک کوي، چې د خپلو حسي دستگاوو په مرسته له محسوس عالم اخوا پرې قدم نه شي کېښودلای او هغه معلومات، چې د اشیاوو د داخلي ماهیت په باره کې د علومو له لارې په لاس راځي نه د حس له لارې بلکې د قوانینو له مخې چې د هستۍ په جریاناتو کې له تعقل کار ترې اخستل کیږي او د هغو په مرسه داسې حقایقو باندې لاس بری موندلکیږي، نو که بشري معلومات د مادیونو په وینا په محسوساتو پورې محدود کړو په دې صورت کې به له علم او پوهې څه شی پاتې نه شي مگر صرف همدغه مستقیم حسي تاثرات، چې هیڅکله به علم ترې تحصیل نه شي، له دې کبله افراطي حسیون چې مادیون دي په خپلو محسوساتو متکي معلوماتونو نه دي توانیدلي، چې غیر محسوس معلوماتو نه ترلاسه کړي، ځکه چې دا واقعیت په محسوساتو کې محدود معرفي کوي او له هر غیر مادي امر منکر دي.

نو په پورته ډول چې علمي مسایل د حواسو او د ورځنیو مسایلو په برخه کې راوړل شوي له هغو دا نتیجه په لاس راځي، چې د حسي او تجربې په ډگر کې حواس په تنهایۍ سره د حقیقت لاره نه شي وهلای، چې یقیني علم

(c) ketabton.com: The Digital Library

او پوهې ته پرې سړی ورسیږي. له دې کبله هیڅکله نه لیدل او نه اورېدل او نه حس کول د یو څیز په نشتوالي نه شي دلیل کیدلای، په تېره بیا یو عاقل څه چې څوک اقلاً شعور لري نه شي کولای د ژوند په عملي او ورځني مسایلو کې یوازې په نه لیدلو، نه اروېدلو او نه احساس کولو اکتفاوکړي. د یو څیز د نشتوالي دلیل یې وبولي او دغه روش د مادي عالم په واقعیتونو کې جاري دی، له طبیعت ماوراء حقایقو شته والی نه په حس، تجربې او ازمایش لاندې راتلای شي او نه اصولاً حس د هغه توان لري، چې د هغه څیز په نفي کې کوم مطلب څرګند کړي. (دا مضمون یو له فلسفې مسلمو اصولو دی، چې په (منفي) د حس دلالت ردوي) نو څرګنده ده، چې: له لیدلو، اورېدلو او محسوساتو انکار دومره له منطق او له عقلي متعارفو اصولو لرې دی، چې د هغه د بطلان د اثبات لپاره د علمي یا فلسفي دلایلوو وړاندې کولو ته اړتیا نه پاتې کیږي، که څه هم داسې څوک نه دي لیدل شوي، چې داسې واضح البطلاني دعوه وکړي یا په هغه ټینګار وکړي او خپله ناپوهي څرګنده کړي مګر تعجب په دې کې دی، چې: داسې اصل یې یوه مکتب لاندې تشکیل کړی او د فلسفې اساس یې ګرځولی دی او تر دې لا د تعجب ټکی دا دی، چې: په اصطلاح د داسې فلسفې پېروانو د تکفیر لکړه په هغه چا پورته کړې چې د دوی فلسفه نه مني او یا د دلیل او منطق مطالبه کوي، نو څرګنده ده، چې د مادي فلسفې پېروان چې له محسوس لوړ جهان واقعیت نه منکر دي، چې نه په دغه انکار دلیل لري او نه له مادې پورته قدم ږدي او نه عملاً دوی ته له مادي جهان نه د باندې کوم خبر شته دی، نو بالفرض که له طبیعت ماوراء د خدای تعالی په وجود دلیل هم نه وي بیا هم انکار ته لاره نه لري. په داسې صورت کې باید له (لاادریونو) سره هم اواز شي او د (نه پوهېږم) جواب هر نفي او انکار ته ترجیح ورکړي. یعنې که د خدای تعالی د وجود مدعیان د خپلې ادعا په اثبات کې کوم دلیل وړاندې نه کړي بیا هم د ماتریالیستانو

(c) ketabton.com: The Digital Library

د محسوساتو ماوراء باندې د عدم حکومت کولو اعتقاد غیر له (ظن) او گمان بل څه نه دی او تنها د خپل یوه علمي ضد ذوق انتخاب یې دی او داسې انتخاب د مادیونو له شخصي سلیقې پرته بله هیڅ مبنا نه لري او د داسې سلیقې محصول دی، چې کاملاً ازاده ده یعنې له هر منطقي حتی د حسي او تجربوي منطق له قید آزاده ده، چا چې له دوی د مذهبي تعصب لرلو سره سره نه دي غوښتې چې په کاملاً غیر علمي له منطق لرې مطلب باندې اظهار وکړي او یا له خپل فلسفي او علمي اعتبار کمښت ومني، د خدای د پوښتنې په ځواب کې یې د (نه پوهېږم) ځواب ته له هرې نفي او انکار ترجیح ورکړې ده او د مادي او الهي فلسفې ترمنځ یې خپله بې طرفي حفظ او ساتلې ده.

د مثال په ډول:

(برتراندراسل) د (فردریک کاپلستون) ایټالیایي فیلسوف د پوښتنې په ځواب کې چې په خدای تعالی د عقیدې په برخه کې یې ترې کړې وه او هغه یې ځواب د مناظرې په ډول ویلی دی چې له بي بي سي هم خپور شوی دی. په لاندې ډول ده.

پوښتونکی – فردریک کاپلستون: وفرمایه چې ستا موضوع (لا ادري) ده یا انکار؟ یعنې آیا ته وایې چې د خدای تعالی د وجود عدم د اثبات قابلیت لري؟

ځواب ویونکی – برتراندراسل: صریحاً ځواب اظهاروي، چې: "نه" زه داسې څه نه وایم، زما موضوع (لا ادري) ده.

همدا ځواب یې د (وایت) پوښتنې ته هم ویلي دي، چې پوښتنه یې کړې وه: آیا فکر کوې چې په قاطع ډول دخدای په عنوان څه شی وجود نه لري؟ یا په دې اندازه چې: کاملاً ثابت شوی نه دی؟

راسل: په ځواب کې ورته ویلي دي: "زه فکر نه کوم، چې په قاطع ډول څه شی د خدای په عنوان وجود نه لري البته نه"

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو ماديونو تراوسه نه دي ويلي، چې ولې دوی په کامل قاطعيت داسې دعوه کړې ده او داسې گمان يې د علم او پوهې په ځای ترويج کړی دی. ايا دا به ټيک وي، چې : د دوی په خپله اصطلاح به (علمي) وي چې يو مکتب په وهم، ظن او گمان بنا کړي بيا له دې گمان او خيال قطعي نتايج واخلي او د خدای تعالی د وجود، روح، معادو او نورو انکار (د علمي تفکر د طرز) مقتضا وگڼي او په هغه ټينگار کوي؟

دا يوازې زمونږ د زمانې ماديون نه دی، چې د حق او حقيقت مقابل کې يې داسې لاره غوره کړې ده. بې له دې چې ځان د خپلو افکارو، معتقداتو او اعمالو مسؤل وگڼي حاضر شوی دی، په داسې مهمې او حياتي او داسې زيربنايي مسئله کې ظن، حدس او گمان د قطعي علم په ځای ونيسي، بلکې په تېرو زمانو کې هم يو شمېر خلک موجود وو، چې په آسانۍ حاضرېدل چې : خپل گمان د حقيقت په ځای ودروي او تاسف په دې دی، چې د خپل داسې حدس وهم او گمان په اتکا له حق او اهل حق سره په مبارزه راپاڅېدلي د دېوال په څېر د حقيقت د لارې په سر ولاړ دی، د حقايقو د نشر مانع کېږي، تر هغه پورې چې د انبياوو او آسماني شخصيتونو هر يوه زمانه کې چې د خلکو د ارشاداو حق او حقيقت ته يې د هدايت کولو دنده لرله او د بشري پوهې او عقل د کمښتونو د تکميلولو وظيفه په غاړه لرله، داسې خلکو چې د تعصباتو او نفساني تمايلاتو او د ډول روحي او اخلاقي الودگيو محرک او مشوق و له حق او حقيقت سره يې د مبارزې په قصد د سفسطې، عوام فريبۍ او نورو جنجالو له لارې قيام وکړ او غوښتل يې چې : انبياء له خپل قطعي علم او په پوهې متکي قاطعو دلايلو لاس واخلي او دهغوی د (ظن او گمان) پېرو شي.

په قرآن کريم کې څو مبارک آياتونه دي چې پيغمبر صلی الله عليه وسلم يې د مشرکينو له متابعت منع کړی دی او د تعليم په ډول يې رسول الله

(c) ketabton.com: The Digital Library

صلی الله علیه وسلم ته چې په واقع کې ټولو ته تعلیم دی د مشرکینو او مادیونو احوال داسې بیان کړي دي :

"ان یتبعون الا الظن و انهم الا یخرصون" [۱۷] ژباړه : متابعت نه کوي مګر د ظن او ګمان او نه دی دوی مګر په (ګمان) حکم کوي او دروغ جوړوي، او بل ځای یې فرمایلي دي :

"ان یتبعون الا الظن و ما تهوی الانفس و لقد جاء هم من ربهم الهدی" [۱۸] ژباړه : پیروي نه کوي مګر د ګمان او د هغه څه چې د دوی د نفسو غوښتنه ده او هرو مرو په تحقیق سره دوی ته د دوی له پروردګاره هدایت راغلی دی.

یعنې چا چې په قصد د انکار لاره غوره کړې ده او ځان یې بې لارې ته کش کړی دی کله چې داسې دلیل سره مخ شي چې د دوی ګمان باطل کړي او د اهل ایمان سند شي د دوی نفساني تمایلات او خصوصي منافع یا ګروه یا مکتب یا مسلک یې د داسې حجت او دلیل له قبول مانع شي او په دې ترتیب د دوی د نفسي هوا او حقیقت ترمنځ حایل شي او دوی له حقیقت سره د اشنا کېدلو له نعمت محروم کړي او په نتیجه کې له ظاهر تجاوز ونه کړي، له باطن وجود بې خبره پاتې شي، دغه ډول خلک په حسي او ظاهري شیزونو کې متوقف پاتې دي او د هستۍ له ژورو جریانونو چې باطن کې دي بې خبره دي. قرآن کریم د تحقیر په ضمن کې د هغوی د علم د مراتبو په برخه کې فرمایلي دي :

"یعلمون ظاهراً من الحیوة الدنیا و هم عن الآخرة هم غافلون" [۱۹]

ژباړه : (ظاهري) انسان د دنیا له ژوندانه پوهېږي او له آخرت په غفلت کې دي، یعنې دوی یوازې د پدیدو (   ) د ظاهر صورتونو په مشاهده

---

۱۷. سورة انعام / ۱۷.
۱۸. سورة نجم / ۲۲.
۱۹. سورة روم / ۷.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اکتفا کړې غیر له محسوساتو او مادیاتو بل څه نه پېژني او د علم او معرفت د دغه محدودیت په علت د ابدیت له جهان او د پس له مرګه عالم (چې د ټولو مرجع هماغه عالم دی) په غفلت او جهالت کې دي.

www.melitahrik.com
0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

عقل

له تېرو بحثو څرګنده شوه، چې له خدای تعالی د انکار دعوه په وهم متکي ده نو که فرضاً د خدایتعالی د وجود د اثبات لپاره هیڅ دلیل موږ سره نه وي، دې صورت کې باید وکتل شي، چې د مادي او الهي مکتب ترمنځ کوم مکتب احتیاط او عقل ته نږدې دی او کوم یو د هغه بل په پرتله د انسان د خیر او صلاح لپاره دی.

د احتمالي حساب په اساس: که لس دانې مرۍ له یوې تر لسمې یوې کڅوړې کې واچوو او ښې یې سره وښوروو او بیا په ترتیب سره هغه مرۍ له کڅوړې راوباسو او د ورپسې مرۍ له راویستلو مخکې دغه مرۍ دوباره کڅوړې کې ورواچوو په دې ترتیب احتمال لري، چې له یوې تر لسمې شمېر مرۍ په مرتب صورت له کڅوړې راووځي. دا یو رقم دی، چې یو تقسیم پر لس ملیاردو ته رسیږي او که د یوه سلول پیدا ایښت وګورو نو د هغې محاسبې له مخې چې (شارل اوژن ګوی) سویسي زیښت پیژندونکي کړې ده یو عدد دی په حدود دې یو تقسیم پر لسو یعنې که خلقت د جهان په دومره کوچني ځیز کې چې په تجسم یې ذهن قادر نه وي لکه یو سلولی موجود چې د ډېر عاقل انسان عقل ورته حیرانیږي احتمال لري، چې د هغه د پیدا ایښت لپاره د لازمو موادو او شرایطو منځ ته راوستل ظاهراً د ډېر کوچني والي له کبله چې د درک او تصور قابلیت نه لري د هغه په وجود حاکم نظم او انتظام د تصادف له مخې وي، اما د عالم په اجزاوو کې چې پیدا کېدل شته دي نو د باشعوره مبداء منل په ملیاردو کرته عقل او منطق ته نږدې دي نه د تصادف حکومت کولو ته او ګورو چې د خلقت عالم یوازې په دغه یوه ناچیزه او حقیر موجود کې خلاصه شوی نه دی او د اجزاوو هر جز د کمال او شعور د څرګندونې اینه ده او د حال په ژبه د خپل

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځان په پيدا ايښت کې د حکمت او قدرت د نفوذ حکايت کوي، په دې صورت کې هر انسان مکلف دی، چې د عقل او منطق په مقتضی عمل وکړي. له دې کبله دنړۍ اکثرو بې غرضو پوهانو فلاسفه وو او متفکرينو تر نن ورځې پورې د خدای پېژندونکو په حلقه کې دی، د غرب د فلسفي مفاهيمو نارسايۍ له يوې خوا او موهوماتو او خرافاتو ته په مذهبي رهبرۍ کې د دين او مذهب رنګ ورکول له بلې خوا سبب شوی دی، چې يو شمېر متفکرين يې له دين او مذهب ترولي دي او د مذهب په اصالت کې متردد شوي دي خو سره له دې نه دي توانيدلي، چې له خدای پرستۍ ځنګ وکړي يا له حقيقت لرې موهومه عقيده ولري او کوم مورد کې چې درائجې الهي فلسفې د ضعف له کبله ځينو پوښتنو سره مخامخ شوي دي او نه دي توانيدلي چې مذهبي رهبرانو نه يې ځواب واوري بيا يې هم د انکارلاره نه ده خوښه کړې. که هرځو يې د زړه په اعماقو کې ترديد حس کړی خو انکارورته معقول او منطقي نه دی ښکاره شوی او نه يې د داسې بې ادبۍ اجازه ځانو ته ورکړې ده، دې برخه کې د شواهدو وړاندې کول ځانګړی بحث غواړي او دلته مونږ د درنو لوستونکو او ګرانو شاګردانو توجه دې ته راګرځوو چې: نويو ماديونو په خپلو فکري او فلسفي مبارزو کې خپل لاسونه خالي وليدل د دې لپاره چې هغو ته علمي بڼه ورکړي د برو خدای منونکو پوهانو او متفکرينو باندې يې په دروغو د خدای نه منني مخالفين وځلول او د بشري علم او پوهې نړۍ سره يې خيانت وکړ. په خپل خيال يې هغوی په خپله نفع استخدام کړل مګر د دغو پوهانو اراوو ته که په محققانه او منصفانه نظر وکتل شي ځرګنديږي، چې: د دوی په باب داسې ادعاګانې تهمت او افتراګانې دي خو سره له دې بيا هم که يو شمېر مخالفين تعصبات ولري دستر جمعيت په مقابل کې نادر د معدوم په ځېر دي لکه چې وايي (النادر کالمعدوم) نادر د معدومو حکم لري ځکه چې سليم عقل نه شي منلی چې د دې جهان بنا دې په علم او شعور نه وي شوې.

www.mellitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا امکان هم شته چې یوه سطحي فلسفه بشري ذهن د الحاد په طرف واړوي خو عميقه فلسفه هغه ده چې انسان دين ته متوجه کوي ځکه چې کوم شوک نږدې علتونه په نظر کې ونيسي او وړاندې لاړ نه شي ممکن خدای تعالی ته قايل نه شي خو که د عللونو او معلولونو ټولې لړۍ او سلسلې نظر لاندې راوستل شي بالاخره به په ازلي مشيت او واحد خدای ايمان راوړي.

www.melitahrik.com
0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

احتمالي خطر

انسان چې خپل ورځني ژوند کې چېرې احتمالي خطر احساس کړي هغه احتمال ته د یقین په سترګه ګوري او د خپلو ټولو امکاناتو په توګه له هغه احتمالي خطرا و خسارې ځان ژغوري او د دفع کولو لپاره یې هر ډول مقدماتي چارو نه کار اخلي، په داسې مواردو کې دې ته نه ګوري، چې دا احتمالي خطر د چا له خوا ابلاغ شوی دی، پوه دی که نا پوه، په سد دی که لیونی؟ رښتونی دی که دروغژن؟ لوی دی که کوچنی؟ د ناپوه، دروغژن، لیوني او ماشوم خبرې ته هم د احتمالي خسارو له ویرې د عاقلانو، صادقانو، روغو او پوهانو د قول حکم ورکوي ځو چې له احتمالي خطر نجات وموميا و زیان ورته ونه رسیږي، همدا ډول که لیونی یا ماشوم یا ډېر دروغژن (چې په معمولي شرایطو کې یې وینا د انسان لپاره دلیل نه شي کېدلای) د خطر د موجودوالي خبر ته یې چې د کوم خطر په برخه کې یې د لارې په سر هم ورکړي) د بې اعتنایۍ په سترګه نه ورته ګوري، بلکې په دې استناد چې د دروغژن، لیوني، ماشوم قول دی او وثوق نه لري. بیا هم احتیاطاً اعتبار ورکوي، له هېڅ ډول بې توجهۍ نه کار نه اخلي، داډول روش د عملي دستور العملو له مصداقونو یو عملي مصداق دی چې د محتمل ضرر دفع کولو لپاره عقلاً واجب ګڼل کیږي.

نو څرنګه چې په داسې مواردو کې له احتمالي خطر بچ کېدلو لپاره هر ډول پیش بیني ګانې په ځای کوي او کامله پاملرنه او مراقبت یې کوي د داسې سترو مسئلو لکه د هستۍ د عالم پای بیا راژوندي کېدل، اخروي سرنوشت او داسې نورو په برخه کې ولې غفلت کوو؛ په داسې حال کې چې په زرونو عاقلانو، صالحانو، صادقانو له داسې واقعیتونو خبر راکړی او

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ژوند د مسؤلیت له درونده والي یې مطلع کړي یو، ولې هېروو، سوچ او غور نه ورباندې کوو؟

د پېغمبرانو د فریاد په مقابل کې چې د خپل وخت خورا صادقین او نامي شخصیتونه دي او د (افحسبتم انما خلقنکم عبثاً) اواز یې د نړۍ والو اعماقو ته رسولی دی ولې د تخیلاتو او غفلت په خوب کې ویده پاتې کیږي؛ ولې داسې نه ګڼي، چې خدای به وي (او حتماً شته دی) نو له داسې حقیقت سره د اړیکو نه لرلو په صورت کې هر سعادت شقاوت دی، او د بشري ژوند هره برخه کې هره ترقي او پرمخ تګ عین تنزل او نقصان دی؛ نو ولې ځینې انسانان د خپل جهالت له لامله په ځان داسې ظلم کوي، جهولي او ظلومي بار په غاړه اخلي؟

د پورتنۍ موضوع طرح د دې نکتې لپاره ده چې: د خدای تعالی منکرین په دې برخه کې عقلاني اصول له پښو لاندې کوي نه دا چې خدای تعالی په وجود دلایل نه شته او یوازې عقیدې ته ترجیح ورکول کیږي، بلکې برعکس د خدای تعالی د وجود د اثبات لپاره تنها په اسلامي فلسفه کې نژدې شل ډوله محکم پولادي فلسفي دلایل شته دي، چې مونږ یې په یوه دلیل اکتفا کوو چې په سلګونو فرضیو (چې په غلطه یې د فلسفې نوم ورپاندې ایښی) د بطلان مهر ایږدي ځکه چې په الهي استدلالي فلسفه ولاړ برهان او دلیل سل په سلو کې یقیني د بطلان له احتمال پاک ارزښت لري او په دې محکمو فلسفي دلایلو سربېره د نورو علمي شواهدو او دلایلو د خدای پېژندونکو پوهانو له خوا وړاندې شوی دی، چې په مربوطه کتابونو کې اطلاع پرې ترلاسه کېدلای شي.

له پورتني تفصیل پوهیږو چې د مادي او الهي مکتبو اختلاف چې یو یې په خپله بې دلیله مدعي دی او بل یې له یوه افق شل ډوله دلیلونه د خپلې مدعي د ثبوت لپاره لري. یو مکتب په تعصب ولاړ دی او د بل منبع په دلیل، منطق، فکر او ځان خبرونې په اساس دی. د فکري آزادۍ له مخې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دغو دوو مکتبو څنې د یوه انتخاب لپاره قرآن کریم پوره آزادي اعلان کړې فرمایلي یې دي:

(لا اکراه فی الدین قد تبین الرشد من الغی) په دین منلو کې زور نشته هرو مرو سمه لار له ناسمې څرګنده شوې ده.

دا آزادي د دې لپاره اعلان شوې ده، چې حق او باطل روښانه **معلوم** دی.

نه ظاهري اجبار (لکه زور او سختي راوستلو) ته او نه باطني اجبار (**جهل** او **تعصب**) ته اړتیا شته ده. نو هر څوک معقوله لاره غوره کولای شي.

www.melitahrik.com
0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

حدیث هلیله

(حدیث هلیله) د یوې مناظرې نوم دی، چې د حضرت جعفر صادق او د یوه هندي طبیب له منځه شوې ده د هغې ذکر داسې راغلی دی چې:
یوه ورځ هندي طبیب هلیله ټکوله او خپلې پخوانۍ خبرې یې داسې تکرارولې:
دنیا به تل وي، ونه شنه کیږي او وچیږي، ماشوم پیدا کیږي او بني آدم مړ کیږي، خیال کوه چې جعفر صادق خدای پېژندنه ځان پورې تړلې، بې دلیله د خدای پېژندنې دعوی کوي او تصور یې کاوه چې د خدای پېژندنې مفکوره اولادو له پلرو او کشرانو له مشرانو د تقلید په ډول کور کورانه اخستې ده او فکر یې کاوه چې متخالف او موافق، ظاهري او باطني ځیزونه یوازې په ظاهري حواسو درک کیږي او بس په همدې اصل یې خبرو ته دوام ورکړ ویې ویل:
څرنګه چې د محسوساتو ترمنځ هیڅ شی ما نه دی حس کړی چې خدای ورته ووایم ځکه بې له خدای انکار ښکاراوه او زیاتوله یې چې: دالوهیت توصیف نه شي کېدلای مګر په ظاهري حواسو.
جعفر صادق ورته وویل:
د خدای تعالی د وجود ادراک په عقل او دلیل کیږي.
هندي طبیب وویل: کوم دلیل؟ ایا خدای دې لیدلی دی؟ یا دې د هغه غږ اوریدلی دی؟ یا دې استشمام کړی دی؟ یا دې څکلی دی؟ یا دې په لاس لمس کړی دی؟
جعفر صادق ورته وویل: تا چې په کوم ظاهري حس خدای درک کړی نه دی انکار دې ورنه کړی دی او ما یې په وجود اعتراف او تصدیق کړی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

آیا غیر له دې بله چاره شته ده چې یو له ما او تا رښتونی او بل دروغژن وي؟

وویل : نه.

صادق وویل : که ستا ادعا رښتیا وي ایا ما ته د عقاب وېره شته ده؟

طبیب : نه.

صادق : که زما خبره رښتیا وي (او رښتیا ده) ایا ما له عذاب نجات نه دی موندلی؟ او ته به هلاکت کې نه یې ولوېدلای؟

طبیب : ولې؟

صادق : نو له ما او تا کوم یو د احتیاط او نجات لارې ته نږدې یو؟

طبیب : ته- مګر دا چې ته په محض شبه او ادعا د خدای تعالی په وجود قایل شوی یې او زه یې په نفي او انکار یقین لرم؟ ځکه چې یوه حس مې هم نه دی درک کړی او زما حواس چې هغه درک نه کړي ما ته وجود نه لري.

صادق : ته د خپلې ناتوانۍ له کبله د خدای تعالی له وجود منکر شوی یې او زه له همدې جهته خدای منم.

طبیب : آیا داسې څیز ممکن دی؟

صادق : هر څیز کې چې د ترکیب اثر وي جسم وي، او څه شی چې سترګې وینې رنګ وي؟ نو هر شی چې سترګې یا بل حس درک کړي هغه غیر له خدای بل څیز وي، ځکه چې خدای له مخلوقاتو سره شباهت نه لري او مخلوقات هم خدای سره شبیه نه دي، دغه مخلوقات تغییر او زوال مني او هر شی تغیر او زوال قبلوي مخلوق دی او مخلوق د خدای غوندې نه وي او پیدا شوی د پیدا کوونکي په څېر نه وي.

طبیب : دا ستا خبره ده او زه چې په کوم حس څه شی درک نه کړم ترې منکر یم.

صادق : دومره چې په خپل اصل ټینګار کوې خپل جهالت او نادانۍ دلیل نیسې، ولې له هغه څه چې تښتې په کې ولېږې؟ او هغه څه چې نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

غواړي د هغه مرتکب کېږي؟ نو ته نه وایې چې هر شی په خپلو حواسو درک نه کړم په هغه ایمان نه لرم؟

طبیب : هو!

صادق : ته چې ما په غیر محسوس ایمان لرلو باندې ملامتوې، ولې ته په هغه څه چې احاطه نه لرې، او په نفي یې دلیل نه لرې انکار کوې؟ ووایه ایا په ټولو خواو یې تا احاطه کړې ده؟ او د هغه منتها ته رسیدلی یې؟ آیا دغه آسمان ته چې وینی یې تللی یې؟ آیا د ځمکې تل ته رسیدلی یې؟ او د ځمکې ټولې برخې دې لیدلي دي؟ آیا د بحرونو په امواجو کې دې لامبو وهلې ده؟ آیا په آسمانونو دپاسه او له ځمکې لاندې دې لټون کړی او لیدلی دی، چې دا ټول له یوه مدبر دانا او بینا حکیم خالي دي؟ پس له هغه دې له خدای انکار کړی دی؟

طبیب : نه!

صادق : نو له څه پوهیږې چې خدای نه شته؟ شاید له هغه څه چې انکار کوي په یو د دغو څیزونو کې چې تا په خپلو حواسو نه دي درک کړي هغه موجود وي؟

طبیب : نه پوهېږم ښایي په یو د دغو څیزونو کې چې تا وویل یو مدبر موجود وي او ښایي چې نه وي.

صادق : اوس چې د انکار له مرتبې د شک مرتبې ته رسیدلی یې هیله لرم د شک له مرتبې د علم او ایمان مرتبې ته ورسیږې.

طبیب : زه شکي شولم ځکه چې تا له داسې څیزونو پوښتنه وکړه چې زه په هغو علم نه لرم خو بیا هم څرنګه په هغه څه یقین وکړم چې زما حواسو نه وي درک کړي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

صادق : له دغي هليلي چي ستا په لاس کي ده. بیا يي د هليلي په ساختمان کي په تدبير او صنعت سره د خدای تعالی اثبات ورته وکړ چي پوښتنه به يي ورنه کوله او جواب به يي تري اخست ثو چي له اوږدي مناظري وروسته طبيب ايمان راووړ ا و شکر يي ادا کړ (مفصله قصه د بحارالانوار دوم جلد کي په عربي راغلي چي د مرحوم مجلسي (حديث اهللجه) تاليف دی هغه کي شته هله دي مراجعه وشي.

www.melitahrik.com
0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

اضطراري منطق

کله چې له یوې خوا مادیون د خپلې ادعا (له خدای د انکار) د اثبات له براهینو راوړلو نا امیده شول او د خدای تعالی د وجود د اثبات د دلایلو ابطال یې په عملي او فلسفي دلایلو ونه شوای کړلی او له بلې خوا د خپل مکتب د مقتضا او خپلو مسلکي مصالحو لپاره له خدای تعالی د انکار په خاطر مغالطو او سفسطو ته کار اخیستلو ته داخل شول. د خپل ضعیف علمي او فلسفي تعقل له نظره یې عوام الناس چې د درک د استعداد او د حقیقت د تشخیص له لحاظه فقیر وو قانع یا اغفال کړي نو اضطراراً یې لاس په ابداع او اختراع په اصطلاح جامعه شناسۍ باندې پورې کړ، په خپلو ظنیاتو او فرضیاتو د ټینګو فلسفي دلایلو د بطلان په فکر کې شول او په داسې نظر پردازیو د دا ډول مکتبو سرکښان شول.

نو منکرینو په دې څرګند واقعیت علم لرلو سره سره په نا ثابت شویو فرضیاتو پیل وکړ؛ ځکه چې فلسفي دلایلو سره د مقابلې توان یې په ځانو کې نه لیده نو په مادي سرګردانه فلسفه (که د فلسفې په نوم وبلل شي) د الهي فلسفې له معارضې عاجزه او د خپلو ادعاوو د اثبات دلایلو له وړاندې کولو پاتې راغلل بله لاره یې ونه موندله غیر له دې، چې: په نا ثابت شویو فرضیاتو ته یې لاس ورته کړ څو د خپل مشکل حل له دغې لارې وغواړي او څرنګه چې اجتماعي علوم له بل هر علم لکه علمي قاطع منطق او ریاضي لرې دي او له بلې هرې علمي رشتې غیر یقیني دي. او له هر علمي مبحث ډېر مناقشه قبلوونکي دي. او د جدل او مغالطې لاره په کې خلاصه ده نو هغه لاره یې د دفاعي سنګر په نوم ځانو ته غوره کړې ده، په الهي او فلسفي اصیل معارف یې حمله او د خپلو رنګارنګ فرضیاتو دفاع یې پیل کړې ده او هر چېرته چې په تنګ شوي په بیړه یې دیوې بلې

(c) ketabton.com: The Digital Library

فرضیې په ابداع پیل کړی دی که څه هم نوې فرضیې یې د مخکینۍ فرضیې منافي وي.

د مادي فلسفې مدافعانو هاند کړی دی، چې د کمونیزم د مکتب اساسي دستور العمل عملي مصداق وګرځوي او ووایي: هدف وسیله مشروع ګرځوي! یعنې داسې مکتب چې د هر څه وسیله وي درسته وي که نادرسته عادلانه وي که ظالمانه، انساني وي که غیر انساني خو چې مفروض هدف ته ترې د رسیدلو لپاره ګټه ترلاسه کیږي درسته، عادلانه او حکیمانه بولي او ښایي د داسې مکتب چلوونکي د راتلونکې ورځې په فکر مخکې له مخکې (د حقیقت نشتوالی) خپلو پیروانو ته تعلیم کړی وي، چې: د لزوم په وخت د مصلحت له ایجاباتو سره وتوانیږي هر مجاز د حقیقت په نوم او هر حق دباطل په نوم معرفي کړي، چې د حق او باطل د مبادلې له لارې په جنجال خپل هدف ته ورسیږي.

نو د خدای او مذهب مخالفینو له خدای پېژندنې سره د مبارزې په خاطر ظاهراً علمي بڼه کې له خپل ځان نه فرضیې او تیورۍ ګانې جوړې کړې او په عوامو کې یې خورې کړې، ځینې یې داسې فرض کړې دي چې:

۱ـ خدای تعالی ته د توجه منشه ټولو نژادو، ملتو او قبایلو کې بالاخره ټولو فرهنګو او تمدونو کې په ټولو پېړیو او زمانو کې له طبیعت او دبنی آدم د ژوند تهدیدوونکو عواملو له وېرې ګڼلې ده.

۲ـ بلې ډلې بیا (خدای ته د توجه) عامل (د طبیعت د وېرې) په ونج (د جهل او بې علمي) عامل ګڼلی دی.

۳ـ ځینې نور (وېره) او (جهل) دواړه ابلهانه بولي په اندک تعمق پوهیدلي دي، چې: که په پخوانیو ټولو انسانانو کې د خدای پرستۍ عقیده د وېرې او جهل له مخې خوره شوې وای نو د علم او فلسفې په عالم کې چې د نړۍ په سطح غوره اشخاص لري څرنګه دغه علتونه هغوی ته توجیه کېدالی شي؟ یعنې اوس چې د خدای پېژندنې په مسئاله د علم او

(c) ketabton.com: The Digital Library

فلسفي تاريخ شاهدي ورکوي، د نړۍ د لويانو په مفکوره کې ثبت ده. ايا هغه هم داسې توجيه کولای شو، چې د وېرې او جهالت محصول ده؟ اوس خورا ستر پوهان حتی په اکثريت سره د علم او پوهې سرکښان د خدای پېژندنې په حلقې کې دي او مذهبي افراد په متافزيکي موازينو معتقد دي. لکه (اينشتين، نيوټن، پاستور، پاسکال، ماکس، پلانګ، دکارت او داسې ډېر نور چې ماديونو په غلطه هغوی مادي معرفي کړي دي) نو څرنګه يې چې نه شوای کولای دا ډول پوهان جاهل معرفي کړي (ځکه چې د دوی پوهه يې ځانو ته افتخار ګڼله) نو له هغو فرضيو تېر شول. بلکه فرضيه يې جوړه کړه او تر ننه په نظريو او تيوريو جوړولو اخته دي او احتمال لري راتلونکي کې هم (د فرضيه جوړولو کارخانه) يې خپل دغه کار ته دوام ورکړي. له دې کبله يې يو شمېر په خدای باندې عقيده (د حاکمې طبقې اختراع په محکومې طبقې د استثمار لپاره ګڼلې)

۴ـ يو بل شمېر (هغه د ضعفاو اختراع له اقوياوو سره د مقابلې لپاره شمېرلې ده).

۵ـ او بلې ډلې (هغه د فقيرې او محرومې طبقې اختراع د خپلو الامو د تسکين لپاره بللې ده).

۶ـ ځينو هغه د جنسي تمايلاتو شا ته غورځولو لپاره يوه طرح محسوب کړې ده.

۷ـ بالاخره يو شمېر د خدای پېژندنې عقيده د (سلطان) او پادشاه د مفهوم پيدا کېدلو نتيجه ګڼلې ده.

۸ـ يوه بله ډله هغه انساني کمالات او د قدرتونو تجسم معرفي کړې دی.

خو هغه نکته چې دلته د ذکر کولو وړ ده هغه دا ده چې:

که د دا ډول اشخاصو په وينا کې دقت وشي او د داډول فرضياتو او نظرياتو د پيدا اېښت علت ته توجه وشي، د ذکر شويو تيوريو بطلان به له

(c) ketabton.com: The Digital Library

يوې خوا او خداى تعالى ته د انسان د توجه راز به له بلې خوا معلوم شي ځكه هغه څه چې د داسې فرضياتو سبب شوي دي دا دي چې :

د داسې نظرياتو ښېښتنان نه دي توانيدلي (خداى پېژندنه) په خلكو بې له كوم علت وګڼي او هغه سبب نه لرونكي معرفي كړي. نو هغه حس او منطق چې دوى يې د خداى پرستې سبب او علت پيدا كولو ته اړ كړي دي (د عليت عمومي قانون باندې اعتقاد) دى، چې انسان خداى پرستۍ ته راكاږي، او خپل حال ته يې متوجه كړي دي، ځكه چې د خپل عقل د فطرت په اقتضايي موردكې هم د نورو مواردو په څېر نه دي توانيدلي چې د عالم په وجود بې له علت معتقد شي او عالم چې د معلوليت او مخلوقيت آثار ترې څرګند دي بې له علت مؤثر وګڼي، كه څه هم د دې علت په لټه كې كله د خپل فكر د سطح د محدوديت په نتيجه كې د بت پرستۍ په دام كې لويدلي او بت يې له خداى سره تشبيه كړى دى اما په هر صورت د خپل سليم فطرت په مرسته نه دي توانيدلي چې عالم بدون له علت وګڼي.

نو خداى پرستۍ نه د جهل منشاء لري او نه يې خوف او وېره د پيدا ايښت دليل ده او نه فقر او اجتماعي محروميتونه او نه داسې نور عوامل، بلكې خداى تعالى ته د توجه اصلي عامل كاملاً عقلاني او منطقي ريشه لري او د خداى پرستۍ لپاره به د بل هر علت تصور د دې څرګند اصل د ناليدلي په منزله وي، د فطري او نهايي قدرتمن له انګېزې به تېر شو چې هر انسان له سالم فطرت سره د خالق لوري ته كشوي او خداى تعالى ته د قلبي توجه ضامن دى (او وروستنيو څېړنو چې په نويو روان شناسيو كې د انسان د باطني شعور د پېژندلو په زمينه كې منځ ته راغلي دي په خپله پر دغې مدعى روښانه شاهد دي) او هغه څوك چې د مخه تر دې بحث د خداى تعالى د وجود په اثبات كې خداى پېژندنه يې د بشري ټولنې په حال د مضراتو متضمنه ګڼلې ده، او له خپله ځانه يې په هغه زيانونه مرتب كړي دي وروسته يې د داسې خپلو مرتب كړو مفروضو زياتونو په استناد خداى

(c) ketabton.com: The Digital Library

پېژندنې باندې حمله کړې او په دې طریقه د خدای تعالی له وجود منکر شوي دي، او نه دي توانیدلي چې دې دواړو جدا جدا مسایلو (یوه د خدای تعالی د وجود اثبات او بله په خدای تعالی د ایمان لرلو حاصله اجتماعي او اخلاقي اثرات) ترمنځ توپیر ته قایل شي او هغه دواړه یوه له بله تفکیک کړي، هغه چې فلسفه کې بحث لاندې نیول کیږي دا موضوع ده چې ایا خدای تعالی وجود لري که نه؟

که ثابت شي چې خدای تعالی په خپله حقیقي معنا چې د جهان، انسان او هر څیز پیداکوونکی دی وجود لري، بلکې وجود یې حق دی. دا اعتقاد له حقیقت خبرتیا ده، بلکې (مطلق حقیقت دی) نه انسان ته د زیان او ضرر منشاء، نو ځوک چې له عقل او فکر کار واخلي پوهیږي چې د ضرر، شقاوت او بدبختۍ منشاء جهل او بې علمۍ کېدلای شي نه په حقیقت او واقعیت پوهېدل. له دې کبله ځوک چې د خپل جهالت له کبله عقل او تعقل بې ارزښته او خدای پېژندنه د ضرر او خسارې منشاء وګڼي غیر له دې چې د عقلاوو په مخکې ځان باندې ریشخند وهي بل څه نه کوي، نو د مبداء په وجود اعتقاد هیڅ ډول ضرر او فساد منشاء نه شي کېدلای، بلکې د عقل له مخې او د ډېرو شواهدو په استناد د بني آدم حقیقي سعادت په ایمان کې دی او په خدای تعالی ایمان لرلو نه مقصد یوازې تصوري او واهي عقیده نه ده، چې د ذهنیت په مرتبه کې باقي پاتې شي او د بني آدم د شخصیت د اعتلا او کمال په لوري کې دې د هیڅ ډول تحول او خلاقیت منشاء نه وي، بلکې برعکس (په خدای ایمان) لرل هر چا کې د هغه د آثارو له مخې ټول بدن کې روښانتیا معلومیږي، ځکه چې علماوو د ایمان تعریف کې ویلي دي: ایمان په ژبه اقرار، په زړه اعتقاد او په اعضاوو عمل دی، نو د ایمان د تسلط حوزه یوازې د بني آدم د وجود یوه برخه نه ده، بلکې د انساني وجود یو کونج هم د ایمان له حوزې وتلی نه دی او د تاریخ په شاهدۍ د هرې زمانې هر امت هر شخص په زړه کې ربښتونی ایمان

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځای نیولی او د خدای تعالی د معرفت په نور روښانه شوی دی. واقعي نجات، کمال او سعادت هم هغلته دی او له هغه سره دی.

نو له خدای منکرینو له هغې جملې ماديونو چې خپل مکتب (له خالق د انکار) په مبنا بنا کړی او په خپلې ادعا د اثبات لپاره هیڅ ډول دلیل نه لري او دا ډول انکار صرف د ماده پرستۍ د فلسفې د رهبرانو علمي ضد شخصي سلیقې محصول دی او هغه چا چې د خدای تعالی د وجود انکار د نویو علومو د کشفیاتو له مخې ګڼلی، غلط شوي دي او د جهان د پوهې په نسبت په مرکب جهل کې واقع شوي دي یا د حقایقو د مسخ له لارې د تبلیغاتو قصد لري چې عوام خطا باسي عمومي افکار په تېره بې خبره ساده ګان اغفال کې اچوي او بس. [۲۰]

www.melitahrik.com 0777 400 116

---

[۲۰]. محمد علي سادات (اصول و مبانی خداشناسی استدلالی) چاپ سال ۱۳۶۱ انتشارات هدی ایران.

(c) ketabton.com: The Digital Library

میتافیزیکي منطق

۱ـ د روش اختلاف:

په هرې علمي څانګه کې څېړنه ځانګړې لاره لري، چې د هماغې څانګې د موضوع په اړوند پرمخ بيول کيږي او حقيقت ته رسيږي نو د يوې علمي څانګې د څېړنې په طريقه دبلې علمي څانګې څېړنه نه شي کېدلای او نه دا چې د يوې علمي څانګې موضوع يو څيز وي او څېړنه له هغې موضوع د باندې بل څه کې کيږي؛ نو د علمي څانګو د څېړنو او مطالعې ځانګړو لارو پېژندلو ته چې رواج لري (مندولوژي) يا (روش پېژندنه) وايي. د مثال په توګه د (جامعه پېژندنې) د علم د څېړنې له طريقې، روش او لارې نه د (زيست پېژندنې) د علم څېړنه نشي کېدلای، بلکې هر علم د خپلې موضوع په اړوند ځانګړی (روش) لري، چې د خپلې څانګې په موضوع او اړونده مسئلو له څېړنو او مطالعې رښتينې نتيجه په لاس راځي نو د يوې موضوع په څېړنه کې د هغې له دائرې وتل او تجاوز په کار نه دي.

له دې امله لومړی د څېړنې لپاره بايد موضوع (ماهيت) وپېژندل شي بيا د هغې د څېړنې (روش) وپېژندل شي. پس له هغه دغه (خاصه موضوع) په (خاص روش) وڅېړل شي، يو انګليسي فيلسوف (ادينګتن) تجربوي پوه وايي: ماهيګير، چې جال اوبو ته اچوي يوازې د اوبو حيوانات نيسي هغه هم دومره، چې په جال کې ځاييږي او د هغه له سوريو، نه تېرېږي. نه دا چې له هغه د زرکو، هوسۍ، سويانو او د وچې د ژويو د ښکار احمقانه هيله ولري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دمتافزیکي او د ماوراء الطبیعه واقعیتونو د حقایقو اشکال هم په دې کې دي، چې څوک د ماوراء الطبیعت جهان ته په نادیده د ا نکار په سترګو ګوري د هغه ښکاري په څېر دی، چې له ماهیانو ډک سیند ته جال اچوي او ارزو د زرکو، هوسیو د ښکار کولو لري، خو چې جال راوباسي ماهیان په کې ګوري او زرکې په کې نه وي، نو د (زرکو) له وجود منکر شي او له دې غافل وي، چې زرکې په سیند کې نه وي هغه په صحرا او ډاګو کې وي.
هغه د ماهیانو په جال نه نیول کیږي د هغو د ښکار لپاره، دام او جلا وسایل پکار دي، نو څوک چې په تجربوي وسایلو د ماوراء الطبیعت د حقایقو درک کولو لپاره د څېړنې او حقیقت ته د رسیدلو هڅه کوي داسې دي لکه چې د جراحۍ په چړې د الکترو ماتیتیک د څېړنې په فکر کې لویدلې وي.
د ماوراء الطبیعت واقعیات کوم مادي او طبیعي کار نه دی، چې صرف د ازمایش په مرسته یې حقایق کشف شي، بلکې د ماوراء الطبیعت د واقعیاتو د حقایقو د کشفولو او څېړلو لپاره باید د دې خاصې موضوع د پېژندلو او څېړنې لپاره له (خاص) روش استفاده وشي؛ ځکه چې حس او تجربه له دې حده تجاوز نه شي کولای او د ماوراء الطبیعت له سرحد نه شي تېرېدلای همدارنګه د هغه علم حقایقو ته هم نه شي رسیدلای، بلکې انسان تصور او تفکر د عقل او استدلال په مرسته د ماوراء طبیعت له سرحد اخوا د استدلال او استنتاج په توګه د هغه عالم د حقایقو ادراک کولای شي. له دې لارې د تجربوي علومو زیاتو متخصصینو پوهانو خالق پېژندلی دی او د خپل تجربوي منطق په مرسته له داسې حقیقت پرده پورته کړې ده، خو بیا هم چې انسان هر څومره د علمي معرفت په لاره کې پرمختګ وکړي. د هغه ماشوم په څېر دی، چې تر و تازه حیرت ناکو تعجباتو انتظار ته آماده او تیار وي، نو بې غرضه زړونه شک نه لري، چې د دې منظم او حساب شویو حدوداتو ماوراء یو داسې قدرت دی، چې په

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

نهایت حکمت علم، شعور او مشیت کې دی، اما هغه څوک چې حیرتوونکی شعور د بې شعوره او ړندې مادې محصول معرفي کړي باید پوه شي، چې شعور له فاقد شعور حاصلیږي نو په دې صورت کې په علم له جهل رڼایي له تاریکي او بالاخره وجود له عدم هم حاصل شي، خدای پاک فرمایلي دي:

"قل هل یستوی الاعمی و البصیر ام تستوی الظلمات و النور (رعد ۱۲۱) یعنې وو ایه: ایا بینا او نابینا برابر دي، ایا تاریکي او روښني برابرې او یو شانته دي؟ دا انکاري استفهام دی یعنې نه! هیڅکله بینا او نابینا، تیاره او روښني سره برابر نه دي.

نو دماوراء الطبیعت د عالم د حقایقو څېړني په حس او مادي وسایلو نه شي کېدلای، بلکې د عقل او استدلال جلا وسایل او روشونه لري.

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲_ متافزیک منطق :

اوس گورو ، چې متافزیک حقایقو کې د څېړنې او مطالعې روش څه دی؟

آیا داسې روش اصولاً شته دی، چې د بني آدم سوچ له محسوساتو د فوق عالم پورې رهنمایي کړي؟ او د ماوراء الطبیعت حقایقو په درک او پېژندنه موفق شي؟ یا داسې روش او وسیله په مطلق ډول د انسان په اختیار کې شته؟

د تجربي منطق طرفداران وايي : انسان د پېژندلو لپاره غیر له تجربې او ازمېښت بل هیڅ ډول مقیاس په اختیار کې نه لري.

او د متافزیک منطق طرفداران وايي : د (عقل قوه) د متافزیکي حقایقو په مطالعه او پېژندلو کې هغسې نقش لري، چې (تجربه او ازمېښت) یې په حسي علومو کې لري. یعنې که (تجربې روش) مادي څیزونو کې د څېړنې او مطالعې روش مشخص کړی دی، په مابعد الطبیعه فلسفه کې هم (تعقلي روش) د حقایقو د کشف وسیله ده حتی په انسان کې د دې پټې قوې په توګه نه یوازې متافزیکي پېژندنې کیدلای شي، بلکې تجربې پېژندنې هم وربانديې کیږي؛ نو کله چې په تجربي علومو کې د داسې عامل حکم او قضاوت دقبول او اعتماد وړ دی ولې په څه علت په نورو موردو کې دهغه له احکامو استفاده ونه شي او ولې اعتماد وربانديې ونه شي؟

دلته دوه ډوله ادراکات یو (تصور) او بل (تصدیق) په نظر کې دي، چې (تصور) هغه ادراک ته وايي، چې هیڅ ډول حکم د نفي یا اثبات ورسره نه وي لکه له (اور) د هر چا خبرتیا یا (کاغذ) او نور، اما (تصدیق) هغه علم او ادراک دی، چې اقلاً د دوه نسبتي تصورو په منځ کې موجود شي او حکم، تصدیق یا قضاوت ورباندې وشي لکه (اورسوځونکی دی) چې دا تصدیق د دوه نسبتي تصورو د اور او د سوزیدونکي ترمنځ برقرار شوی دی یا (دا

(c) ketabton.com: The Digital Library

کاغذ سپین دی) چې دا عبارت حکمي او تصدیقي مفهوم لري چې د کاغذ او سپین ترمنځ واقع شوی دی نو هغه څه چې دلته یې بیانول په نظر کې دي د (تصدیق علم) پورې تړلي دي.

په منځنیو پېړیو کې اروپایي فرهنګ سخت د مسیحیت له تاثیر لاندې و، خو کله چې د بیت المقدس د استرداد لپاره په **۱۰۹۵** کې صلیبي جګړې پیل شوې او له اسلام یې معلوماتونه حاصل کړل حیران پاتې شول نو صلیبي جنګونو کې اروپایي فرهنګ د ا سلامي فرهنګ تر تاثیر لاندې راغی، د مسلمانو علماوو د اسلامي حکماوو د عربي آثارو د جمع کولو له لارې یې د مسیحیت نړۍ د اسلامي پوهانو او یوناني فلاسفه وو سره اشنا کړه له پخوانۍ مفکورې چې تعقل او تجربه یې نه منله، یو څه راښکته شول چې لاندې یې بیان مخې ته راځي.

۳_ د تعقلي منطق مبادي:

د تعقلي منطق له نظره یو شمېر مفاهیم او عقلي مبادي وجود لري، چې هغه نه په تجربه او مشاهده زده کیږي او نه د برهان او استدلال له لارې حاصلیږي، بلکې د داسې مبادیو او معانیو حصول انسانانو ته د (عقل د فطرت) په مرسته کیږي ځکه ورته (بدهي اولی) وایي.

عقلي اولیه بدهیات: یو لړ اصول او تصدیقات دي، چې انسان یې په خپل عقلاني استعداد، د یقیني، حتمی او ضروري معلوماتو په صورت مومي او هغه د خپل تفکر مقیاس ګرځوي او هر علم په هغه سنجوي.

که د تجربي منطق د ادعا له مخې چې وایي ټول بشري احکام او معلوماتو نه د تجربې او مشاهدې له لارې حاصل شوي دي او په نتیجه کې ټول معلومات په واسطه وي او بې واسطې معلومات د انسان عقل ته نشته په دې صورت کې هر حکم د (واسطې) صحت پورې اړه لري لکه (تجربه، مشاهده او نور) او د داسې واسطې صحت به هم یا په بداهت پورې روښانه او مسلم وي، چې په دې صورت کې به (بدیهي) بې واسطې

(c) ketabton.com: The Digital Library

وي او يا به د دې صحت هم د بلې واسطې په صحت پورې مربوط وي چې د واسطې واسطې په برخه کې به همدارنګه مسئله تکرارېږي. بنا پر دې که ټول بشري احکامي تصديقات او معلومات واسطې سره وي هغه به ټول مشروطي معلوماتونه وي چې شرط يې موجود نه وي. په داسې صورت کې به ټول علوم او بشري معارف په دې علت چې صحت يې مسلم نه دی وران او ويجاړ او د بشري معرفت ماڼۍ به متزلزله او ړنګه شي. په داسې صورت کې نه ښايي، چې په هيڅ علم اوپوهې اعتماد وشي نو بايد د بشري معلوماتو ترمنځ څو اصوله موجود وي، چې د هغوې صحت نه دواسطې په وساطت بلکې د بې واسطې په صورت د عقل په نزد په بداهت روښانه او مسلم وي او د هغو درستي او صحت عقل مطمئن کړی وي.

دا ډول اصول او اوليه عقلي مبادي، چې د تجربې محصول نه دي او اصولي، کلي او ضروري دي، د محسوساتو او مادياتو چوکاټ کې يې شمول محدود نه دي، بلکې هر هغه شي کې شامليدلای شي چې له وجود نه ګټه لري يعنې د هغو علمي اصولو او قوانينو په خلاف چې د تجربې رېښې لرلو په علت يې د شمول دائره په محسوساتو او مادياتو کې محدوده وي دا ډول عقلي اصول او کليات په (مطلق وجود) کې شامل دي. مادي وي او که غير مادي او هيڅ موجودله داسې اصولو مستثنی نه دی. دا ذکر شوي عقلاني اصول او معارف او عقلاني استنتاج او استدلال د داسې اصولو په بنياد د (تعقلي منطق) اساس تشکيلوي[21].

---

[21]ـ ذکر شوې مرجع.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خدای پېژندنه په دین او فلسفه کې

فلسفه له دین نه راختلې ده، د فلسفې هر عنصر (فن او علم) له علم کلام، د عباداتو فن، اخلاقو علم، حقوق او نور د اجتماعي علومو تظاهر کوي او هغه برخه علوم چې د خدای په وجود پورې د مادي صورت، انرژۍ او شعور پیدا کوونکي په توګه او د خدای تعالی صفات چې د ټولو طبایعو او موجوداتو د خواصو او فعالیت د منشاء په توګه دي. طبعاً باید په فلسفه طرحه شي او د کلام علم چې په دې برخه کې بحث کوي داسې علم دی، چې د هغه په علمي ماهیت د فلسفې روحیه غلبه لري.

فلسفې د دین په لاره کې د یوې الی او وسیلې په توګه خدمت کړی. باید د دیني او اخلاقي خدمت لپاره ترې کار واخیستل شي. نو د چا چې دیني او د خدای پېژندنې ملکه ضعیفه وي فلسفه استعمالوي علوم هم په دې لاره کاروي خو د علم اثر د فلسفې په نسبت دې لاره کې کم وي له دې امله په دې لاره کې له علومو استفاده کول لکه کیمیاوي علاج او په عقیده کې له فلسفې استفاده لکه د غړي (عضو) علاج داسې دی څرنګه چې د ځان او خدای پېژندنې غریزه انساني پاکه او نظیفه ده، نه مادي او حیواني غریزه، له دې کبله په خپله ذاتاً فلسفې ته لار میندونکې شوه. نو انسان د خپلې غریزې په اساس د ځان پېژندنې لټه کې په دې عقیده شو، چې دی د یوه داسې مقتدر او بې مثله، ذات پیدا شوی څیز دی، چې د ده ذات باید ضروري او د کمال په ټولو صفاتو متصف وي. که نه داسې څیز، چې نن وي سبا نه وي، ضعیف او ناقص، مادي او مرکب وي د دې کائناتو مصدر او منشاء نه شي کیدلای، دې مفکورې دومره انکشاف او تحول کړی، چې د واجب الوجود تجرد، ابدیت او نور لا یتناهي مثالونه د بشر په معلوماتو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې اضافه شوي دي او بشر توانیدلی دی، چې فلسفه تکمیل او تدوین کړي، چې په اصل کې د دین یو فصل دی. که څه هم ځینې یې د دین په ضد استعمالوي.

په یونان کې د مسیح له میلاد نږدې ۹ پېړۍ مخکې او له موسی (ع) څلور پېړۍ وروسته او له ابراهیم (ع) تقریباً شپږ پېړۍ وروسته فلسفه پیل شوې ده.[۲۲]

ابراهیم خلیل الله د خدای پېژاندنې په څېړنه کې چې لمر ولید د خدای گومان یې پرې وکړ خو کله چې هغه ولوېد وویل: الله تعالی زوال نه لري او دا لمر خو زائله شو، نو له خپلې مفکورې وگرځېده. بیا یې په سپوږمۍ او ورپسې یې په ستورو د خدای گمان وکړ خو چې هغه به پرېوتل دي به له خپل گمان تېرېده او ویل به یې چې: دا چې فنا خدای گڼل یې روا نه دي څو چې په حقیقي ډول د خدای تعالی په پېژاندنه موفق شو. دا ډول چې ابراهیم خلیل الله په خپل تحقیق کې خدای تعالی په صحیح ډول وپېژانده او له منحرفو لارو یې ځان بچ کړ هر چا ته ښایي چې له اشتباهاتو ځان وژغوري حقیقي خدای تعالی وپېژني او په هغه ایمان راوړي، والدین په دې برخه کې خپل اطفال باید په سمه لاره برابر وساتي او ترې منحرف نه شي. نو هر څوک چې د خدای تعالی لټون کوي هرو مرو د خدای پېژندنې هدف ته رسېږي.

[۲۲]. تجلی خدا ..... / ۷۵-۷۲.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خدای پېژندنه
د یونان فلسفه کې

د اتوم نه تر شمسي نظامو د ټولو کائناتو نظما و د سپلین دلالت کوي چې د دې پراخه تکوني نظام چلوونکي مدبر حکیم او علیم هغه ذات دی چې د وړې نه وړه او د لویو نه لویه پدیده یې هم تر کامل او پوره نظم لاندې راوستې ده. دې برخه کې د یونان او نورو فلاسفه وو په لاندې ډول نظریات لري:

فلاسفه له محسوساتو انکار نه شي کولای ځکه چې دوی د کامل اصل ثابت او غیر متغیر، د موجوداتو له صفاتو مجرد ذات په لټون کې دي، چې د اشیاوو پیداکوونکی ورته وویل شي او د کایناتو د اصل او مصدر په توګه ومنل شي. د دوی دغه تلاش له ملحدینو سره د مبارزې په خاطر یا خدای تعالی ته د بلتنې لپاره نه و، پلکې د دوی دغه هاند د خپل عقل د ارضا او قناعت او د حقیقت څرګندولو لپاره و، دلته صرف د متالهینو نظریات په ساده ډول لنډ لنډ راوړو غرض زمونږ د انسان د خدای پېژندنې د فکر تثبیت دی. هغه انسان، چې له الهي کتاب د خدای تعالی پیغمبرانو سره اشنايي نه لري، مونږ دلته د پخواني شرق ادیان او له (اهورا مرزاد) د خیرخدای او د شر خدای (یزدان) او اهریمن او له ثنوي ادیانو صحبت نه کوو اګر چې دا هم د خدای پېژندنې لټون دی او راښيي چې انسان په تېرو تیارو وختو کې هم د خدای پېژندنې په لټون کې و. مونږ دلته له هغه وخت پیل کوو، چې د انسان فکر له تماسو او شرقي ارتباطو وسطي آسیا او

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

مدیترانه کې منظم او مرتب شول د فکر نوابغ او قهرمانانو په کې ظهور وکړ.

دلته د یوناني فلاسفه وو څخه د ځینو نظریات په لاندې ډول راوړو.

١ـ اکرینوفانس (٥٧٠-٤٨٠ق،م)

اکرینوفانس د یونان له لومړنیو فلاسفه وو یو تن دی، چې په خپلو معاصرو برتري لري. ده د یونان خرافات چې خدای یې د تجسم مفکوره کې د بشر په هویت کې افاده کاو ونه منل، د یونان د خدایانو، چې خوراک او څښاک یې کاو توالد، تناسل او مړه کېدل یې درلودل د هغه په هکله یې وویل: خلکو په خپله خدایان اختراع کړي د هغو تصور د خپلو ځانو په څېر کوي، که غوایانو، اوښانو، اسانو او زمریانو رسم کولای شوای خدای به یې د خپلو ځانو په څېر رسم کاو مګر داسې نه ده. غیر له یوه خدای بل خدای نشته هغه له ټولو موجوداتو پورته دی.

زمونږ په څېر مرکب نه دی او نه زمونږ په څېر فکر کوي. د دغه ذات ادراک د بشر د عقل په توان کې نه دي، یو انسان هم خدای تعالی په حقیقي صورت نه شي پېژندلی که څوک یې تصادفاً په حقیقي توصیف هم وپېژني او هر څه یې چې ویلي وي حق او حقیقت وي بیا به هم نه پوهیږي، چې دی حق او حقیقت وایي. څه چې کرینوفانس ویلي دي نورو فلاسفه وو هم هغه تایید کړي، خو ځینو ساده صحبت کړی او ځینو په مغلقو تعبیرونو هغه مطلب افاده کړی، خو خلاصه او نتیجه یې یوه ده، چې هغه د خدای تعالی په وجود باندې ایمان او اعتراف دی. په دې ترڅ کې داسې کسان هم شته، چې له سمې لارې منحرف شوي په بله لاره تللي عجیب او غریب تصورات او خیالات یې وړاندې کړي دي. له هغې جملې یو هم دیموکریت دی، چې وایي[٢٣]:

---

[٢٣]ـ تجلی خداوند در افاق وانفس / ٧-٨ و قصة الایمان / ٤٢-٤٣.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲_ دیموکریت :

د هر شي موجودیت د هغه شي په جوړوونکي دلالت کوي، دغه ستر کائنات هم د هغه په جوړوونکي دلالت کوي چې د کامل قدرت او زور خاوند دی. ځینې کسان چې له سمې لارې منحرف شوي عجیب تصور کوي لکه دیموکریت چې ویلي یې دي : دا جهان لا یتناهي متشابه او لا متناهیو اذلي او ابدي ذرو او اتمو څخه تشکیل شوی، چې په لایتناهي خلا او فضا کې په خپله په حرکت کې دي د هغو له امېزش او تصادم ټول جهان او موجودات جوړ شوي دي او د اشیاوو په صفاتو او ممیزاتو کې چې اختلاف څرګندیږي دا د هغه اختلاف نتیجه ده، چې د اشیاوو د وجود په ترکیب او تالیف، کیفیت او موقعیت کې او یا د ادراک کوونکو د درک په اختلاف کې دی. د دیموکریت دلیل د ذراتو د اذلیت او ابدیت په برخه کې دا دی، چې وایي : وجود له عدم نشي راتلی، بلکې له هستۍ څخه منځ ته راځي لکه چې هستي نه نشته کیږي، دی وایي :

که په تشه فضا یا خلا کې ذرات نه وای د نورو اشیاوو وجود به ممتنع و ، ده عقیده لرله، چې په جهان کې درې اولي حقیقتونه موجود دي. (ذرات، خلا ، حرکت) دیموکریت داسې تصور کاوه، چې د ذراتو حرکت (د کورکورانه او بې هدفه ضرورت) نتیجه ده، چې ذرات یې د حرکت امیزش په پیدا کولو مجبور کړي دي، دا ډول له صحیح فکر منحرف شوي حتی تصور کوي، چې ارواح او الهه هم له ذرو مرکب شوي دي، چې د دغه (کور کورانه بې خبره او بې ضرورته) قوت په توګه په حرکت کې دي. دا ډول تصورات غلط او له عقل لرې دي ځکه چې که یو وران ساعت په بند دکان کې کېښودل شي که هر څومره وخت پرې تېر شي هغه ساعت به خپله جوړ نه شي او نه به کومه بیدیا کې په خپله کوم تعمیر جوړ شي څو چې ساعت جوړوونکی هغه ساعت او معمار هغې میداني کې تعمیر جوړ نه کړي نو څرګنده شوه چې شیان جوړول جوړوونکی لري چې هغه خدای تعالیدی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ديموکريت چې ويلي له عدم څه شی نه پيدا کېږي خو مونږ وينو چې خدای تعالی په ځمکه له عدم ژوند پيدا کړی دی ځکه چې د جغرافيه پوهانو په نظر د ځمکې کره له لمر رابېله شوې ده چې د لمر حرارت کې ژوند ناممکن دی نو د ځمکې پارچه کې يې هم ژوندی څيز نه و خو وروسته چې سړه شوه خدای پاک ژوند په کې پيدا کړ او حيوانات په کې منځته راغلل. دا نظر ځينې فلاسفه وو هم تائيد کړی لکه اناکساغوراس.

۳_ اناکساغوراس :

اناکساغوراس يوناني فيلسوف په خپل وخت کې د ستر ايمان لرونکي په شان وويل : مستحيل دي چې ناپوه، کوڼ او ړوند قوت او قدرت دا ښکلی او ښايسته نظام چې په دې جهان کې ځليږي پيدا کړی. ناپوه او ناخبره قوة غير له خپل سرۍ او انارشی بل څه شی نه شي جوړولای نو له دې کبله څوک چې مادې ته حرکت ورکوي کاملاً عاقل، رشيد ، سليم، پوه او حکيم دي. د ده له خبرو ثرګنديږي چې په خپل سليم عقل پوه شو چې دا محکم نظام حتماً له کامل عقل صادرشوی دي، دی لومړنی فيلسوف دی،چې روحاني فلسفي دروازه يې خلاصه کړه فکر او نظر يې په حق وثرخېدل او د ارسطو دستاينې وړ وګرځيد. دا رنګه پخواني پوهان د خدای پېژندنې په طرف تللي کله ښويدلي له سمې لارې او سالم فکر اوښتي او کله يې د سالم فکر کولو په لارې نښې اېښې دي. د ده مفکورې ته نورو فيلسوفانو هم رجوع کړې او هغه يې تائيد کړې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوفستایان

په دې ترڅ کې سوفستایان او د سوفزم پیروان د جدل زده کوونکي وو او د حقایقو په اړولو کې یې د کاذبو په توګه مهارت درلود تر یوې اندازې په انحراف او پرته پرته ویلو کې غرق شول نژدې وو چې د دوی کړنلاره او اساسات د عقل او معرفت مباني رنګه کړي، خو پوهانو فلاسفه وو عقیده لرله، چې حقیقت په عقل پېژندل کېږي او حس د حقیقت په ادراک کې نقش نه لري ځکه چې حواس سراسر غولوونکي دي او سوفستایانو د عقل په توګه پېژندنې نه انکار کړی یو ازې احساس د پېژندلو مصدر ګڼي.

۴ـ پروتاکوارس:

پروتاکوارس مشهور سوفیست انسان د هر څیز مقیاس وګانه او حس یې د پېژندلو او معرفت یوازینۍ وسیله وشمېرله، مګر دا چې خلق د جسم او عمر د اختلاف په اساس خپلو احساساتو کې یو له بله توپیر لري له دې امله د حقیقت ادراک مستحیل دی او هغه څه چې یو شخص یې درک کوي د همده په نسبت صحیح دی او څه چې خطا نومیږي اصلاً وجود نه لري.

۵ـ جورجیاس:

جورجیاس فلسفه وروستني هدف ته ورسوله د اشیاوو له وجود یې بیخي انکار وکړ علم او معرفت پېژندنه او تفاهم یې د خلکو ترمنځ مستحیل وګانه، حال دا چې دا ډول پرته پرته ویل او باطل بافي په علمي او فلسفي بحثو کې ځای نه لري.

۷ـ سقراط:

سقراط معرفت او پېژندګلوي د فلسفي بنستهونه وبلل. د معرفت او ادراک قوانین یې په عقل باندې بنا کړل، دی وايي: په حواسو د معرفت

(c) ketabton.com: The Digital Library

بنا کول معقول نه دي ځکه چې حواس د اشخاصو شرایطو حالاتو د اختلاف له کبله مختلف او متفاوت کیږي، بنا پر دې لازم دي، چې د معرفت او ادراک لپاره یو ثابت اصل ولټول شي، چې خلک په هغه کې اختلاف ونه لري او هغه عقل دی، زمونږ په معلوماتو او معارفو کې له یوې خوا جزیي ادراکات وجود لري، چې د حواسو له لارې لاس ته راغلي او له بله پلوه په هغه کې کلي او عمومي ادراکات موجود دي، چې په نړۍ کې له ذهن د باندې محسوس وجود نه لري، حسی مدرکات جزیي دي د اشخاصو او فکري محیط او د هغو د ژوند په اختلاف تفاوت او اختلاف قبلوي. اما عقلي احکام چې ټو پورې سلیم عقل وي اختلاف نه لري. د کلي عقل د ادراکاتو په توګه د هر شي لپاره حد او تعریف تهیه کیدلای شي او د حقایقو لپاره صحیح ثابت مقایسات منځ ته راوړل کیدلای شي.

۷_ سیسرون :

سیسرون وایي سقراط فلسفه له اسمان نه ځمکې ته راښکته کړه، هغه افاق ته کم کتل. د ده ټوله توجه نفس ته وه د اخلاقو علم یې بادوامه، حقیقي او مفید ګاڼه او عقیده یې لرله، چې اخلاق د انسان ماهیت معلوموي.

سوفستایانو ویل : انساني طبیعت شهوت او هوس دی او قوانین د طبیعت د مهارولو لپاره وضع شوي دي. له دې کبله نسبي ځیزونه د احترام وړ نه ګڼل کیږي. دوی ویل : څوک چې قوم والا، مالدار او قوي عاقل او ماهر وي حق لري، چې دغه قوانین په سپکه سترګه وګوري حتی منسوخ یې کړي او د خپل طبیعت مطابق روان شي.

اما سقراط ویل : انسان عبارت له روح او عقل دی چې په حس باندې د تدبیر قوه لري، عادله قوانین له عقل صادر شوی او له انساني طبیعت سره موافق دي. په بل عبارت دغه قوانین د غیرمکتوبي قوانینو کاپي دي، چې خدای تعالی هغه د ا نسانانو په زړونو کې په ودیعت ایښي دي. څوک،

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې د عادله قوانینو احترام کوي د عقل او الهي نظام د ارشاداتو احترام کوي. داسې خلک هم شته، چې د دې قوانینو په خلاف حیلې جوړوي څو په دې نړۍ کې هغو خوندونو کې پاتې شي خو دوی به په بل جهان کې له عادلانه قصاص سره هرو مرو مخامخ شي.

٨_ افلاطون:

افلاطون د سقراط شاګرد د خپل استاد د معرفت تیوري تائید کړې او دا معرفت یې د (مثل) یا مثالونو په پایه درولي دي. دی عقیده لري، چې کلي معاني د حواسو په توګه نه درک کیږي. هغه یوازې عقل درک کوي د مثال په توګه ښایست او بدرنګي معاني دي، چې په ډېرو داسې ځیزونو کې چې په خپلو مظاهرو کې یو بل سره مختلف دي ملاحظه کیږي. اما په کومه وسیله پوه شولو چې دا ځیزونه په جمال او ښکلا کې یو بل سره اشتراک لري. زمونږ حواس دغه اشتراک نشي پیدا کولی، بلکې د هغو میندونکی زمونږ عقل دی (عقلونه دي) چې په ښکلا کې یې مشترک ځیزونه یو بل سره مقابله او مقایسه کړي او د هغه ښکلا مومي او دغه مقایسه ایجابوي، چې زمونږ عقلونه د ښایست او بدرنګۍ په برخه کې د مخه سلیم او اساسي فکر ولري. داسې فکر زمونږ د عقل اختراع نه ده که نه حقایق به د سوفستایانو غوندې په شخصي او محض فردي مقیاس قیاس او اندازه کولای شوای. بناپر دې وایو چې دغه کلي معاني زمونږ د عقلو تر شا حقیقي وجود لري، افلاطون د هغه نوم (مثال) ایښی دی. زمونږ نقشونه او روحونه د مخه تر هغه چې روح په وجود کې ننوزي د مثل په عالم کې یې هستوګنه درلوده او بس له هغه چې روح زمونږ وجود کې ننوت د مثل جهان یې هېر کړ خو کله یې چې نظر په کلي معانیو لکه ښایست او بدرنګۍ ولویږي هغه وخت د هغه مثال یاد ته راولي. داشیاوو ترمنځ ښایست او بدرنګي د مقایسې او مقارنې په اساس درک کوي. د ټولو کلي معانیو ادراک لکه فطانت عدالت او خیر ... په همدې ترتیب

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی، بنا پر دې علم د مثالونو تذکر او یادونه دی او جهل د هغه هیرول دي، او د ژوند تجربې وسیلې دي، چې عقل د هغو په توګه په هغه څه سره چې پخوا د مثال په نړۍ کې ورسره اشنا و متوجه کوي.

د افلاطون په نظر کې مثالونه مادي نه دي،بلکې مجرد معاني دي د هغو د وجود عناصر د هغو له خپله جنسه دي له کوم خارجي څیزو سره یو ځای شوي نه دي.

مثالونه د اشیاوو اساس دی او په کوم بل څیز نه دی ولاړ، بلکې نور څیزونه په هغو ولاړ دي. دغه مثالونه ثابت، ابدي ساکن او کامل دي زمان او مکان يې نه شي محدودولای...

له دغه ځایه افلاطون د خدای تعالی په وجود اعتراف کړی او هغه پیداکوونکی د جهان او د امورو مدبر ګڼي او د دې فکر او ادعا د اثبات لپاره دلایل اقامه کوي، چې له هغو ډېر مهم د نظام دلیل دی، چې وایي:

(جهان د جمال او نظام نمونه ده) په هیڅ صورت امکان نه لري، چې دغه جمال او نظام د اتفاقي علتونو نتیجه او تصادفي وي، بلکې د عاقل او کامل ذات پیدا شوی صنعت دی، چې د نیکیو اراده لري او هر څیز یې د قصد او حکمت له مخې پیدا کړی دی.

د فکري تحول او تکامل له نظره کومې ورځې نه چې انسان انسان شوی او د عقل په توګه له نورو ممتاز شوی زمونږ دا ځمکه او آسمان هیڅکله د یوه برحق خدای له مفکورې فارغ او خالي شوي نه دي او نه به خالي شي. پوهان تل د برحق خدای په لټون کې دي. ځینو یې لاره موندله د ځینو عقل د هغه له تصور نه عاجز شو، ګمراه شول.

د دوی په څنګ کې پوهان فلاسفه بلکې ټول بشریت تصور کوي، چې دا پلنه پراخه نړۍ ناممکنه ده، چې له مطلق عدم نه موجود شي. هر پېل په حقیقت کې د تغیر او تحول له جز نه پرته بل څه نه وي، نو لازم دي چې یوه ازلي او قدیمي ماده فرض شي، چې ټولو موجوداتو له هغه شکل اخستی

(c) ketabton.com: The Digital Library

وي او منځ ته راغلی وي، دغه لومړنۍ ماده د ځينو په نظر اوبه، او د ځينو په نظر هوا وه. ځينې اور او ځينې خاوره معرفي کوي. ځينې دا څلور واړه د موجوداتو منشا ګڼي، ديموکريت چې اتومي مذهب ورته منسوب شوی عقيده لري، چې جهان له متشابه او متجانسو لا يتناهی اتومي ذراتو چې لا يتناهي فضا کې په حرکت دي جوړ شوی دی. د افلاطون له نظر سره مناسب دی چې ووايو : اتوم دومره وړوکی دی چې په ميکروسکوپ هم نه ښکاري، د هغه ليدو ته له (الکتران ميکروسکوپ) نه کار اخيستل کېږي. دغه وړه زره چې په غور وکتل شي داسې نظام په کې ښکاري چې تعجب ورته کېږي. د الکترونو ګرځېدل په خپل مدار او د هر عنصر د الېکترونو ټاکلې شمېر او د هغو د مدارو نظم دليل دی چې يوه پوه، حکيم او لطيف ذات جوړ کړی دی چې هغه خدای پاک دی.

۹_ انکسيمندر :

انکسيمندر فکر کوي، چې مخلوق هر يو د صفاتو لرونکی دی، چې د هغو په توګه له نورو موجوداتو توپير لري نو معقوله نه ده، چې هغه ټول څيزونه د صفاتو او مميزاتو له تفاوت او اختلاف سره له داسې مصدر او اصل منځ ته راغلي وي، چې له هغوی سره د خپلو خاصو صفاتو او مميزاتو له لحاظه متفاوت دي نو له دې کبله معتقد شوی چې : د موجوداتو اصل او منشاء يې شکل او غير متناهي ماده ده.

۱۰_ فيثا غورث :

فيثا غورث عقيده لري، چې د دې جهان اصل او منشاء بايد داسې عام صفت لرونکی څيز وي، چې ټولو مادي او غير مادي څيزونو باندې شامل وي او دا خاصيت په عدد کې موجود دی ځکه د اشياوو بې رنګي، بې بويي، بې خوندي او بې حجمي تصور کيدلای شي، مګر دا نا ممکنه ده، چې داسې يو څيز ومومو، چې د شمېر قابليت ونلري. دا د تجريدي نظريه که څه هم خيالات دي خو بيا هم له مادې منزه او مجرد خدای او برحق

(c) ketabton.com: The Digital Library

خدای رسیدلو ته د انسان له تلاش نمایندګي کوي او د بشر تمایل خدای پېژندنې ته څرګندوي.

کله چې افلاطون غواړي توصیف کړي چې دا جهان خدای تعالی څنګه پیدا کړی عقل یې مشکل سره مخ کیږي نه توانیږي چې له نیستۍ د هستۍ تصور وکړي له دې کبله وايي : اشیا له مادې (هیولا) او صورت تشکیل شوي دي. او صورت له مادې یو ټاکلی څیز جوړوي، ځکه چې صورت د داسې مثال اثر دی، چې اشیاوو ته ټاکلی شکل ورکوي، اوس د خپل مثال صورت په لاس راوړي، چې بې وصفه او بې شکله ماده وي او چا چې د طبیعت مادې ته شکل او د هغې مثال ورکړی او هغه یې له نیستۍ پیدا کړی خدای دی. په هر صورت افلاطون د نورو پوهانو غوندې د خپلې عقلي ناتوانۍ له کبله له مطلقې نیستې د هست کولو تصور د داسې تصوراتو د تایید او تثبیت په طرف کش کړ شو.

١١_ ارسطو :

ارسطو ته چې د لومړي ښوونکي لقب ورکړی شوی د خدای تعالی په وجود عقیده لري خو کله چې غواړي د هغه د وجود له اسرارو معرفت حاصل کړي نو د نورو غوندې ښویدلی دی.

عقیده لري، چې : د معرفت د حاصلولو لپاره حسي ادراک لومړنی قدم دی. دویمه مرحله د تجربه او دریمه مرحله یې فکر (نظري تامل) دی، چې استنتاج او حکم ته پرې رسیږي. دا ټول فکري منطق دی، چې ارسطو د هغو قواعد او قوانین ترتیب کړی او له هغه یې علم منځ ته راوړی، چې د هغه په توګه یې د فلسفې په تاریخ کې د (اول معلم) لقب اخستی دی.

دې ستر مفکر ماده له نیستې تصور نه کړه، بلکې ماده یې قدیمي وګڼله. وې ویل : ماده کوم ټاکلی څیز نه شي کیدلای ځکه چې صورت نه لري. دی ونه توانید ، چې د مادې تعریف وکړي. دومره یې وویل، چې ماده قابلیت او استعداد منل دي یعنې ارسطو د جهان پیدا کیدل د نورو الاتو په شان

(c) ketabton.com: The Digital Library

تفسیر کوي، چې انسان هغه له ټاکلو ماده په ټاکلي صورت او شکل د ټاکلي غرض او هدف لپاره جوړوي.

ارسطو عقیده لري، چې هر شی د لاندې څلورو علتونو په نتیجه کې منځه ته راځي.

مادي علت: هغه ماده ده چې له هغې شی جوړیږي.

صوري علت: هغه صورت دی، چې د هغې په وسیله ماده یو معین شی جوړیږي.

فاعلي علت: هغه علت دی، چې یو څیز جوړوي شکل او صورت ورکوي.

غایي علت: هغه هدف دی، چې د هغه لپاره فاعلي حالت په ټاکلي شکل یو شی جوړ کړی دی.

د مثال په توګه په میز او چپرکټ کې مادي علت لرګی دی. صوري علت د هغو شکل دی، چې لرګي ته یې ورکړی دی او له هغه میز او چپرکټ جوړ شوی دی. فاعلي حالت یې نجار (ترکاڼ دی، چې چپرکټ یې جوړ کړی او غایي علت یې له میز او چپرکټ استفاده کول دي.

بیا ارسطو غایي، صوري او فاعلي علتونه سره خلط کړي ټول یې په یوه علت کې ځای کړي او نوم یې ورته صورت ایښی دی. ویلي یې دي: صوري علت، چې د شي ماهیت معرفي کوي په غایي علت کې نغښتی دی او له هغه سرچینه اخلي ځکه د شي غایه او هدف هغه وخت تحقق مومي، چې صورت له مادې سره یوځای شي. هغه وخت صورت په غایي دلالت کوي صوري او غایي دواړه علتونه له فاعلي صورت موجودیږي ا و د فاعلي علت اثر په غایه او صورت کې څرګندیږي او مادي علت یې چې ماده ده (هیولا) وبلل. ارسطو له (مادې او هیولا) د هغې مادې اراده نه لري، چې مونږ یې فکر کوو ځکه چې زمونږ په نظر ماده کم له کمه جسم وزن او شکل لري اما هیولې د ارسطو په نظر مطلقاً صفت نه لري، بلکې خپل صفات له

(c) ketabton.com: The Digital Library

صورت حاصلوي او د مخه هغه څه شی د وصف او تعریف قابل نه وي، هیولې د ده په نظر غیر له قابلیت او استعداد بل څه نه دي ځکه وایو هغه ماده چې ارسطو یې نوم اخلي عدم او نیستي ده.

ارسطو د خدای تعالی د توحید په برخه کې مبالغه کړې ویلي یې دي خدای باید یوازې یو مخلوق ولري، چې هغه اول فعل دی، ځکه که یو خدای دوه یا درې یا زیات مخلوقات ولري وحدت یې نه پاتې کیږي. ارسطو غواړي اول علت اول سبب او هم تامه علت (کامل) د خدای په حیث وپېژني ځکه دی تصور کوي، چې دا ډول تامه علت باید یو یې هم معطل نه وي نو معلوم باید بې له زماني او حسي تصوري تاخیر او بې له اندک تعطیل او توقف د خپلې تامه علت د تعقیب پسې وي یعنې د خدای او د اول عقل ترمنځ یوه ثانیه زماني فاصله نه پېژني د ده له دې تصور د اول عقل قدم لازمیږي چې خدای بې ارادې او بې اختیاره ښیي او د طبیعت د قواوو غوندې یې د خپلو دندو په اجرا مجبور وګڼي. ارسطو نه پوهیږي، چې خدای ژوندی دی د ټولو مخلوقاتو ژوند له ده دی اراده لري د خیر او شر اختیار ده سره دی کوم ذات چې مرید او مختار نه وي د هغه توحید او تنزیه فروغ نه لري.

د ارسطو د میتافزیکي فلسفې خلاصه دا ده چې جهان له مادي صورت حرکت او محرک سره یې چې خدای دی قدیم دی د ارسطو په نظر کې خدای صوري او غایي علتونه او د دې جهان قوت دی، دی وایي: جهان د زماني په لحاظ پیل نه لري اما خدای د جهان په نسبت قدیم دی لکه مقدمه چې د نتیجې په لحاظ مخکې وي د خدای رابطه له جهان سره د علت او معلول د رابطې غوندې نه ده چې زمان په کې ذي دخل وي او رول په کې ولري، بلکې دا رابطه یوه منطقي رابطه ده: خدای جهان ته وجود ورکړی لکه چې سریزه د نتیجې د وجود باعث کیږي او د مقدمې تقدم په نتیجې باندې فکري تقدم دی نه زماني که د ارسطو ټول اقوال په فلسفه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې مطالعه کړو دې ته رسیږو چې ده په خپل عقلاني نظر او علمي وسعت غوښتل د وجود سر د عقل په وسیله پیدا کړي خو په ډېرو اوهامو، خیالاتو او بې نظمیو کې ولوېد او بې شمېره نفرتونه ترې ولیدل شول.

مثلاً د جهان او حرکت په قدم عقیده لري د (قدرت) په صفت یې توقف کړی دی. د (اراده) صفت یې نادیده پرېښی دی ځینې علوم یې دنیا ته معرفي کړي لکه منطق، بیالوژي او روانشناسی او داسې نور[۲۴].

دلته به د خدای تعالی په وجود د دلیل راوړلو لپاره د گرانو لوستونکو پام د انسان د وجود د معاینې ته واړوو او هغه کې که یوازې د زړه وظیفې ته زیر شو چې ټول بدن ته په یوه شان وینه ورکوي دا نظم او مساویانه ویش په دې دلالت کوي چې دا هغه ذات پیدا کړی چې هغه عادل دی حکیم دی او مقتدر الله جل جلاله دی.

www.melitahrik.com
0777 400 116

۲۴_ سرگذشت ایمان / ۵۲.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خدای پېژندنه د ابي کوریانو
او رواقیانو له نظره

الف ـ ابي کوریان :

د ابیکوریانو او رواقیانو په وخت کې د میتافزیکي وجود نظریه له مادي ماتې سره مخامخ شوه او د شکي نظریو د پیدا کېدلو سبب شوه څو نوي افلاطونیان منځ ته راغلل، چې د جهان د پیدا کیدونکي خدای وجود یې تایید کړ.

۱۲ـ ابي کور :

ابیکور وایي : دنیا کې الوهیت شته دلیل یې دا دی چې دا دنیا د یوه پخواني فکر موضوع ده، چې ټولو انسانانو کې خوره ده او احساس یې موجود کړی دی. څرنګه چې انساني احساس صادق وي نو دا فکر هم صادق دی.

بل : مونږ سره د دایم، قدیم او مسعود وجود (چې طبعاً الهي وجود دی) فکر موجود دی. له بلې خوا هر شی یو ضد لري چې د عالم په وجود کې تعادل راولي. له دې کبله باید د فاني وجود په مقابل کې باقي او مسعود وجود موجود وي. دوی وايي مونږ باید د الوهیت ذات د بهترینو څیزونو مطابق چې مونږ سره وي تصور کړو او فکر وکړو، چې دی له مونږ او زمونږ له کړاو په لرې دنیا کې دی او همیشه دی. څرنګه چې د الوهیت د دنیا مسعودي له مونږ لرې ده په مونږ عنایت نه لري د ده عیشی زمونږ له اوضاع او احوال نه مکدره کیږي .... زمونږ له خیراتو او صدقو نه متاثره کیږي د الوهیت مقام ته د ده د رضا لپاره قرباني وړاندې کول د الوهیت له

(c) ketabton.com: The Digital Library

مقام سره منافات لري، ځکه که الهي ذات په دې عواطفو او مشاغلو مصروف شي د دې سعادت او اطمینان برهمیږي له دې کبله مونږ باید له هغه خاطر جمع اوسو، خوف او وېره له ځانه لیرې کړو.

ابیکور د جهان د پیدا کېدو په هکله د دیموکریت له نظریې پېروي کوي او عقیده لري، چې دا جهان اصل ذرې دی چې ذاتي حرکت لري او د حرکت علت یې په خپل ذات کې دی او دا علت د هغو ثقل دی. ذرات د خپل ثقل په تناسب د پاسه ښکته حرکت کوي، چې دا راښکته کېدو او سقوط په وخت کې لږ منحرف شي او یو بل باندې لګیدلی په نتیجه کې له هغو مرکب څیزونه منځ ته راغلي دي او ټوله زندګی د ذراتو له اتفاقي او تصادفي ترکیب او تالیف موجود شوې ده.

ب ـ رواقیان:

د افلاطون او ارسطو مکتب پسې د رواقیانو مکتب دی، چې د یونان د نورو مکتبو په نسبت یې زیات انتشار درلود، چې ان د یونان د باندې په روم او نورو ځایونو کې هم خپور شوی او مشهور اشخاص یې دا دي:

کانوسیرون، سنیکا مارک، اوربل د روم فاضل امپراطور او ابکتیشی، ایمانویل کانت او داسې نور متاخرین فلاسفه هم رواقي وو. دغه مدرسه هیڅکله منقرضه شوې نه ده. په څلورم هجري لسم میلادي پېړۍ کې اخوان الصفا د رواقیانو ډله وه، چې پټ یې فعالیت کاوه او د شبنامو په صورت کې یې خپل مسلک او عقیده خوروله. دا خلق طبیعي او مادي او په عین حال کې روحي او اخلاقي دي او وحدت الوجودي هم دي.

۱۲ـ جان پول سارتر:

نني وجودیان په فرانسوي وجودي جان پول سارتر راټول شوي چې د مکتب او فکر په لحاظ رواقي او د مشرب په لحاظ ابیکوري دي، رواقي او ابیکوري که څه هم یو د بل ضد دي ځکه چې ابیکور لذت او علم خوښوونکی او تن اسا دی او رواقیان لذت ګریز او زحمتکش دي. رواقیان

(c) ketabton.com: The Digital Library

په عقل قوي د حق او باطل تميز کولو کې شکمن دي. د دوی په عقيده مونږ ته معلومات او پېژندګلوي له محسوسو موجوداتو صادرېږي او مونږ ته د حواسو په وسيله رارسيږي او کلي مدرکات او معلومات هغه افکار دي، چې زمونږ عقلونو هغه د جزيي احساساتو په نتيجه کې ورځني ژوند کې منځ ته راوړي دي په دې اساس عقل د حق او باطل د تميز مقياس نه شي کيدلای، نو دې نتيجې ته رسيږي، چې حقيقت د احساس او د شعور له لارې پېژندل کيږي ځکه چې حقيقي اشياء او موجودات قوي او غير قابل انکار احساس او شعور انسان ته پيدا کوي.

او رواقيان د جهان د پيدا ايښت په برخه کې په يو وخت کې هم خدای پالونکی او هم ملحد دي دوی وايي: د هستۍ په عالم کې غير له مادې بل څه وجود نه لري او هر موجود له دوه عنصرو جوړ شوی يو منفعل او غير متحرک عنصر او بل فاعل عنصر چې مادې ته حرکت او ټول شکل ورکوي دغه عنصر اور دی.

دوی وايي: خدای هماغه اول اور و په حقيقت کې غير له خدای بل شيز چې په شکل او هيئت کې اوروي موجود نه و دا اور په حرکت کې شو يوه برخه يې په هوا بدله شوه او بله برخه يې له هوا په اوبو بدله شوه او له اوبو په خاورې بدله شوه او ټول شيزونه بېرته اور ته ورګرځي خدای د جهان نفس ارواح دی او جهان د خدای جسم دی.

دا مکتب خدای مريد او واجب الوجود ګڼي د خدای په حکمت او عنايت قايل دي.

۱۷_ کليانتيس:

کلينتيس د دې رواقي مکتب پيرو د خدای د اثبات په برخه کې وايي: خويونه او طبيعتونه ايجابوي چې ځينې د ځينو نورو په نسبت غوره وي چې انسان له ټولو بهتر دی خو هغه بيا هم ناقص دی نو لازم دي چې له هغه هم کاملتر موجود وي او هغه عبارت له ذات د خدای تعالی نه دی، چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

کاملترین دی. سربېره پر دې د طبیعت هولناک مظاهر له نیکیو او ښکلا وو سره یې او د انساني نفسي انفعالات د دې مظاهرو او ښکلاوو په برابر کې او وحي او الهام ټول د خدای او وجود دلایل دي، د رواقینو په عقیده چې وحدت الوجودیان مادیونو ته نژدې دي دنیا چې الهي صبغه لري خپلې مادې سره قدیم ده اما نظام یې حادث دی، ځکه کوم تغییرات چې په کې واردیږي د حدوث دلایل دي او دا ټول معقولیت حکمت او هدف مندي والی چې په اشیاوو کې دی مونږ د خدای په وجود معتقد کوي.

رواقیانو عقیده لرله چې اولی پیدا کوونکی یو خدای دی. دې علت او مطلق موجود دی چې عقل او نفس یې په یوه وار پیدا کړی دی او نور مخلوقات یې د دې دوه مخلوقو په واسطه پیدا کړي دي، د دوی په نظر عقل او نفس د ده ابدي جوهر دی.

۱۸ـ شهرستانی:

شهرستاني وایي چې رواقیانو ویل: انسان باید هره ورځ مخ په اینه کې وګوري که بد یې ووینې باید بد کار ونه کړي چې دوه بده یوځای نه شي او که ښه یې ووینې باید هاند وکړي چې هغه په بد سلوک په بدۍ بدل نه کړي.

فکراو عقیده:

دا رنګه د شرق عقاید د غربي شرق میانه او شرق نزدیک عقایدو سره ملاقي شوي بالاخره یونان ته ورسیدل او د یونان د خلکو د خاص استعداد په نتیجه کې یې فکري رنګ واخیست او په تدریج سره فکري جنبه د عقیدې په روح غالبه شوه ځو عقیده له منځه لاړه او فکر د هغې ځای ونیو.

عقیده ځانته استناد په کار لري هاند کوي چې په اتکاء د هغه استناد خپل موجودیت او وحدت وساتي او فکر د عقیدې په عکس خود سره ګڼي، پای بند نه لري. هر طرف یې چې میلان شي مانع یې په مخ کې نه وي له دې کبله وو هر فکر چې هرې خوا ته غوښتل هغې خوا ته به لاړ نو متعدد او په عین حال کې متناقض افکار منځ ته راغلل، دې مکتبو د تعارض او

(c) ketabton.com: The Digital Library

تناقض د عصبیت رنګ اخستی و، هر مکتب به د خپل مکتب په حقانیت متعصبانه اصرار کاوه. حال دا چې فکري مکتب نباید دومره متعصب او متحجر وي په تېره بیا چې دا مکتبونه ټول د علومو ابجد خوانیوو یوه هم د بقا وړتیا نه لرله دې مکتبونو د اینده افکارو لپاره زمینه مساعده کړه. مقدوني حملې دغه مکتبونه له منځه یووړل او داسې افکارو ته زمینه برابره شوه چې مور یې عقیده او دایه یې ایمان او یقین وي.[۲۵]

www.melitahrik.com 0777 400 116

[۲۵]ـ سرګذشت ایمان / ۷۱-۷۳.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خدای پېژندنه
د نویو افلاطونیانو له نظره

۲۱_ فلیون (۲۰۰ق،م – ۲۵۰ق،م):

د اسکندر له یهودیانو یوه تن یونانیانو ته وښودل چې تورات کې یوه فلسفه ده، چې د دوی له فلسفو لوړه ده، له فلیون د مخه د افلاطون مکتب د قبل المیلاد په دوهمه پېړۍ ځینې مترقي ښارو کې تاسیس شو، یوه پېړۍ وروسته د قبل المیلاد اوله پېړۍ کې (نوی فیثا غورث) هم د یوه اخلاقي مکتب په حیث منځ ته راغی. هم دغه وخت اکثرو مفکرینو دغه دوه نوي فکرونه سره ګډ کړي و، په عین حال کې شرقي دینونو هم په کې لار کړې وه، بیا په اولې او دوهمې میلادي پېړۍ کې د خلکو توجه د افلاطون مکتب ته زیاته واوښته په هغه یې خصوصاً په (تیماوس) یې شرحې ولیکلې، کومې چې یهودو له فلیون مخکې په تورات لیکلې وې، دوی تورات د روح سرګذشت باله، چې څرنګه جسم ته په لرې کېدو او نږدې کېدلو خدای تعالی ته لرې او نږدې کیږي؟ دوی د سفراول فصل کې د تکوین تاویل داسې کوي: خدای تعالی اول خالص عقل پیدا کړ، بیا یې د همدې خالص عقل په شکل ځمکې ته نږدې بل عقل (ادم ع) پیدا کړ او هغه یې په حسي (حوا) چې ضروري معاونه یې وه ملګرې کړه.

د فلیون افکار چې بې ترتیبه، متناقض او ډېر اوږدوالی لري د هغو له مطالعې څرګندیږي، چې وایي لومړی اساسي څیز دا دی، چې دنیا پیدا کوونکی لري، چې له دنیا د باندې دی، هغه پیدا کوونکی په دنیا قیمومیت لري، چې عقل یې نه شي درک کولی ځکه چې عقل او حواس د خدای له ادراک عاجز دي. د خدای عنایت هم په مستقیم صورت نه دی باید واسطه یې منځ کې وي، روح هم بې واسطې خدای ته نه شي رسیدلی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دلته سرې پوهیږي، چې فلسفه څرنګه له دین راووتله او څرنګه یو څو وخته له هغه تغذیه شوه، بیا یوه موده له هغه جلا شوه خو استقلال یې پیدا نه کړ. بالاخره له منځه لاړه. اوس بیا غواړي دین سره پیوندہ شي. (بې د فلیون له تایدو بنه څرګندیږي)، دین هم په دې وخت کې فلسفي ته احتیاج درلود ځکه چې په دې وخت کې تورات د یهودو د غیر منطقي تحریفاتو له کبله د موسی علیه السلام دین تقریباً له منځه وړی وه، خو د عیسی علیه السلام په بعثت د خدای تعالی دین تازه او نوی شو، بیا د یهودو د تبلیغاتو له کبله یې دومره استناد ونه کړ، فلیون او نورو یهودیانو سعي کوله، چې خپل دین د عقلي دلایلو له مخې تقویه کړي.

۲۲_ افلوطین (۲۰۴-۲۷۰م) :

افلوطین د مصر او د نوي افلاطوني مکتب له سترو مؤسسینو و، دی یوولس کاله د وثنی امونیوس ماکاس شاګرد وو، دی د نوي افلاطونیانو د مکتب لومړنی وثنی فیلسوف و. د افلاطون فلسفه کې د وجود لپاره څلور ارکان دي. اول رکن یې (واحد) دی، چې نه د کوم څیز صفت کیدلای شي او نه په کوم وصف موصوفیدلای شي مګر چې سلبي صفات وي. دوهم رکن یې نمونه (مثال) دی، چې ذاتي ژوند لري. دریم رکن یې د (عالم روح) دی او څلورم رکن یې (ماده) ده. افلوطین هم دا ډول ترتیب لري خو هغه یې (اقانیم اربعه) نومولي دي، چې (واحد) او پس له هغه درې نور اقنوم یعنې (عقل، نفس او ماده) دي.

نوي افلاطونیان د جهان د پیدا ایښت په برخه کې داسې نظر لري : امکان نه لري، چې دا جهان په خپله منځ ته راغلی وي،بلکې حتماً پیدا کوونکي پیدا کړي دي، چې هغه یو ازلي او ابدي په خپل ځان قایم او له روح او مادې لوړ خدای دی. خدای له هر څیز لوړ او پورته دی او ټول څیزونه یې پیدا کړي دي. دوی وایي څرنګه، چې د خدای او اشیاوو ترمنځ ورته والی نشته. له دې کبله خدای بې له سلبي صفاتو په نورو صفتونو نه شو

(c) ketabton.com: The Digital Library

توصیف کولای؛ خدای ماده نه ده په حرکت او سکون نه شي توصیف کیدلای هیڅ یو صفت ورته نه شو منسوبولای؛ ځکه چې بیا له مخلوق سره تشبیه کیږي او محدودیږي. حال دا چې خدای کامل ذات او غیر متناهي دی هیڅ شي ته محتاج نه دی. زمونږ عقل د هغه له درک عاجز دی. د دوی دا عقیده به تنزیه او تقدیس کې زیات اغراق لري نو په سلبي صفاتو اکتفا درسته نه ده ځکه چې دوی د علم، قدرت او ارادې صفات چې عقلاً خدای تعالی ته واجب دي خدای تعالی ته نه ثابتوي.[۲۲]

[۲۲]_ سرگذشت ایمان / ۷۱-۷۲.

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

خدای پېژندنه
د مسلمانانو فلاسفه وو له نظره

۲۳_ رازي:

د یونان فلاسفه و په تېره افلاطوني نوې فلسفې په خدای باندې کلک ایمان درلود، خو بیا یې هم اوهام او خرافات پرې علاوه کړي و.

رازي وايي: د عقل موجودیت په ځینې ژوو کې چې ښه عملونه کوي د دې دلیل دی، چې پیدا کوونکی شته چې هر شی یې غوره او ښکلی پیدا کړی دی، رازي په دغه ساده دلیل اعتماد لري، چې شک ته په کې هیڅ لاره نشته.

۲۴_ فارابي:

فارابي عقیده لري، چې علم په مطلق تصور او تصدیق سره ویشل شوی دی، نو تصور سره چې څو بل تصور موجود نه وي نه تکمیلیږي. لکه د یوه جسم تصور چې مخکې د هغه د طول، عرض او عمق له تصور نه میسریږي لیکن هر تصور دا روش نه ایجابوي، بلکې دا سلسله باید په یوه تصور منتهي شي، چې فکر هلته توقف وکړي او په هیڅ بل تصور مسبوق نه وي لکه تصور د وجود، وجوب، امکان.

فارابي موجودات دوه نوع ګڼي. ممکن الوجود او واجب الوجود، که ممکن الوجود، غیر موجود تصور شي کوم ممانعت په کې نشته ځکه چې وجود یې له علت مستغني نه دی او که ممکن الوجود موجود تصور شي هغه وخت د بل موجود په توګه واجب الوجود کیږي، او که واجب الوجود غیر موجود تصور شي دا محال دی ځکه چې واجب الوجود خپل وجود ته علت نه لري د بل موجود په توګه نه موجودیږي، بلکې په خپل ذات قایم

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی او ممکنات چې یو لـه بله علت او معلول وي بناءً متناهي وي پـه بل عبارت تسلسل په کې جائز نه وي او د دور مفهوم هم په کې مـورد نـه لـري، نو حتماً بايد پـه واجب الوجود چې لـومړنی موجود او د اشياوو د وجـود اولـين سبب دی منتهـي شي، او اول وجـود او لـومړنی سبب خدای تعـالی دی.

فارابي وايي : خدای تعالی تـر ټولـو موجوداتـو کامـل دی، زمـونږ علم او معرفت د ده په مورد کې په هر لحاظ بايد کامل وي، خو مـونږ د مـادي اړخ لرلو له کبله په خپل محدود معلومات او معارف د هغه له ادراک عاجز يو.

۲۵ـ بلخي ابن سينا :

ابـن سـينا وايـي حيـواني ادراکـات پـه ظـاهري او بـاطني ويشـل شـوي. ظاهري پنځه حواس دي او باطني (مصـوره) قـوه ده، چې د حسـي ادراکـاتو خزينـه ګـڼل کيـږي. بلـه (واهمـه) قـوه ده، چـې د محسوسـاتو هغـه اړخ درک کوي، چې د حواسـو پـه توګـه نـه درک کيـږي. د مثـال پـه ډول پسـونه داسـې قوه لري، چې په هغه د دښمن عداوت درک کـوي حال دا چې د لـيدو حس يـې پـه تنهـايـۍ نشـي درک کـولای. بلـه (حافظـه) قـوه ده او د ټولـو ځيزونـو خزينه ده، چې په واهمه درک کيږي. بله (مفکره) قـوه ده، چـې امانتونـه او د مصدري او حافظې يادابښتونه د هغـې پـه تصرف کـې دي. ځينـې د هغـو لـه ځينو نورو سره يوځای کوي او ځينې نورې د هغو يو له بله جدا کـوي. د ابـن سينا له نظره حس (خالصه معنا) درک کولای نه شي او د دې تـوان نـه لـري، چې صورت بـدون لـه مـادې او بـدون لـه رابطـو د مـادې لکـه کـم او کيفيـت، مکان او زمان ... وپيژني، يوازې انساني روح دی، چې ثابت مفاهيم د هغـه له بيګانه او نااشنا ارتباطاتو لري. د داسې قوې په وسيله چې (فطري عقل) ورته وايي تصور کوي. محسوس د محسوسوالي په لحاظ معقـول کيـدلای نه شي او معقول په اعتبار د معقولوالي يې محسوس کيـدلای نـه شـي. دی وايي : حس د خلق په عالم يعنې په کايناتو کې تصرف کـوي او عقـل د امـر

(c) ketabton.com: The Digital Library

په عالم کې تصرف لري او څه چې د خلق او امر له عالم پورته وي له حس او عقل دواړو مستور او پټ دي. له دې کبله د خدای تعالی د ذات پېژندلو ته لاره نشته. هغه چې د پېژندلو د معرفت وړ وي د خدای تعالی صفات دي، عقول دومره صلاحیت نه لري، چې د خدای تعالی په اعمالو او د پیدا کېدلو په اسرارو، حکمت او تدبیر، قضا او قدر یې قضاوت وکړي.

دی وایي : د خدای تعالی د وجود د اثبات دلیل د ده په مخلوقاتو کې باید ونه لټوو، بلکې لازم دي چې د لومړني موجود (واجب الوجود) دلیل له هغه څه چې موجود دي او له هغه څه چې وجود یې عقلاً جایز وي استنباط کړو ... په دې ډول د اول موجود اثبات ته غیر له فکر کولو او تامل په ده کې بل څیز ته غیر له ده احتیاج نشته. که څه هم مخلوفات د ده په وجود دلیل دی، مګر لومړنی استدلال غوره او محکم دی. دا دواړه ډوله دلیلونه د خدای تعالی په دې فرموده کې موجود دي : (سنریهم ایاتنا فی الافاق و فی انفسهم حتی یتبین لهم انه الحق، او لم یکف بربک انه علی کل شیءٍ شهید.) [۲۷] ژر به خپل ایاتونه په مخلوقاتو او ځانو کې یې پرې ووینو څو چې د ده حقانیت ورته څرګند شي ایا رب ته دې کافي نه ده، چې د هر څه مشاهده کوونکی دی؟

۲۲_ ابن مسکویه :

ابن مسکویه وایي : د موجوداتو خالق څرګند او پټ دی. څرګند په دې دی، چې حق دی او حق واضح او روښانه وي. اما پټ په دې دی، چې زمونږ عقلونه یې د هیولایي پردو د تراکم په نسبت چې د ده او د پروردګار د ذات د حقیقت ترمنځ حائل شوي د هغه له درک ناتوانه دي. خدای پاک ټول څیزونه له نیستۍ اختراع کړل؛ ځکه چې که هغه یې له کوم موجود څیز موجود کړی وای بیا به ابداع او اختراع مفهوم نه درلود. ... ابن مسکویه

---

[۲۷]. فصلت / ۵۳.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فکر کوي، چې انسان تل مخ په وړاندې ځي د ذکاوت او د فکر او نظر د صحت په لحاظ د تکامل په لوري حرکت کې دی. څو اعلی افق ته ورسیږي او یو له دې دوه مقامو ترلاسه کړي کوم، چې د دایمي فکر او نظر له کبله حقایقو کې موجود دي، چې د خدای احکام او امرونه ورته روښانه شي یا بې له دې چې فکر او نظر په کار واچوو او بې له سعي او تلاش د خدای له لوري ورته واضحه شي، لومړی مقام فیلسوفانو ته او دوهم پېغمبرانو ته چې د خدای فیض او رحمت یې نصیب شوی ثابتیږي.

انسان کله د عقل او سوچ صحیح نظریه وسیله د ازلي او ابدي د کمال په صفاتو متصف یوه خدای په وجود ایمان راوړي او شریعت هم دا ډول خالص عقلي ایمان له مؤمنانو غواړي، خو بیا هم په دې تحلیل د نبوت اړتیا پرې نه پوره کیږي ځکه چې له سوچ کولو دا ډول ایمان راوړونکي ډېر کم او نادر دي نو بناء پر دې د ټولو خلقو ترمنځ د تبلیغ او دعوت لپاره نبوت او رسالت لازمي او ضروري دی.

۲۷_ ابن خلدون:

ابن خلدون وايي: محسوسات د ادراک او معرفت منبع او منشاء دي او ټول خبرې کوونکي او غیر خبرې کوونکي ژوي په دې حسي ادراک او معرفت کې شریک دي، خو انسان د هغه معرفت په وسیله چې له محسوساتو مجرد دی له نورو ژویو توپیر لري خو سره له هغې هیڅوک د امورو له مبادیو او د هغو له ترتیب خبر نه دي ځکه چې ذکر شوي مبادي داسې امور دي چې هغه خدای تعالی په فکر کولو کې ودیعت ایښی دی. ځینې هغه ځینې نور تعقیبوي او پیروي یې کوي او انسان یې د پېل او پای له پېژندلو عاجز دی او پوهان غالباً له ظاهري طبعي اسبابو مطلع دي او ابن خلدون د ذاتي څیزونو د حقایقو پېژندلو کې د عقل قوه ناتوانه ګڼي او د عقل دغه ناتوانۍ د ده په نظر عقل او معرفت ته کوم عیب نه متوجه کوي بلکې د ده په نظر عقل صحیح او سلیم مقیاس او میزان دی. احکام

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې يقيني او غير قابل انکار دي، خو داسې تصور دې ونه شي، چې وحدانيت پورې مربوط امور د اخرت ورځ، د نبوت حقايق، الهي صفات او هغه څه چې د انسان له توان وتلي دي د عقل په توګه به سنجش شي، ځکه چې داسې تصور محال د تحصيل طمع ده، عقل د وجود يوه ډېره وړه زره ده. څرنګه خدای او صفات يې په برکي نيولي شي؟

په هر تقدير ابن خلدون د هستۍ په برخه کې د (حدوث) په مشهور دليل تکيه کوي. وايي: د جهان حدوث، ذوات وي که افعال مخکيني اسباب او علتو ته اړتيا لري او دا ټول قبلي سببونه نوي پيدا شوي دي ځکه چې نورو سببو او علتو ته احتياج لري، په دې ترتيب اسباب پرله پسې له يوه سبب بل سبب پورې ارتباط پيدا کوي، ځو چې په پای کې مسبب الاسباب يا د ټولو اسبابو پيدا کوونکی لا اله الا هو باندې منتهي شي.

۲۸_ ابن طفيل:

ابن طفيل د معرفت، وجود او په خدای تعالی د ايمان په فلسفه کې لاندې حقايق اثباتوي:

الف: - د هغو مرحلو توضيح چې عقل هغه د معرفت په لاره کې له جزيي محسوساتو تر کلي افکارو پورې په تدريجي صورت تيروي.

ب: - بشري عقل بې له تعليم او رهنمايۍ د صادقو دلائلو موجوده آثارو او د مخلوقاتو د دلايلو له مخې د خدای تعالی د معرفت او ادراک قادر دی.

ج: - عقل کله د استدلال د لارو په طی کولو کې عجز او ستومانيو سره مخامخ کيږي په تېره بيا چې غواړی مطلق ازليت مطلق عدم، غير متناهي والی، زمان، قدم او حدوث او د هغو نظائر تصور کړي.

د: - ممکنه ده، چې قدم يا حدوث عقل ته راجع وي، خو د هر يوه نتيجه د خدای تعالی د وجود د اثبات متضمنه ده.

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

هـ : - انسان د عقل په توګه کولای شي د علمي او اجتماعي اخلاقو اصول او د فضایلو اساسات وپېژني او ځان په هغه سم برابر کړي.
و : - د اسلامي شریعت اوامر او لارښووني او د سلیم عقل معارف او مدرکات د حق، خبر او ښکلا په برخه کې یو بل سره هیڅ اختلاف نه لري.
ز : - کومه لاره چې شریعت خلقو ته وضع کړې د هغې تعقیب کې حکمت دی، دوی سره یې د دوی د عقلو په سویه صحبت کړي. دوی یې د الهي حقایقو او اسرارو په کشفولو نه دي مکلف کړي، د خلقو کامل خیر په هغه څه کې دی، چې د شریعت مدد کول پرې لازم شوي وي او تعمق په کې ترک ګڼل شوی دی.

۲۹_ امام غزالي : [۲۸]

امام غزالي چې په حجة الاسلام ملقب دی د پخوانیو فلاسفه وو نظریات یې مطالعه کړي او په ډېر عالمانه او معقول صورت یې رد کړی دی د هغو نظریات د خدای تعالی او د انسان په برخه کې چې د فلسفي اصلي موضوع ده. په (مقاصد الفلاسفه) نومې کتاب کې په هغه ډول چې دوی ویلي په تفصیل بیان کړي. بل کتاب یې د هغو د نظریاتو په رد کې د (شهامت الفلاسفه) په نوم ولیکه او د هغو واهي او خیالي نظریات یې په کې رد کړي دي. وروسته یې د (المنقذ من الضلال) په نوم کتاب ولیکه. په هغه کې یې سمه د نجات لار ترسیم کړې، چې دلته یې صرف د خبرو نمونه په لاندې ډول رانقل کوو :

امام غزالي ارسطو او الهي فلاسفه مخاطب کړي ویلي یې دي : تاسې د خدای په وجود اعتراف کړی او ټول د کمال صفات ده ته منسوبوئ اما د دې په څنګ کې د جهان په قدم هم معتقد یئ. وایئ : جهان له ازله خدای تعالی سره یوځای و، د هغه تابع او معلول دی او د زمان له لحاظه هم هغه

---

۲۸. امام غزالي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډول چې معلول تابع د علت دی موافق دی او له هغه متاخر نه دی، بلکې خدای تعالی له جهان د اسې قدیم دی لکه چې مقدمه یې پر نتیجې قدامت لري. په بل تعبیر وایي خدای له جهان له حیث د ذات او رتبې قدیم دی نه له حیث د زمان.

او تاسې وایئ ممکن نه دي، چې حادث له قدیم صادر شي او په هغه صورت کې چې د جهان صدور د زماني له لحاظه پس له خدای صورت موندلی، هغه وخت باید دغه صدور یو مرجح ولري، د دې ترجیح ایجادگر څوک دي؟ او ولې یې مخکې له دې هغه ایجاد او احداث کړي نه دي؟ او عدم ایجاد د قدیم په عجز او توانمندۍ او د حدوث استحالي ته نه راجع کیږي او نه ویل کیږي، چې پخوا غرض او هدف موجود نه وو، وروسته موجود شو. همدارنگه نه پیدا کیدښت د ارادې فقدان ته راجع کیدلای نه شي ځکه چې د قدیم ذات د ارادې حدوث محال دي.

غزالي وایي: له قدیم نه د حادث صدور د الهي فلاسفه وو په نظر لرې بریښي، ولې بې له دې چې په حادث امر اعتراف وکړي. بله چاره نه لري ځکه چې د جهان موجودات ټول حادث دي. ځانته سببونه لري او د حوادثو اتکا او اعتماد په غیر متناهي صورت په نورو حوادثو محال کار دی. هیڅ عاقل شخص هغه نه شي منلی ځکه چې تسلسل ته رسیږي، بناءً حوادث او نوي پیدا شوي څیزونه حتماً په یو طرف منتهي کیږي، چې تسلسل پرې پایان مومي او له حوادثو هاغه طرف ته خامخا قدیم دي، بناءً د حادث صدور له قدیم ځینې د فلاسفه وو د خپل قانون او قاعدې له مخې جایز دي.

فلاسفه وایي: له خدای تعالی د جهان صدور ضروري دي او غزالي د دوی د دې مفکورې په مورد کې وایي: ضروري صدور ته (فعل) نه ویل کیږي، څوک چې وایي: څراغ نور خوروي. دا خبره یې قانوني نه ده ځکه چې فاعل صرف په دې خاطر چې د ایجاد سبب شوی فاعل نه گڼل کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بلکې فاعل هغه وخت فاعل دی، چې فعل او عمل له هغه د (ارادې او اختیار) له مخې له هغه صادر شي او له علت نه د معلول صدور هغه وخت ضروري دي، چې معلول علت سره مساوي وي. حال دا چې د خدای او د متغیر جهان ترمنځ هیڅ قسم مساوات نشته، چې جهان په ضروري صدور له هغه منځ ته راشي، قدرت او اراده د خدای تعالی له کمالیه صفاتو خورا عمده صفات دي ځکه چې اراده یو داسې صفت دی، چې د هغه په توګه یو له ضدینو بل څه شی نه تمیز کیږي، اما د قدرت نسبت ضدینو ته (ایجاد او عدم) مساوي دي، بناءً باید داسې صفت موجود وي، چې یو له ضدینو ته تخصیص ورکړي او دا صفت اراده ده، نو اراده د کمالي صفاتو له جملې ده، چې عقلاً یې اثبات خدای تعالی ته واجب دي او له عدم نه ایجاد یوازې د قدرت په واسطه منځ ته نه دی راغلی، بلکې د قدرت لپاره اراده هم ضروري ده. څو چې ایجاد ته تر عدم ترجیح او امتیاز ورکړي، نو هیڅ مستحیل نه شته، چې وویل شي: جهان د قدیمي ارادې په وسیله په موقع او فرصت کې موجود شوی دی، چې د هغه وجود یې غوښتی دی او د عدم استمرار یې تر هغه وخته دوام درلود، چې د قدیم ارادې د هغې اقتضاء درلوده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خدای پېژندنه
د غرب د معاصرو فلاسفه وو له نظره

۳۰_ لاینبتز :

لاینبتز د وجود په برخه کې ایجاد له عدم او ایجاد کوونکی داسې نظر لري او دا عیناً د فارابي، ابن سینا ، دیکارت او جان لاک نظر دی، خو د لاینبتز ایمان ډېر قوي او بیان یې زیات ښکلی دی.

هر عقلي حقیقت، چې د هغه اثبات یا نفي د عقل له لارې کیږي، د هغه اثبات او نفي کې عقل هرو مرو په دوه مبداء وو ، عقلي، اساسي ضروري اعتماد لري، یوه د تناقض مبداء او بله د کافي علت مبداء، ځکه د هغه څه چې تصور یې کوو یا ممکن یا مستحیل یا واجب وي او هر هغه څیز چې د وقوع تصور یې عقلي تناقض منځ ته راوړي هغه څیز (مستحیل) دی او څه شی چې د وقوع تصور یې عقلي تناقض منځ ته نه راوړي هغه څیز (ممکن) دی او څه شی چې د عدم وجود تصور یې د عقلي تناقض باعث کیږي هغه څیز (واجب) دی.

همدارنګه هر واقعیت، چې مشاهده کوو د علت او معلول ضروري قانون په اساس حتماً ځانته علت لري، چې د هغه د وقوع او ایجاد سبب دي او دا علت باید د معلول د وقوع لپاره (کافي) وي، ځکه چې د وجود عدم د عقلي تناقض (کافي علت) منځ ته راولي او د دې دوه مبداؤ (د عقلي تناقض مبداءا و د کافي علت مبداء) په اساس د (ممکن) معرفت او پېژندل او د (واقعیت) تحلیل مونږ ته میسر کیږي.

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاینبتز د خدای د وجود او له عدم د جهان د ایجاد دفکر په برخه کې وايي:

د خدای وجود او له عدم د جهان د ایجاد د تصور مفکوره عقلي تناقض نه لازموي. که څه هم عقل له عدم نه د جهان د پیدا کېدلو تصور نه عاجز او ناتوان نه دي. پس له هغه واقعیت انتقال کوي وايي: واقعي جهان چې محسوس او موجود دی په خپله یې خپل ځان نه دی پیدا کړی ځکه چې اعتراف کول په دې چې جهان خپل ځان پخپله پیدا کړی وي تناقض لازموي، له دې کبله جهان په خپل وجود کې (کافي علت) ته اړتیا لري او بې له هغه موجودیدلای نه شي، د واقعي جهان وجود له دې کامل او متناسب نظم او نسق سره ایجابوي، چې د هغه وجود (کافي علت) کامل قدرت او حکمت ولري او په کمالیه صفاتو موصوف وي. دا کافي علت واجب الوجود خدای دی چې له هغه انکار عقلي تناقض لازموي. [۲۹]

لاینبتز چې په خوشبیني شهرت لري جهان په نهایي کمال کې تصور کوي، او د کافي علت د مبداء په اساس د دې جهان محکم نظم او تام جمال د پروردګار په کمال استدلال کوي او د پروردګار کمال د دې جهان د کمال او افضلیت دلیل ګڼي او وايي: دا جهان ډېر غوره جهان دی، چې عقلاً یې تصور ممکن دی. لیکن جهان ته باید په محدود وخت او زمان کې د یوې معینې حادثې په نظر ونه ګورو، چې یوازې شرارت چې په یوه حادثه کې موجود وي سترګو لاندې ونیسو او له نورو ټولو ښېګڼو او ښکلاوو یې سترګې پټې کړو، بلکې د تمام حکمت ادراک او پېژندنه یا پېژندلو لپاره لازم دي چې افاقي عام او تام نظر ولرو څو درک کړو هغه څه چې مونږ هغه ابدي شر تصور کوو د هغه وجود د خیر رسیدلو لپاره ضروري او لازمي دي.

---

[۲۹] ـ سرګذشت ایمان ...ص ۱۸۹-۱۹۰.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳۱_ جاحظ:

جاحظ د لاینتبز له پیدا کیدلو نه پېړۍ مخکې وفات شوې وو هغه په دې مورد کې ویلي :

د دنیا له پیدا ایښت نه تر وروستي عمر پورې یې له خیر سره د شر، مضر سره د مفید ، نفرت راوړونکي سره د خوشحالۍ راوړونکي او تیټ سره د جیگ، زیاتوالي سره د کموالي په خلطیت کې مصلحت مستور دي، که جهان کې یوازې شر وای دخلکو له اوږو تکلیف سقوط کاوه د اسبابو او علتونو فکر کول له منځه تلل او د هغو په انعدام حکمت هم منعدم کیده، کله چې اختیار او انتخاب نه وي تمیز له منځه ځي، عالم او پوه د تصدیق، توقف او تعلیم قدرت له لاسه ورکوي علم او پوهه له منځه ځي. د ضرر د دفع او د منفعت د جلب د تدبیر دروازه بندیږي په مصیبت صبر ا و په نعمت شکر به نه وي. د بیان برتري او د درجې او مقام رقابت له منځه ځي، خوښي، کامیابي او د بریالیتوب افتخار نابوده کیږي، حق پرست د حق کرامت او عزت او د باطل پیرو به ذلت او باطل نشي درک کولای. هغه وخت هیلې په زړه کې مري او هغو ته د رسیدلو امید وجود نه لري ... پاک او منزه دی هغه ذات، چې د هغو منافع یې نعمت گرځولی او د هغو اضرار یې ډېرو لویو منافعو ته راگرځولی دی...

ټولو کې کامل مصلحت دی او د هغه له یوځای کېدلو یې تمام نعمتونه پیدا کړي دي.

۳۲_ کانت :

کانت وایي : زمونږ عقلونه د خدای جل جلاله وجود ا و د هغه موجودات مني ځکه چې د الوهیت د نفي فکر عقلي تناقض منځ ته راوړي.

کانت د بحث او مناقشې په پای کې دې نتیجې ته رسیدلی دی، چې : د عقل وظیفه د حسي پدیدو په دائره کې منحصره ده. او د (حدوث) او (وجوب) دلایل د (علت) په قانون او عقلي حکم (چې غیر نهایي تسلسل د

(c) ketabton.com: The Digital Library

صورتو په عالم کې واقعات او حوادث او ممکنات مستحیل ګڼي) ولاړ دي. دغه دلایل ایمان په شک او تردد کې اچوي... له دې امله د ده په فکر د دې دلایلو او د نظري عقل له لارې استدلال په وجود سخت دی بل عقل یې چې (عملي عقل) یې بللی اختراع کړی دی چې له هغه یې مقصد (ضمیر) دی. نو ده د عملي عقل په وسیله د خدای تعالی په وجود استدلال وکړ او ویې ویل :

مونږ د خپلو نفسو په اعماقو کې قوي او غیر قابل انکار شعور لرو، چې مونږ ته په خیر او نیکي کولو امر کوي او له شر او بدیو مو منع کوي او د ګناه کولو په موقع کې مو توبیخ او تهدیدوي. دا شعور د کانت په نظر له تجربې او احساس څخه نه دی پیدا شوی ځکه چې حواس غیر له ظاهري موجودو اشیاؤ نور څه مونږ ته نه رانقلوي او په خارجي موجوداتو او اشیاوو کې څه شی چې د ضمیر ملامتي او تهدید وګڼل شي وجود نه لري. دا شعور د نظري عقل محصول هم نه دی ځکه چې د نظري عقل دنده حسي ادراک او د هغه نقلول عقلي ادراک نه دی نو دا قوي واضح او غیر قابل انکار شعور له کومه ځایه راځي؟

کانت دغه شعور چې خلک ورته ضمیر وایي (عملي عقل) بولي او وایي :
دا شعور زمونږ د نفس او روح اخلاقي نظري قانون دی؛ ذکر شوي عقلي ادراکات مونږ ته د خلکو د خیر او منفعت په لاره کې په اقدام او د مخاطرو تسخیر او قربانۍ ګاللو امر کوي.

کانت په خپل استدلال کې پرمخ تللی له دې اخلاقي قانون د ارادې په ازادۍ استدلال کوي، او د ارادې آزادۍ اخروي ژوند کې د نفس د بقا دلیل نیسي او د جزاء د ورځې دلیل یې ګڼي او د جزاء له ورځې د عادل جزا ورکوونکي په وجود استدلال کوي. کانت په دې ترتیب لکه چې د دې ایت په مفهوم تمسک کړی وي چې فرمایلي یې دي :

(c) ketabton.com: The Digital Library

"افحسبتم انما خلقناکم عبثاً و انکم الينا لا ترجعون" ژباړه : ايا نو د تاسې پيدا کول مو چې کړي عبث يې ګڼئ او تاسې به ما ته رجوع نه کوئ؟

۳۳_ ديکارت :

ديکارت د فلسفې مسير ته تغير ورکړی او د هغه قواعد يې تجديد کړي دي. د خالق د وجود د استدلال لاره يې داسې تعقيب کړې ده، چې د مخه تر دې په هغې لارې څوک نه وو تللي، ده وغوښتل، چې خپل نفس له جسمانيت مجرد کړي او پس له هغه د خپل نفس او روح په داخل کې د هغه له خارج حقيقت ولټوي، په همدې ترتيب ديکارت د کايناتو وجود د هغه له صانع څخه نه غواړي يعنې د تعليل لاره نه وهي او دنيا سره د هغې د عللو او اسبابو له لارې کوم ارتباط نه نيسي تنها خپل نفس ته متوجه کيږي غواړي چې د هغې مخفي او غامض کونجونه ورته رڼا شي.

ديکارت د خدای تعالی په وجود درې دليلونه راوړي، چې ټول نفسي او روحي دلايل دي، چې په لاندې ډول يې وړاندې کوو :

۱_ زه چې د خپل شعور په توګه په خپل ځان کې ځينې کمبوتې وينم تل دا احساسوم، چې بايد يو کامل واجب الوجود ذات موجود وي، دغه شعور هم په ما کې هغه کامل ذات غرس کړی دی، چې د کمال په ټولو صفاتو متصف دی او هغه مقدس ذات خدای تعالی دی.

۲_ ما خپل ځان په خپله نه دی پيدا کړی، که ما دا کار کولای شوای نو ټول کمالي صفات مې خپل ځان ته ورکول، نوزه د بل ذات مخلوق يم، چې هغه ذات بايد د ټولو کمالي صفاتو لرونکی وي.

۳_ ما سره د کامل ذات په وجود شعور دی او زما دا شعور په قوت يقيني والی خپل کې له دې کم نه دی، چې : د مثلث د زاويو مجموعه له دوه قايمو سره مساوي ده، نو بنا پر دې هيڅ شک نشته چې خدای شته دی.

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

لنډه دا چې دیکارت د خدای تعالی د وجود د اثبات او دا چې هغه تعالی د ټولو کمالیه صفاتو څښتن دی له ځان نه پیل کړي وایي: زه څه شی پیدا کړی یم؟ ما خپل ځان په خپله نه دی پیدا کړی؟ که نه ټول کمالي صفات چې زه یې نه لرم ما ځان ته ورکول نو زما خدای د کاملو صفاتو والا دي، او زما وجود، د خدای تعالی په وجود او صفاتو یې روښانه دلیل دی.

۳۴ـ برګسن:

برګسن د مادي مکتب د پیروانو نظر (چې د موجوداتو پیدا کیدل یې د تصادف تابع ګڼلی او طبعي انتخاب یې ګڼي) باطل شمېرلی. ویلي یې دي: زمونږ عقل څرنګه تصدیق کولای شي، چې د باصرې حس ټولو ژویو کې د تصادف له لارې او د طبعي انتخاب له مخې ایجاد او د کمال حد ته رسیدلی وي، که طبعي انتخاب په تصادف ولاړ وي، د طبعي انتخاب پیروان تصور کوي، چې ژوي له مختلفو تاثیراتو لاندې راځي لکن عین هغه څه چې یوه ژوی ته رسیږي نورو ژویو ته نه رسیږي نو مؤثره عواملو کې اختلاف حتماً وجود لري او په نتیجه کې تکوین او د باصره حس اختلاف حتمي او لازمي دي، بناء پر دې معقوله نه ده، چې د ټولو ژویو د باصرې حس تکوین او تحول د تصادف له امله په یوه شکل او صورت پای ته ورسیږي.

برګسن د زوجیت د نظام په برخه کې وایي: د ثبات لاره، چې کاملاً د ژویو له روش فرق او اختلاف لري طی کوي، دا دواړه د ژوند له لارو او روشو صرف په یوه لاره کې یو له بل سره اتفاق لري، چې هغه لاره او روش تناسل دی، څه ډول ژویو اتفاق او تصادفاً نروالی او ښځه والی اختراع کړ؟ ثبات هم په څه ډول د هغې د تصادف او اتفاق له لارې د ژویو سیر د تناسل په عملیه کې وموندلی شو؟

نه هیڅ کله نه دغه واهي او وهمي دلیل، چې طبعي انتخاب نو میږي مستحیل دی، د دې اساسي او زبر بنا اتفاق به د تناسل په عملیه کې وي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

تحول د خارجي مؤثراتو د قوي تابع نه دی، بلکې د ژوند د قوي تابع دی، چې پیدا کوونکی یې خدای تعالی دی.

په عقل څرګندیږي، چې ټول جهان او اجزاء حادث او نوی پیدا شوی دی. همدارنګه ټول جهان له ټولو موجوداتو سره یې له یوه صورت بل صورت ته په متداوم تغیر کې دی او هر شی چې له یوه صورت بل صورت ته په تغییر کې وي هیڅکله د اصلي ازلي او قدیم صورت لرونکی نه شي کیدلای ځکه چې که د ازلي او قدیم صورت لرونکی وای د تغییر وارد بدل به په کې مجاز نه و.

په غیر نهایي تسلسل د صورتو او اشکالو اعتراف عقلاً محال دی. بنا پر دې حتمي ده، چې په یوه حد او نقطه توقف وشي ووایو، چې دغه څیز متغییر په پیل کې که شکل او صورت نه درلود او هغه وخت موجود هم نه و ځکه چې صورت: شکل، حجم، وزن، رنګ بوی او طعم لري او کله چې یو څیز دغه ټول څیزونه له لاسه ورکړي په حقیقت کې خپل وجود له لاسه ورکوي.

په دې اساس دې متغییرې نړۍ وجود نه درلود وروسته پیدا شوې ده له دې کبله حادث او نوې پیدا ده او عقل د بدیهي قانون په استناد څرګند حکم کوي، چې هر حادث او نوپیدا حتماً د خپل حدوث د پیدا ایښت لپاره یو سبب لري او سبب جائز نه دی، چې خپله هم حادث او نوی پیدا وي، ځکه چې په هغه صورت کې بل سبب ته محتاجیږي او د غیر نهایي اسبابو تسلسل عقلاً مستحیل او ممتنع دی نو بنا پر دې د دې نړۍ صنعتګر خلاق د دې نړۍ حتماً قدیم او ازلي دی، دغه صنعتګر خدای پاک دی، چې جهان یې له مطلق عدم نه پیدا کړی دی.

د وجوب د دلیل په برخه کې فارابي، ابن سینا، دیکارت، لاک، لاینبتز او نورو صحبت کړی دی باید متذکر شو چې عقل بداهتاً حکم کوي، چې وجود له درې حالاتو خالي نه دی (امکان، استحاله او وجوب) یعنې هر

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

 څيز به يا ممکن الوجود وي يا مستحيل الوجود او يا واجب الوجود، عقل وايي: دا نړۍ د (ممکن) له نوع ده او ممکن رجحان ورکوونکي ته اړتيا لري، چې وجود ته يې په عدم ترجيح ورکړی او هغه له امکان د فعلي وجود لوري ته راکاږي، او مجاز نه ده، چې ايجاد کوونکی هم ممکن الوجود وي، ځکه چې بيا په هغه صورت کې بل ايجاد کوونکي ته اړ کيږي او موضوع تسلسل ته (چې مستحيل العقلي ده) پرمخ ځي نو بنا پر دې د نړۍ پيدا کوونکی بايد حتماً واجب الوجود وي، او جائز نه ده، چې د نړۍ پيدا کوونکی دې د (ممکن) له جنس وي ځکه چې په هغه صورت کې ممکن واجب الوجود کيږي او دا تناقض چې عقلاً مستحيل دی، داسې تصور له يوې خوا نقيضين (امکان) او (وجوب) يو ځای کوي له بلې خوا (دور) پېښوی داسې، چې سبب لپاره د مسبب او مسبب لپاره سبب علت ګرځي او دور عقلاً مستحيل دی، بنا پر دې دا ممکنه نړۍ په خپل ځان قايم او واجب الوجود بنفسه پيدا کوونکي ته اړتيا لري او هغه خدای تعالی دی.

ديکارت په ساده ډول ويلي: زه موجود يم، چا زه پيدا کړی يم، ځکه چې ما خپل ځان په خپله نه دی پيدا کړی بنا پر دې زه حتماً خالق او پيدا کوونکی لرم دغه خالق چې خدای پاک دی حتماً واجب الوجود دی.

۳۵_ پاسکال:

پاسکال وايي: مخکې له هغه چې زه پيدا شوم که زما مور مړه شوی وای نن ورځ زما موجوديت ناممکن و، له دې کبله زه واجب الوجود موجود نه يم، زما وجود ته د واجب الوجود وجود ضروري دی، چې زما وجود وربانديې اعتماد وکړي او دغه واجب الوجود د الله تعالی دی.

د (کافي علت) په برخه کې چې د تناقض د مبداء په اساس (لاينبتز) ورته ملتفت شوی دی ويلای شو، چې عقل د ټولو هغو څيزونو (چې تصور کې ځائيږي) په برخه کې حکم کوي، چې هغه څيز به يا ممکن يا مستحيل يا واجب وي او دا واقعي مادي نړۍ د (ممکن) له نوع ده او هر واقعيت چې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ممکن له نوع وي د خپل وجود او وقوع لپاره حتماً کافي علت ته اړتیا لري ځکه چې موجوده نړۍ په خپله خپل ځان نه دی پیدا کړی او دا تصور چې جهان (نړۍ) به خپل ځان په خپله پیدا کړی وي. عقلي تناقض منځ ته راولي او دغه کافي علت باید نهایي علم، قدرت، حکمت او ټول کمالیه صفات ولري ځکه چې غیر له هغه (کافي) نه شمېرل کیږي او دغه کافي علت چې جهان (نړۍ) یې موجوده کړې خدای تعالی دی.

د ابن رشد په نظر کې (د نظام دلیل) چې د (عنایت او اختراع دلیل) نوم یې ورباندې ایښی دی په نسبت د حدوث او وجوب د دلایلو غوره والی لري ځکه چې دغه روښونه مرکب دي. متعدد او ډېر مقدمات لري خو د نظام دلیل عنایت او اختراع چې قرآن کریم هغه منلې دوه صفتونه لري. یو دا چې یقیني دی دوم دا چې بسیط او غیر مرکب دی مقدمات یې ډېر کم دي او نتایج یې ډېر ساده او واضحه دي.

د ابن رشد له نظره د اشاعره وو د پوهانو او د پخوانیو حکماوو اختلاف (جهان د قدم او حدوث په مسئله کې تقریباً د تسمیه اختلاف ته راجع دی ځکه چې هغوی ټول اتفاق لري، چې موجودات درې ډوله دي : طرفین او د طرفینو ترمنځ واسطه، د طرفینو په تسمیه کې سره اتفاق لري او د واسطه د تسمیې په برخه کې یې ترمنځ اختلاف لیدل کیږي، یو له طرفینو داسې څیز دی، چې د بل پیدا کوونکي په وسیله له بل شي موجود شوی دی. په بل عبارت له فاعلي سبب او له مادي موجود شوې زمانه د ده د وجود په نسبت مقدمه ده او هغه عبارت له دې ټولو اجسامو دی، چې حواس یې درک کوي. لکه، اوبه، هوا، ځمکه، سماوي اجرام حیوانات نباتات او نور.

مقابل لوري ته یې بل موجود قرار لري، چې د یوه شي په وسیله له بل شي ایجاد شوی نه دی او زمانه ورباندې سبقت نه لري. دغه نوع موجود ته ټول په اتفاق قدیم وایي، او حواس د ده له ادراک عاجز دی. صرف د برهان

(c) ketabton.com: The Digital Library

او دلیل په وسیله پېژندل کیږي. دغه موجود خدای تعالی دی، چې فاعل او ساتونکي د ټولو موجوداتو دی. (سبحانه و تعالی قدره)

دریم ډول موجود چې د دې دوه طرفو ترمنځ واقع دی هغه موجود دی چې له کوم شیز نه دی پیدا شوی او زمانه پرې تقدم نه لري، خو د یوه بل شي له طرفه چې د ده فاعل دی موجود شوی دی دغه موجود د جهان (نړۍ) اصلي ماده ده، د دغه موجود په برخه کې د نظر اظهار ډېر واضحه دی، دغه موجود له قدیم موجود (الله ج) سره یو ډول او د شهود عالم له کایناتو سره بل ډول ورته والی لري او هغه ثوک یې چې قدیم سره ورته والی ډېر قوي گڼي هغه قدیم بولي او هغه ثوک یې چې شباهت (ورته والی) یې مخلوقاتو سره غالب ویني هغه یې مخلوق او نوی پیدا شوی بولي.

ابن رشد او نور فلاسفه او د مسلمانانو پوهان د جهان په حدوث اعتراف لري او هغه له اصلي او ظاهري مادې او محسوس صورت سره د خدای تعالی مخلوق بولي.

ابن رشد په (فصل القال) کتاب کې په دې دوه ایاتو تمسک کوي:

۱ـ "و هو الذی خلق السموات والارض فی ستة ایام کان عرشه علی الماء" او دی هغه ثوک دی، چې اسمانونه او ځمکه یې په شپږو ورځو کې پیدا کړي عرش یې پر اوبو وو.

۲ـ "ثم الستوی الی السماء وهی دخان" بیا یې د اسمانونو قصد وکړ، چې لوگی و.

دغه مبارک ایاتونه راښیي، چې د ځمکې او اسمانو او زمونږ د دې نړۍ له پیدا ایښت مخکې خدای تعالی د موجوداتو موارد پیدا کړی و. [۳۰]

۳۲ـ نیوټن:

۳۰ـ پوهاند اسد الله شینواری تالیف خدا چوپان ص **۵۹**.

(c) ketabton.com: The Digital Library

انگلیسي نیوټن د جاذبې قوې د قانون کاشف او د طبیعت او کیهان ستر عالم په خلاف د فرانسوي دیکارت چې له علت یې معلول ته استدلال کاو، دیکارت خپل وجود او د خدای تعالی وجود د خپلې فلسفې اساس گرځولی. غوښتل یې، چې د مادې خواص او قوانین له دې اساس استنباط کړي. ویل یې: غواړم معلول د هغه په علت تفسیر او تعبیر کړم نه دا چې علت د هغه په معلول نیوټن دغه خپل علم قاعده د موادو په خواصو او په طبعي قوانینو بنا کړې ده او له هغو یې د خالق په وجود او د هغه د صفاتو په پېژندلو توان موندلی دی.

له نیوټن نه چې د خدای تعالی په برخه کې پوښتنه وشوه داسې یې ویل: د خدای په وجود کې هیڅ شک مه کوئ ځکه چې یوازې ضرورت په خپل یوازي والي نه شي کولای، چې د وجود قاعده او اساس شي، ځکه چې ضرورت ړوند او بې شعوره دی هر ځای کې په یوه رنگ او یوه شکل ځرگندېږي نو معقول نه دی، چې ضرورت د دومره متنوعو کائناتو مصدر شي او یا د دغه وجود چې اجزایې د زمان او مکان له تغییر سره دومره مرتب او منظم او متناسب دي اساس او مصدر شي. حقیقت دا دی، چې د عقل په مقتضی دا ټول ځیزونه له یوه اولین با حکمته او ارادې لرونکی قدیم موجود له طرفه صادرېږي. د مثال په ډول: د موجوده ستورو حرکت یوازې د عمومي جاذبې له فعل نه امکان نه لري ځکه چې دغه د جاذبې قوه چې کوم کار کوي هغه دا دی، چې ستوري د لمر خوا ته توغوي نو د دې لپاره چې دا ستوري د لمر په چاپېریال وچورلوي لازم دي چې یو الهي قدرت په کار اچول شوی وي، چې هغه خپلو مدارو ته هم متوجه کوي. هیڅ طبعي سبب نه ښکاري، چې د دې ټولو ستورو او د هغو د توابعو دوران په یوه سمت او په یوه مساوات بې له کوم تغییر چې محسوسوي متوجه کولو توان ولري او هیڅ طبعي سبب نه ښکاري، چې وتوانیږي دغو ستورو او توابعو ته یې د دغه ډېر دقیق مناسب سرعت درجې ورکړي چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

په خپل تناسب کې له هغو مسافو سره چې د هغوی ترمنځ موجودې دي د لمر او د هغو د حرکت له منځه دې ذکر شوې درجې ورکړي او دغو سماوي اجرامو ته په مدارونو چې یو ذات البیني مرکز لري حرکت ورکړي، نو د دې نظام د پیدا کېدلو لپاره چې دا ټول حرکات اداره کوي باید یو پیدا کوونکی موجود وي، چې د دې سماوي اجرامو دا ټول مواد وپېژني او د موجوده مادې د کمیاتو ترمنځ د رنګا رنګ اجرامو مقایسه او موازنه وکړي او هم پوه شي چې څومره جاذبه قوه باید له هغو صادر شي او هم پوه شي، چې د ستورو او د هغو د توابعو او لمر ترمنځ په څومره فاصله په کوم سرعت باید دغه ستوري او توابع یې د خپل مرکز په چاپېریال وڅرخېږي ... دا ټول دلایل او شواهد دي په واجب الوجود چې د دې ټولو پیدا کوونکی دی او دی بینا، علیم، حکیم او قادر دی، چې ټول څیزونه په میخانیک او هندسې علم سره برابروي.

نیوټن وایي:

څرنګه د ژویو اجسام په دې دقیق بدیع صنعت جوړ شوی دی؟ د کومو مقصدو لپاره یې مختلف اجزاء ترکیب او ترتیب شوي دي؟ آیا د بینا سترګو د جوړولو امکان (بې د قوانینو او اصولو له پوهې یې) شته؟ او ایا د اوریدونکو غوږو د جوړولو امکان (بې د اواز د خواصو له معلومات) شته؟ آیا څرنګه د ژویو حرکات د هغو په اراده عملي او تجدیدیږي او دا فطري الهامات له کوم ځای د ژویو په نفسو کې اچول کیږي؟ آیا دغه کائنات یې عموماً په غوره اشکالو ښکلي شوي دي د خدای تعالی په وجود (چې له جسمانیت منزه، ژوندی او حکیم او هر ځای کې موجود دی) دلالت نه کوي؟

طبعي علوم که څه هم حق نه لري چې الهي مباحثو او د ابدیت منلو کې نظر څرګند کړي ځکه چې دا علوم له یوې خوا په تجربه او مشاهده کې منحصر دي او له بل طرف نه په یوه خاص ډول موجوداتو پورې ارتباط لري

(c) ketabton.com: The Digital Library

او د موجوداتو په ظواهرو پورې تماس لري حال دا چې د ایمان مسئله له دې علومو د هیڅ یوه قضیه هم نه ده، د مثال په توګه یو بیولوجست چې د ژوندي جسم اعضا مطالعه کوي په خپل علم نه توانیږي د ژوندیو سلولو او د مړو جامدو سلولو ترمنځ د ا ختلاف اسباب توضیح کړي او نه توانیږي، چې د ژوند د حقیقت ماهیت تثبیت کړي ځکه چې د غړو فعالیت یو ځیز هغه قوه چې غړی د هغه په توګه فعالیت کوي بل ځیز دی چې د بیالوژي له چوکاټ وتلی دی.

که یو بیولوجست ووایي چې په ماده کې د ژوند د تولید توان او قدرت شته دی دغه وینا یې د علم له حدودو خارج بلکې صرف ګمان او تخمین دی.

جیولوجست حق لري چې ووایې او اثبات کړي، چې ماده د حیات خاصیت نه لري ځکه چې ده د مادې د هغې په معدني شکل تحقیق او مطالعه کړې ده.

یو شمېر معاصرو پوهانو چې اکثره یې بیولوجستان دي، چې د الوهیت د عقیدې د وجود او تفسیر له مسئلې یې انکار کړی دی. وایي: په ماده کې د ژوند خاصیت موجود دی، د بلې قوي فرض کولو ته (غیر له مادې قوې) په ځمکه کې د ژوند پیدا کولو لپاره اړتیا نشته لیکن د هغوی دغه وینا او عقیده د بیالوژي علم له نظره ډېر کم ارزښت نه لري، که دوی ښودلای شي چې کوم ځای کې له مړې مادې ژوند موجود شوی وي یا مړه ماده ژوندۍ شوې وي یا د یوې داسې حجرې په څېر (چې ژوندی انسان ترې پیدا کیږي) بله حجره جوړه کړې وي چې انسان ترې جوړ شي، چې د خپلو پلرو ا و نیکو د زرونو کالو خصوصیات، ممیزات او اخلاق په میراث یوسي هغه وخت به د دوی حق په جانب والي روښانه شي.

کیمیا پوهان چې دا شعې موجودیت د مادې د تفسیر او د هغې د غیر عضوي ترکیبونو لپاره کافي ګڼي باید د بیولوجستانو غوندې عمل وکړي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځکه چې فضا ټوله اشعونه ډکه ده په کوم ډول چې هغه تحلیلوي ترکیب دې هم کړی او ودې ښیي چې څه ډول شعاع په ذره او ذره په حجره یا سلول تبدیلیږي... هغه وخت کېدلای شي چې د ایماندارانو له نظریاتو کوم نظر رد کړي.

بنا پر دې ویلای شو، چې له الهي حقیقت انکار اصلاً د علم مسئله نه ده، بلکې د عالم او پوهانو مسئله ده، یو زیات شمېر پوهان په عقل ایمان لري او د جهان د پیدا ایښت تفسیر د الهي ارادې په وسیله غوره او عقل او انساني ضمیر ته ډېر نـژدې تفسیر ګڼي او د کیهان او د طبعي علومو عالمان او وتلي ریاضي پوهان په تېره بیا هغه چې دا دواړه ډوله علوم یې یوځای کړي دي د دې میدان قهرمانان دي.

www.melitahrik.com
0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خدای پېژندنې عقيدې اثبات

د عقيدوي قضاياوو د اثبات لپاره دوه روشونو نه استفاده شوې ده يو د فلسفي روش او بل پيغمبرانو کرامو روش!

پخوانيو فلاسفه وو د اديانو له روشونو سره ډېره کمه اشنايي لرله او د هغه وخت اديانو سره چې افلاطون او نورو فلاسفه وو اشنايي پيدا کړې وه هغه ثابت اسماني اديان نه وو، بلکې د بشر د لاس جوړ شوي اديان وو. لکه مصري، بابلي، زردشتي، برهمني او بودايي اديان. له دې کبله که د هغه وخت فلاسفه له اديانو سره متاثر هم و اعتماد يې په عقل و، او عقيدوي قضاياوو کې چې د خدای تعالی وجود او د هغه د صفاتو په اثبات پورې يې اړه درلوده صرف عقل به يې په کې حاکم او قاضي گرځاوه.

په منځنيو معاصرو نويو پېړيو کې چې اسماني ستر (د يهوديت، مسيحيت، او اسلام) اديان خواره شول. بيا هم د دغو وختو فلاسفه وو د اسماني شرايعو حاکميت ونه مانه صرف عقل ته يې پناه يووړه او له دې غافل و، چې عقل په تنهايي د دې کار له عهدې نه شي وتلای، دغه لاره يې د اسماني شرايعو له لارښوونې لاندې طی کولای شوی ځکه چې عقيدوي قضايا اکثراً غيبي دي د بشري عقل له ساحې وتلي دي.

د اسلام يو شمېر ستر خلک له فلاسفه وو متاثر شوي دي. د هغوی عقلي موازين او مقياسونه يې مخکې کړي له شريعت سره معارض شوي دي حتی ځينو دغه موازين او مقياسونه په شريعت باندې هم حاکم کړی دی. په دې دليل چې عقلي دلايل يقيني دي ځکه يې هغو ته د (کلامي او فلسفي روش) نوم ورکړی دی خو فلاسفه او متکلمينو په خپلو منځو کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

زيات اختلاف او تناقض لري او د دوى د لارې او روش تعقيب ساده او اسان كار نه دى. دوم روش د انبياوو او رسولانو كرامو دى.

د عقل دنده په دې روش كې د خداى تعالى منل او تصديق دى او له پرښتو، كتابو، رسولانو، د قيامت ورځ او تقدير سره بلدتيا ده. په دې روش كې عقل، وحي بحث لاندې نيسي او هاند كوي، چې د وحي مقاصد وپيژني او ورباندې پوه شي او د وحي له دائرې ځنې نه وځي، په دې روش كې مسلمانان په پيغمبرانو متيقن كيږي له دې كبله خپل فكر ځنې نه منصرف كيږي د خداى تعالى د فرمان متابعت كوي. دې روش ته (د نبوي ايمان روش) ويلاى شو ځكه چې په كتاب الله او صحيح احاديثو د رسول الله باندې د عقيدې په برخه كې استناد لري.

وحي يا اسماني علم د عقل ځلانده رڼا ده، دا علم مونږ له خداى تعالى او مونږ له خپل ځان او زمونږ د چاپيريال له نړۍ سره اشنا كوي، دا روش ټول عقلي دلايل لري او له انسان غواړي، چې په ځمكه او آسمانو كې فكر وكړي، ځكه چې عقل د داسې فكر كولو توان او امكان لري، چې له هغې لارې ايمان قوي كيږي لكه چې خداى تعالى فرمايلي دي:

"ان فى خلق السموات والارض واختلاف الليل والنهار لآيات لاولى الباب، الذين يذكرون الله قياماً و قعوداً و على جنوبهم، و يتفكرون فى خلق السموات والارض، ربنا ما خلقت هذا باطلا، سبحانک فقنا عذاب النار" [۳۱]

ژباړه: د ځمكې او اسمانو په پيدا ايښت كې او د شپې او ورځې په اختلاف كې هرومرو د عقلونو خاوندانو ته دلايل دي. د عقل څښتنان هغه څوك دي، چې په ناستې او ولاړې او په څنګو خپلو خداى تعالى يادوي او د ځمكې او اسمانو په پيدا ايښت كې فكر كوي، اى زمونږ ربه! دا

---

[۳۱] ال عمران/ ۱۹۰-۱۹۱.

(c) ketabton.com: The Digital Library

)مخلوقات یا ځمکې اسمانونه دې باطل نه دي پیدا کړي، ته پاک یې نو مونږ د دوزخ له عذاب نه وساته.

نو د خدای تعالی واجب وجود ثابت دی هر چا ته لازم دي چې په هغه ایمان ولري د اوامرو اطاعت یې وکړي او له نواهیو یې ځان وژغوري.

www.melitahrik.com
0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

د توحيد عقيده

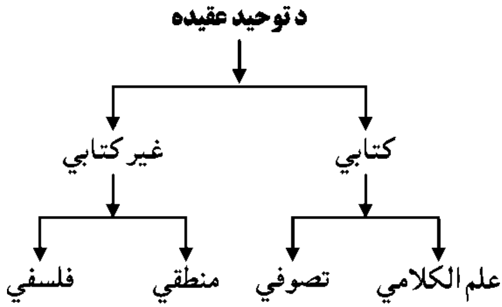

ځينې وګړي خداى جل جلاله فوق العقلي او فوق العالمي بولي يعنې دومره يې منزه او مجرد ګڼي، چې د دې عالم له محيط او عقل يې د باندې بولي، دې ته غير کتابي توحيد وايي.

ځينې نور خلق خداى جل جلاله په دنيا کې منجلى او د انسان په عقل او مشاعرو کې جلوه ګر ګڼي، دې ته کتابي توحيد وايي.

په کتابي خداى پېژندنه کې خصوصاً قرآن مجيد کې خداى تعالى هم فوق عالم او هم په عالم کې منجلى ښولى شوى دى، يعنې په خپل ذات کې هم فوق له عقل او هم فوق له عالم دى او په خپلو صفاتو کې د عقل او عالم له محيط لرې نه دى.

او په غير کتابي خداى پېژندنه کې خداى تعالى زښت زيات فوق له عقل او فوق له عالم ګڼل شوى دى.

کتابي خداى پېژندنه کې دغه دوه نظريې دوه څانګې او دوه شکله لري:

يو علم الکلامي شکل دى، چې دواړو نظريو (فوق العقلي او فوق العالمي) کې يې زيات تبارز کړى دى. دا وروستى د خداى پېژندنې منزه او مجرد شکل دى، بل تصوفي شکل دى، چې دغه له مخې په عقل او

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

کائناتو کې د خدای پېژندنې د تجلی نظریې زیات قوت موندلی او د محبت یوه جذابه قیافه یې غوره کړې ده.

مونږ مسلمانان عقیده لرو، چې ټول اسماني کتابونه حق دي او اسلام داسې دین دی، چې ټول انبیاء هغه د تطبیق او ترویج لپاره مبعوث شوي دي، په دې کتابو کې یوازې قرآن کریم دی، چې له تحریف بچ پاتې شوی دی. په ټولو آسماني کتابو او صحیفو کې په تېره قرآن کریم کې داسې ایاتونه موجود دي، چې د خدای تعالی تنزیه د تجرد په وروستۍ درجه چې له عقل او عالم ماوری او د بنده له توسل او توصل ماوری بلکې د هغه له تعقل او تصور ماوری دی بیانوي. د مثال په توګه وایي:

"هیڅوک د ده غوندې نشته" خو منزه او مقدس خدای چې په هر څه قادردی په خپلو بندګانو لطیف او رحیم هم دی لکه چې په قرآن کریم کې راغلي دي:

"زه خپل بنده ته د ده د غاړې له شاه رګ هم ډېر ورنژدې یم" چې لومړنی آیت د تجرید او تنزیه په لحاظ الوده بنده له خپل مقدس کبریایي حریم نه لرې مسافې ته توغوي او دویم آیت کې خدای تعالی د عاطفې له مخې ځان انسان ته د غاړې له رګو نږدې برېښوي.

په دې اساس د اسلامي کلام علم چې د خدای تعالی ذات فوق له عقل ګڼي د بنده او خدای جل جلاله ترمنځ ډېر پراخه مراتب ښیي خو د دې په څنګ کې عقیده لري، چې خدای تعالی په خپلو صفاتو کائناتو او عقل سره مستقیمې اړیکې لري او سلیمه عقیده هم همدا ده، چې په هغه کې علم او ایمان، فکر او حس، دین او فلسفه یو بل سره جمع شوې وي او د اسلامي کلام علم د الهي امورو په برخه کې ډېر غوره جامع علم دی.

صوفیان د زړه او محبت له لارې خپل محبوب معبود ته ډېره لنډه لاره لري او خدای تعالی هم چې په دوی لطف لري د دې کائناتو له مادي او معنوي هر جزء نه آینه جوړوي او په هغو کې دوی ته خپله بې ساری ښکلا

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښيي.

د کلام علم کې خدای تعالی له هر جسم او جوهر، مشابهت او څرنګوالي منزه دی او د تصوف په علم کې ټول اجسام او جواهر د ده د جمال آيينه دی، صوفيان هم خدای تعالی له عالم لوړ ګڼي خو دا عالم د دوی په نظر کې د خدای تعالی له تعيناتو پرته بل څيز نه دی[۳۲].

غير کتابي خدای پېژندنه هم دوه ډوله ده: يوه منطقي ده، چې منطقي سړی بې طرفه استدلال او بې د مثبت يا منفي فکر کولو يو لړ علت[۳۳] او معلول[۳۴] کې تعمق کوي. بالاخره هغه علت ته رسيږي، چې فوق علل او علة العلل وي او له هغه علت او سبب پورته نهايي څيز نه پېژني. له دې کبله هغه د عالم کون لومړنی موجود سبب او علت بولي، او هغه واجب سرمدي مجرد او منزه ګڼي، دغه فکر د عقلاني دورې او ايلو کې حتی د انسان مدني حال کې منځته راغلی او دا عقلي دين دی، چې له حس، عاطفې، جذبې او عقل نسبتاً خالي دی.

بل ډول خدای پېژندنه غير کتابي، فلسفي ده يعنې د خدايتعالی په وجود عقيده بې له دې چې په وحي او کتاب ايمان ولري، فلاسفه د خدای تعاليپه قدسيت ايمان لري او د تقديس او احترام عواطف هغه تعالی ته کوي او د منطقيانو غوندې دې برخه کې وچ، مړه او جامد نه دي مونږ به راتلونکي کې د ځينو فلاسفه وو نظريات د خدای پېژندنې په برخه کې رانقل کړو.

---

۳۲. تجلی خدا / ۳۰-۳۲.

۳۳. علت هغه څيز دی، چې بل څيز په هغه متوقف وي او د هغه له وجود بل امر وجود او د هغه له عدم د هغه امر عدم لازميږي.

۳۴. معلول د علت د عدم له اثره ممتنع کيږي د علت له رفع او عدم نه يې د معلول عدم لازميږي. په هر حال کله چې د دوه امرو ترمنځ تړون وجود ولري هغه ته چې محتاج اليه وي علت وايي او هغه بل يې چې محتاج وي معلول نوميږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دې ذکر شوي عنوان لاندې سربېره د خدای پېژاندنې له مفهوم د هغه وحدانیت هم ذکر شوی دی نو هر چا ته لازم دي چې د خدای تعالی په واجب الوجود او هم د هغه په وحدانیت ایمان ولري څو سپېڅلی مؤمن او مسلمان واوسي. ځکه چې څوک د دې جهان ثابت نظام، منظم حرکت او حوادثو ته فکر وکړي پوهېږي چې دا ټول موجودات شاهدي ورکوي چې دا ټول څیزونه د واحدې ارادې او د یوه واحد حاکم په تصرف کې دي. همدارنگه د دې جهان د اجزاوو ترمنځ دایم او محکم ارتباط شاهد دی چې دا ټول د یوه ذات، یوه مالک په تصرف کې دي، که د بل اله په تصرف کې هم وای نو هر یوه به خپل مخلوق ته ترجیح ورکوله او مونږ به په جهان کې د تجزیې غوښتنې عملیات لیدل. هغه وخت به ژوند مشکل وای، مثلاً که د لمر خدای رڼا له مونږ منع کولای او د ونو خدای مېوې نه راکولای یا د باران خدای باران په مونږ بندولای ژوند له منځه بیول کېده. الله تعالی فرمایلي دي: ﴿مَا اتَّخَذَ اللَّهُ مِنْ وَلَدٍ وَمَا كَانَ مَعَهُ مِنْ إِلَهٍ إِذاً لَذَهَبَ كُلُّ إِلَهٍ بِمَا خَلَقَ وَلَعَلَا بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يَصِفُونَ﴾[35] بیا هم که (نعوذبالله) نور خدایان هم وای د جاه طلبۍ غوره والی او مستعمره کولو لپاره به یې د نړۍ پاچایانو غوندې جگړې منځ کې راتلې. کیهان به د جگړو میدان و لکه چې الله تعالی فرمایلي دي: ﴿قُلْ لَوْ كَانَ مَعَهُ آلِهَةٌ كَمَا يَقُولُونَ إِذاً لَابْتَغَوْا إِلَى ذِي الْعَرْشِ سَبِيلاً ـ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يَقُولُونَ عُلُوّاً كَبِيراً﴾[36] کائناتو کې له عمیق نظره هم څرگندېږي چې پیدا کوونکی یو صانع دی د مثالپه ډول د معدې خوله معدې پورې او معده په هضمي جهاز پورې او هضمي جهاز د وینې په دوران پورې او هغه تنفسي جهاز پورې او هغه په عصبي جهاز پورې او هغه په عضلاتي جهاز پورې او هغه د هډوکو او نور جسم پورې ارتباط لري نو د بدن هر جز یې له ارتباط په بل

[35]_ المؤمنون / ۹۱.

[36]_ النساء / ۴۲-۴۳.

(c) ketabton.com: The Digital Library

جز پورې هيڅ ارزښت نه لري نو ثرګند يږي چې د دې مخلوق هر جز يوه اراده ده چې منحيث المجموع يې انسان پيدا کړی دی خو دغه انسان ته ځمکې، خاورې، هوا، باران، سيندو، نباتاتو، لمر، وريځې، جاذبې اوبو پورې اړه لري نو د انسان وجود بې له دغو مخلوقاتو هيڅ ارزښت نه لري او د ځمکې او د هغې د مخلوقاتو ترمنځ د ارتباط له موجودوالي پوهېږو چې ټول د يوې ارادې جوړښت دی خو دغه ځمکه بې له ارتباط د لمر، سپوږمۍ او زمونږ د شمسي نظام د نورو ستورو سره کوم ارزښت نه لري، ځکه چې د حرکت نظام يې په مدار کې توازن د شمسي نظام په نورو اجزاوو پورې محکم او دقيق ارتباط لري که نه نو په کوم ستوري به يې د تصادم احتمال درلود ا و زمونږ شمسي نظام کهکشانو، نورو ستورو سره ارتباط لري نو دغه ارتباتونه په يوه اراده پيدا شوي دي ځکه خلل نه پکې راځي، نو د ځمکې خالق د نورو شمسي نظامو او کهکشانو هم خالق دی، که دا ارتباطونه مختل شي فساد منځته راځي. ﴿لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلاَّ اللَّهُ لَفَسَدَتَا﴾[۳۷] نو دا ټول نظام راښيي چې له يوه ذات صادر شوی دی او د همدغه يوه ذات د حکم تابع دي، بشري ناتوان عقل د جهان د خالق عظمت نه شي درک کولای، د هغه علم ډېر لوړ دی او د کمال په ټولو اوصافو منصف دی او له هر نقص منزه دی. ﴿رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلاً﴾ ﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالإِنسَ إِلاَّ لِيَعْبُدُونِ﴾.

۳۷_ اسراء / ۴۲-۴۳.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ماخذونه

۱_ قرآن مجید.
۲_ سرگذشت ایمان
۳_ تجلی خدا در افاق و انفس
۴_ محمد علی سادات، اصول و مبانی خدا شناسی استدلالی چاپ سال ۱۳۲۱ انتشارات هدی ایران.
۵_ پوهاند اسد الله شینواری، خداجویان لکچر نوټ د افغان پوهنتون.
۶_ کتاب الانصاف طبع استنبول ترکیه.
۷_ هفتاد و سه ملت به ۷۸۰ هـ کال د دکتور محمد جواد مشکور په اهتمام او تصحیح چې د پوهنتون استاد دی، لیکوال یې معلوم نه دی خو د اهل سنت او جماعت پیرو معلومیږي.
۸_ فروغي، شرح حکمت د اروپا چاپ.
۹_ فخر الدین رازي، اعتقادات فرق المسلمین.
۱۰_شیخ عطار، تذکرة الاولیاء طبع طهران.
۱۱_ تبصرة العلوم.
۱۲_ احیاء العلوم غزالی.
۱۳_ جامع الصغیر.
۱۴_ شرح مواقف.
۱۵_ فقه اکبر.
۱۶_ شرح عقاید نسفی.
۱۷_ الاربعین.
۱۸_ د امام اعظم ابو حنیفه رحمة الله علیه وصیت.
۱۹_ قرآن کریم

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲۰_ فقه اکبر
۲۱_ د امام ابو حنیفه رحمة الله علیه وصیت.
۲۲_ الاربعین
۲۳_ شرح عقاید نسفی
۲۴_ او ...

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

مننه او کور ودانی

د افغانستان ملي تحريک د هېواد پال او فرهنګپال شخصيت ښاغلي (عبدالصمد) څخه د زړه له تله مننه کوي چې د دې اثر چاپ ته يې اوږه ورکړه. ملي تحريک وياړي چې د علمي اثارو د چاپ لړۍ يې پيل کړې ده. دا لړۍ به دوام لري. موږ له ټولو درنو هېوادوالو څخه په خورا درنښت هيله کوو چې په خپل معنوي او مادي وس د کتابونو د چاپ دا لړۍ لا پسې وغځوي.

يو ځل بيا ددې اثر له ليکوال او چاپوونکي څخه د زړه له تله مننه کوو چې ددې اثر د ليکلو او چاپولو جوګه شول.

په فرهنګي مينه

د افغانستان ملي تحريک

www.melitahrik.com 0777 400 116

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library